

OXFORD WORLD'S CLASSICS

ALEXANDRE DUMAS *FILS*
LA DAME AUX CAMÉLIAS

A new translation by David Coward

Alexandre Dumas

Dama s kamelijama

I.

SMATRAM da se ne mogu stvarati likovi dok se jako dobro ne prouče ljudi, isto kao što jedan jezik može govoriti samo ako se ozbiljno nauči.

Kako još nisam u godinama kad se može izmišljati, zadovoljit ću se pripovijedanjem.

Pozivam, dakle, čitatelja da vjeruje u istinitost ove priče koje su sva lica, osim glavne junakinje, još uvijek živa. Uostalom, u Parizu ima ljudi koji mogu potvrditi većinu činjenica koje navodim ovdje, ako moje svjedočanstvo nije dovoljno. Ipak, čudnim stjecajem okolnosti, jedino sam ja poznavao sve pojedinosti bez kojih bi bilo nemoguće stvoriti zanimljivu i potpunu priču.

Dakle, evo kako sam saznao te pojedinosti. - 12. ožujka 1847. godine u ulici Laffite, pročitao sam veliki žuti oglas koji je najavljivao rasprodaju pokućstva i rijetkih skupocjenih predmeta. To je bila posmrtna rasprodaja. Na oglasu nije bilo navedeno ime osobe koja je umrla, ali rasprodaja se trebala održati u ulici d'Antin broj 9, 16. ožujka od dvanaest do pet popodne.

Između ostalog, u oglasu je pisalo da se 13. i 14. ožujka mogu razgledati stan i pokućstvo.

Uvijek sam bio ljubitelj rijetkih predmeta. Odlučih, dakle, da ne propustim tu priliku, pa ako i ne kupim ništa, barem da vidim.

Sutradan pođoh u ulicu d'Antin broj 9.

Iako je još bilo prilično rano, u stanu je već bilo posjetitelja, pa čak i posjetiteljica koje su, iako odjevene u velur i zaognute kašmirom, s elegantnim kočijama što su čekale ispred vrata, s čuđenjem, pa čak i divljenjem, promatrale raskoš koja se prostirala pred njihovim očima.

Kasnije sam shvatio to divljenje i čuđenje, jer kad sam i sam počeo razgledavati, lako sam ustanovio da se nalazim u odajama neke kurtizane. Dakle, ako postoji nešto što jedna otmjena dama želi vidjeti, a tu je bilo i dama iz visokog društva, onda su to odaje ovih žena kojih kočije svakog dana blate njihove kočije i koje poput njih i pokraj njih imaju rezervirane lože u Operi i Talijanskom kazalištu, i koje u Parizu pokazuju izazovno obilje svoje ljepote, dragulja i skandala.

Ova, kod koje sam sa nalazio, bila je mrtva: i najkreposnije žene mogle su dakle prodrijeti do njene sobe. Smrt je pročistila zrak te blistave kloake, a uostalom, imale su i dobru ispriku, ako bi to bilo potrebno: došle su na rasprodaju ne znajući kome dolaze. Pročitale su oglas i zaželjele vidjeti ono što je taj oglas obećavao te tako unaprijed izabrati. Ništa jednostavnije! To ih međutim nije sprečavalo da usred te bajne raskoši potraže tragove života kurtizane o kojoj su im, bez ikakve sumnje, pripovijedali tako čudne priče.

Na žalost, sve tajnovitosti su bile umrle zajedno s boginjom, pa te dame, usprkos najboljoj volji, zatekoše samo ono što se moglo prodati poslije smrti, a ništa od onoga što se prodavalo za vlasništva života.

Uostalom, imalo se što i kupiti. Namještaj je bio predivan: od ružina drva i u Boulleovu stilu, kineske i sevrске vaze, saske figurice, saten, velur, čipke; svega je tu bilo.

Razgledavao sam stan i slijedio te otmjene radoznalke koje su prije mene stigle. Kad su ušle u sobu prekrivenu perzijskim sagovima, i ja htjedoh ući, ali one gotovo odmah izadoše osmjehujući se kao da se stide te nove radoznalosti. U meni to izazva još veću želju da uđem u sobu. To je bila toaletna soba, ispunjena i

najbeznačajnijim sitnicama, u kojima je najviše došla do izražaja rasipnost pokojnice.

Na velikom, uza zid prislonjenom stolu, širokom tri i dugom šest stopa, blistale su same dragocjenosti čuvenih zlatara Auoca i Odiota. Bila je to prekrasna zbirka, i svi ti bezbrojni predmeti, tako neophodni toaleti žene kao što je bila ona kod koje smo se nalazili, bili su isključivo od srebra i zlata. Zbirka se međutim mogla sakupiti tek malo-pomalo, nije je upotpunila samo jedna ljubav.

Kako toaletna soba jedne kurtizane u meni nije izazvala strah, zabavljao sam se razgledavajući sve moguće sitnice te sam opazio da sav taj predivno izrezbareni pribor nosi različite inicijale i različite krune.

Promatrao sam sve te stvari koje su predstavljale prodavanje te jadne žene, misleći usput kako joj je Bog bio milostiv ne dopustivši da je stigne uobičajena kazna već ju je pustio da umre u raskoši i ljepoti, prije starosti, te prve smrti kurtizana.

Doista, ima li što tužnije od starosti, poroka, naročito kod žene? Nema nikakva dostojanstva i ne pobuđuje nikakvo zanimanje. To vječno kajanje, ne zbog lošeg puta kojim se išlo, već zbog pogrešnih proračuna i loše potrošenog novca, najžalosnija je stvar koja se može sresti. Poznavao sam jednu, u mladosti raskalašenu ženu kojoj je od cijele njezine prošlosti, ostala jedino kći, gotovo isto tako lijepa kao što je po riječima suvremenika, bila i njena majka. To jedno dijete kojem je majka govorila: "Ti si moja kći", jedino zato da joj naredi da je hrani u starosti kao što je ona nju hranila u djetinjstvu, to jedno biće zvalo se Louise. Pokoravala se svojoj majci bez ikakve volje, bez strasti, bez užitka, isto kao što bi se bavila nekim zanatom da je kome palo na pamet da je nečemu pouči.

Stalno promatranje razvrata, preranog razvrata, pothranjivano neprestano boležljivošću te djevojke, uništilo je u njoj svijest o dobru i zlu koju joj je Bog možda i dao, ali koju nitko nije ni pomislio razviti u njoj.

Uvijek ću se sjećati te djevojke koja je gotovo svakog dana u isto vrijeme prolazila bulevarima. Majka ju je bez prestanka pratila

isto tako brižljivo kao što bi prava majka pratila pravu kćer. Tada sam još bio prilično mlad i spreman prihvatiti lak moral svog stoljeća. Ipak se sjećam da je taj skandalozni nadzor izazivao u meni prezir i gađenje.

Tome još dodajte da nikada jedno djevojačko lice nije odavalo tako nevin dojam, takav izraz melankolične patnje.

Čovjek bi rekao: lice pomireno sa sudbinom.

Jednog dana djevojčino se lice razvedrilo. Usred toga razvrata koji je majka planirala, grešnici se pričinilo da joj je Bog udijelio sreću. Napokon, zašto bi je Bog, koji ju je stvorio nemoćnom, ostavio bez utjehe pod mukotrpnim teretom života? Jednog dana, dakle, ona primijeti da je trudna i ono čedno što je još bilo u njoj zatreperi od radosti. Čudna utočišta ima duša. Louise odjuri majci da joj javi novost koja ju je toliko razveselila. Sramota je govoriti, te mi ovdje ne pričamo iz zabave o nemoralu, već pripovijedamo istinit događaj, koji bi možda bolje bilo prešutjeti, kad ne bismo smatrali da s vremena na vrijeme treba otkriti mučeništvo tih bića koja ljudi osuđuju i ne saslušavši ih, preziru i ne pokušavši ih shvatiti. Ružno je, kažem, ali majka odgovori kćeri da ni one dvije nemaju previše, da za troje neće biti dovoljno, da su takva djeca suvišna i da je trudnoća izgubljeno vrijeme.

Sutradan jedna babica, koju ćemo spomenuti samo kao majčinu prijateljicu, posjeti Louisu koja nekoliko dana ostade u krevetu iz kojeg ustade još bijeda i slabija nego prije.

Tri mjeseca kasnije sažali se na nju jedan čovjek i pokuša je duševno i tjelesno izliječiti. Ali posljednji udarac je bio suviše žestok te Louise umre od posljedica pobačaja.

Majka još živi. Kako? Sam Bog zna.

Tog sam se događaja sjetio dok sam promatrao srebrni pribor i čini mi se da je u tom razmišljanju proteklo stanovito vrijeme, jer smo u stanu ostali samo ja i čuvar koji je s vrata brižno pazio da nešto ne ukradem.

Pridoh tom čestitom čovjeku u kojem sam izazvao tako ozbiljnu zabrinutost.

- Gospodine - reko mu - biste li mi mogli reći kako se zove osoba koja je ovdje stanovala?

- Gospođica Marguerite Gautier. Poznao sam tu djevojku, po imenu i iz viđenja.

- Kako! - reko čuvaru - zar je Marguerite Gautier, umrla?

- Jest, gospodine.

- Kada?

- Prije tri tjedna, mislim.

- A zašto dopuštaju da se stan pregleda?

- Vjeronici su smatrali da to može pospješiti rasprodaju. Ljudi mogu unaprijed vidjeti dojam što ga ostavljaju tkanine i namještaj. Zna da to potiče na kupovanje.

- Imala je dugova, dakle?

- Oh! I te koliko, gospodine.

- Ali rasprodaja će ih sigurno pokriti?

- I premašiti.

- A tko će dobiti taj višak?

- Njezina obitelj.

- Znači da ima obitelj?

- Čini se da ima.

- Hvala, gospodine.

Čuvar se tada uvjerio u moje poštene namjere, pozdravio me i ja iziđoh.

"Jadna djevojka!" mislio sam vraćajući se kući, "sigurno je umrla tužno, jer u njenom svijetu prijatelje imaš samo dok si zdrav." I protiv svoje volje sažalio sam se na sudbinu Marguerite Gautier.

Možda će to izgledati smiješno mnogim ljudima, ali moja samilost prema kurtizanima je bezgranična, čak se ne trudim otkriti razloge tog opraštanja.

Jednog dana kad sam otišao u prefekturu podići putovnicu, u jednoj pokrajnoj ulici vidio sam djevojku koju su vodila dva policajca. Ne znam što je učinila ta djevojka, sve što mogu reći jest to, da je ronila gorke suze ljubeći nekoliko mjeseci staro dijete od

kojega su je odvajali. Od toga dana nikad više nisam mogao prezirati ženu na prvi pogled.

II.

RASPRODAJA je zakazana šesnaestog.

Između razgledavanja i prodaje ostavljen je dan razmaka kako bi tapetari mogli skinuti sagove, zavjese, itd.

Baš u to vrijeme vratio sam se s puta. Bilo je prilično razumljivo što me o Margueritinoj smrti nisu obavijestili kao o jednoj od velikih novosti koje prijatelji uvijek priopćavaju onome tko se vraća u prijestolnicu novosti. Marguerite je bila lijepa, ali koliko god se bučno pripovijeda o neobičnom životu tih žena, toliko se malo govori o njihovoj smrti. One su sunca koja zapadaju onako kako su se i digla, bez sjaja.

Kad umru mlade, za njihovu smrt u istom trenutku saznaju svi njihovi ljubavnici, jer u Parizu gotovo svi ljubavnici neke poznate kurtizane žive u prijateljstvu. Izmijene nekoliko sjećanja na nju, te se život i jednih i drugih nastavi, a da događaj ne izazove ni jednu suzu.

Danas, kad imate dvadeset i pet godina, suze su nešto tako rijetko da ih ne možete pokloniti prvoj ženi koja naiđe. Oplakuju se jedino roditelji koji plaćaju da bi bili oplakani, i to razmjerno svojem ulogu.

Što se mene tiče, iako se moj monogram nije nalazio ni na jednoj od Margueritinih stvari, ono instinktivno praštanje, ona prirođena samilost koju sam upravo priznao, prisilili su me da o njenoj smrti razmišljam duže nego što je ona to možda zavrijedila.

Sjećao sam se da sam često susretao Margueritu na Champs-Elysees, gdje je redovito svakog dana dolazila u maloj zatvorenoj plavoj kočiji, koju su vukla dva prekrasna mrkana, i da sam tada zapazio u njoj otmjenost rijetku kod takvih žena, otmjenost koju je još više isticala njezina, doista izuzetna ljepota.

Kad ta nesretna stvorenja iziđu na ulicu, uvijek ih netko prati.

Kako nijedan muškarac javno ne želi priznati ljubav koju noću vodi s njima i kako se one plaše samoće, sa sobom vode one manje sretne kokote kojih elegancija više ne pobuđuje zanimanje i kojima

se čovjek bez straha može obratiti kad želi saznati kakvu pojedinost o ženi koju prate.

S Margueritom nije bilo tako. Na Champs-Elysees uvijek je dolazila sama, u svojoj kočiji u koju bi se zavukla što je više mogla, zimi obavijena velikim velom od kašmira, ljeti odjevena u vrlo jednostavne haljine. Iako je tokom svoje omiljene šetnje susretala mnoge poznate ljude, kad bi im se slučajno osmjehnula, samo su oni mogli primijetiti taj osmijeh koji bi i nekoj vojvotkinji dobro pristajao.

Nije šetala od raskrižja na ulazu u Champs-Elysees, kao što su to činile i čine njene drugarice. Njena dva konja brzo bi je odvezla u šumu, gdje bi izišla iz kočije, hodala jedan sat, ponovo ulazila u kočiju i brzim kasom vraćala se kući.

Sad su mi dolazile pred oči sve te okolnosti kojima sam više puta bio svjedok i žalio sam što je ta djevojka umrla, kao što se žali potpuno uništenje nekog lijepog djela.

Dakle, dražesniju ljepotu od Margueritine nemoguće je bilo sresti.

Iako je bila gotovo pretjerano visoka i tanka, ona je taj prirodni nedostatak savršeno prikrivala načinom svog odijevanja. Njen veo od kašmira koji je padao sve do zemlje, dopuštao je da se s obje strane vide volani svilene haljine, a široki muf koji joj je skrivao ruke što ih je pritiskala na grudi bio je okružen tako vješto raspoređenim naborima da ni najprobirljivije oko ništa nije moglo zamjeriti obliku linija.

Njezina glava, pravo čudo, bila je naročito ljupka. Sasvim mala, kao da ju je njena majka, kako bi rekao Musset, stvorila tako malu da bi je mogla što brižljivije oblikovati.

U oval neizrecive ljupkosti postavite crne oči s obrvama tako pravilnog luka da je izgledao kao naslikan. Zasjenite te oči dugim trepavicama koje, kad se spuste, bacaju sjenku na rumenu boju obraza. Povucite tanki, pravilni, prpošni nos s pomalo raširenim nosnicama od žarke žudnje za čulnim životom. Ocrtajte pravilne usne koje se ljupko otvaraju pokazujući kao mlijeko bijele zube.

Obojite kožu onim peludom koji prekriva još netaknute breskve, pa ćete ugledati cijelu tu šarmantnu glavu.

Kao ugljen crna kosa, možda kovrčava, a možda i nakovrčana, dijelila se na čelu u dvije široke trake i gubila iza glave otkrivajući krajičke ušiju na kojima su blistali dijamanti od kojih je svaki bio vrijedan četiri do pet tisuća franaka.

Moramo priznati, iako to ne možemo shvatiti, da je, usprkos tako strastvenom životu, Margueritino lice sačuvalo djevičanski, čak djetinji izraz koji je bio njeno bitno obilježje.

Marguerite je posjedovala jedan divan portret koji je izradio Vidal, jedini čovjek čiji ju je kist mogao vjerno naslikati. Taj portret mi je nakon njezine smrti nekoliko dana bio na raspolaganju, a tako čudesno joj je bio nalik da mi je poslužio pri opisivanju za koje mi pamćenje možda ne bi bilo dostatno.

Neke pojedinosti iz ovog poglavlja doznao sam tek kasnije, ali ih bilježim odmah da se ne bih morao vraćati kad počnem pripovijedati doživljaje te žene.

Marguerite je prisustvovala svim premijerama i provodila sve svoje večeri u kazalištu ili na plesu. Svaki put kad bi se prikazivao novi komad mogli ste biti sigurni da ćete je vidjeti, i to s tri stvari od kojih se nikad nije odvajala i koje su se uvijek nalazile na naslonu njezine lože u parteru; njezin dogled, vrećica bombona i kitica kamelija.

Dvadeset pet dana u mjesecu kamelije su bile bijele, a pet dana crvene. Nitko nikad nije saznao razlog tog mijenjanja boje koje spominjem, iako ga ne mogu objasniti, a što su stalni posjetitelji kazališta koja je najčešće posjećivala, zapazili isto kao i ja.

Nikada Margueritu niste mogli vidjeti s nekim drugim cvijećem osim s kamelijama. Zato su je na kraju, kod njezine cvjećarice, gospođe Barjon, prozvali Dama s kamelijama, i taj joj je nadimak ostao.

Osim toga, kao i svi koji se u Parizu kreću u boljem društvu znao sam da je Marguerite bila ljubavnica najotmjerenijih mladića, da je o tome otvoreno govorila, te da su se i oni sami hvalili time, što

dokazuje da su njezini ljubavnici bili zadovoljni s njom kao i ona s njima.

Međutim, unazad tri godine otprilike, poslije jednog putovanja u Bangeres, govorilo se da živi samo s jednim starim i basnoslovno bogatim vojvodom, strancem, koji ju je na sve načine pokušavao otrći od njezina bivšeg života, na što je ona, kako se čini, prilično dragovoljno pristala.

Evo što su mi o tome ispričali.

U proljeće 1842. Marguerite je bila veoma slaba, toliko se promijenila da su joj liječnici propisali kupke pa je otputovala u Bagneres.

Tamo se među bolesnicima nalazila i vojvodina kći, koja je toliko nalikovala Margueriti da su ih mogli smatrati pravim sestrama. Samo, mlada vojvotkinja je imala tuberkulozu u posljednjoj fazi pa je umrla već nekoliko dana nakon Margueritina dolaska.

Jednog jutra vojvoda, koji je ostao u Bagneresu kao što se ostaje na tlu u kome je pokopan jedan dio srca, na zavoju jedne staze opazi Margueritu.

Pričinilo mu se da je ugledao sjenku svog djeteta, pristupio joj je, prihvatio za ruke, plačući zagrlio i ne upitavši je tko je, tražio je dopuštenje da je vidi i voli u noj živu sliku svoje mrtve kćeri.

Kako je Marguerite u Bagneresu bila sama sa svojom sobaricom i kako se nije plašila ogovaranja, udovoljila je vojvodinoj molbi.

U Bagneresu je bilo ljudi koji su je poznavali i oni obavijestili vojvodu o pravom zanimanju gospođice Gautier. Starca je to pogodilo, jer je tu prestajala sva sličnost između nje i njegove kćeri, ali bilo je prekasno. Mlada žena je postala prijeka potreba njegova srca, njegov jedini razlog i opravdanje što još živi.

Ništa joj nije predbacivao, nije imao nikakvo pravo na to, ali ju je upitao osjeća li se sposobnom da promijeni svoj način života nudeći joj kao zamjenu sve što bi mogla poželjeti. Ona obeća.

Treba reći da je u to vrijeme Marguerite, po prirodi zanesenjak, bila bolesna. Prošlost joj je izgledala kao jedan od najvećih uzroka njene bolesti, te se, potaknuta nekom vrstom praznovjerja, ponadala

da će joj Bog, u zamjenu za njeno kajanje i obraćanje, ostaviti zdravlje i ljepotu.

I doista, kupke, šetnje, prirodni umor i san gotovo su je izliječili potkraj ljeta.

Vojvoda je otpratio Marguerite u Pariz gdje ju je i dalje posjećivao kao u Bagneresu.

Ta veza, kojoj nitko nije znao pravi korijen i pobudu, izazva ovdje veliko uzbuđenje, jer se vojvoda, poznat po svojem velikom bogatstvu, isticao sada i svojim rasipništvom.

Zbliženje starog vojvode i mlade žene pripisivalo se razvratu, koji je čest u bogatih staraca. Pretpostavljalo se sve, osim onoga što je doista bilo.

Međutim, osjećaji tog oca prema Margueriti bili su tako čisti da bi mu svaka druga osjećajna veza osim ovakve izgledala kao rodoskvruće i nikad joj nije uputio riječ koju i njegova kći ne bi mogla čuti.

Ne pada mi na pamet da od naše junakinje napravim nešto što ona nije bila. Reći ću dakle da joj, dok je bila u Bagneresu, nije bilo teško održati obećanje koje je dala vojvodi i da ga je ona održala; ali kad se već vratila u Pariz, djevojci koja je bila navikla na raskalašen život, plesove, pa čak i na orgije, činilo se da će umrijeti od dosade u samoći koju su narušavale samo povremeni vojvodini posjeti, a vatreni dah njezinog ranijeg života prožimao joj je u isti mah i razum i srce.

Dodajte još da se Marguerite vratila s puta ljepša nego ikad, da joj je bilo dvadeset godina, te da je pritajena, ali ne i pobijeđena bolest i dalje u njoj izazivala grozničave žudnje koje su gotovo uvijek posljedica plućnih oboljenja.

Vojvodu je dakle veoma zaboljelo kad su mu prijatelji, koji su bez prestanka vrebali u želji da otkriju neki skandal u vezi s djevojkom s kojom se on izlagao sramoti - kako su govorili - došli kazati i posvjedočiti da ona, kad je sigurna da on neće doći, prima posjete koje se često produžuju sve do sutradan.

Kad ju je vojvoda upitao, Marguerite prizna sve, savjetujući mu, bez posljednjih misli, da se prestane zanimati za nju, jer ona nije dovoljno jaka da održi zadano obećanje, a više ne želi primati dobročinstva od čovjeka kojeg obmanjuje.

Vojvoda se nije pojavljivao osam dana i to je bilo sve što je mogao napraviti. Osmog dana je došao preklinjući Margueritu da mu dopusti da je i dalje posjećuje, obećavši joj da će je prihvatiti onakvu kakva jest samo da je može vidjeti. Zaklinjao se da joj, pa makar umro, nikad više ništa neće predbaciti.

Tako je to bilo tri mjeseca poslije Margueritina povratka, to jest u studenom ili prosincu 1842. godine.

III.

ŠESNAESTOG, U jedan sat, našoh se u ulici d'Antin.

Već na kućnim vratima čuli su se povici sudskih dražbovatelja.

Stan je bio pun radoznala svijeta.

Bile su tu sve slavne predstavnice elegantnog poroka. Njih su krišom promatrale neke otmjene dame kojima je rasprodaja još jednom poslužila kao izgovor da izbliza vide te žene s kojima se inače nikada ne bi mogle sresti i kojima su možda potajno zavidjele na njihovim lakim užicima.

Gospoda vojvotkinja de F... stajala je do gospođice A..., jedne od najžalosnijih primjera naših suvremenih kurtizana; gospođa markiza de T... kolebala se da li da kupi komad namještaja za koji se natjecala gospođa D..., najelegantnija i najpoznatija preljubnica našeg vremena; vojvoda d'Y..., za kojega se u Madridu vjerovalo da se upropaštava u Parizu, a u Parizu da se upropaštava u Madridu, i koji uza sve to čak ni svoje prihode nije trošio, razgovarao je s gospođom M... jednom od naših najduhovitijih dama, koja s vremena na vrijeme i napiše ono što kaže i potpiše ono što napiše, dok je istovremeno izmjenjivao povjerljive poglede s gospođom de N..., ljepoticom koja je na Champs-Elysees šetala gotovo uvijek obučena u ružičasto ili plavo, čiju kočiju su vukla dva velika vranca što joj ih je Tony prodao za deset tisuća franaka... koje mu je ona isplatila; i na kraju, gospođica Š... koja je zahvaljujući svom talentu, imala dvostruko: više od onoga što otmjene dame zarade svojim mirazom i trostruko više od onih koje zarađuju na ljubavi; došla je, usprkos studeni, da i sama nešto kupi, i nije spadala među one koje su najmanje promatrali.

Mogao bih nabrojiti još mnogo inicijala ljudi, koji su se sreli u salonu i koji su bili jako iznenađeni što su se tu našli na okupu, ali bojim se da bih zamorio čitatelja. Reći ću samo da su svi bili jako veseli i da su mnoge žene koje su se tu našle poznavale pokojnicu, ali su se pravile kao da je se ne sjećaju.

Prostorijom se razlijegao glasan smijeh; dražbovatelji su vikali iz sveg grla; trgovci koji su zauzimali klupe ispred stolova na kojima su se nalazili predmeti za rasprodaju, uzalud su pokušavali smiriti mnoštvo kako bi na miru mogli obaviti svoje poslove. Nikada jedan skup nije bio toliko šarolik i bučan.

Kad sam mislio da se nalazim ispred sobe u kojoj je izdahnulo to jedno biće čiji su namještaj prodavali da bi isplatili dugove, nečujno sam se ugurao usred te žalosne gomile. Budući da sam došao više promatrati nego kupovati, gledao sam lica vjerovnika koja bi se uvijek razvedrila kad bi neki predmet postigao cijenu kojoj se nisu nadali.

Pošteni ljudi koji su špekulirali s prostituiranjem te žene, koji su na njoj dvostruko zarađivali, koji su je u posljednjim trenucima njena života mjenicama progonili i koji su poslije njezine smrti došli ubrati plodove svojih časnih računa i kamate svojih bestidnih zajmova.

Kako su u pravu bili stari narodi određivši istog boga i za trgovce i za lopove!

Haljine, kašmiri, dragocjenosti, prodavali su se nevjerojatnom brzinom. Ništa mi od svega toga nije odgovaralo pa sam čekao.

Odjednom začuh povik:

- Savršeno uvezana knjiga, pozlaćenih rubova, naslov: "Manon Lescaut". Na prvoj stranici nešto je napisano. Deset franaka.

- Dvanaest - reče jedan glas nakon prilično duge šutnje.

- Petnaest - odgovorih ja.

Zašto? Ni sam ne znam. Valjda zbog onoga "nešto je napisano".

- Petnaest - ponovi dražbovalac.

- Trideset - reče prvi ponuditelj glasom koji kao da je izazivao da netko ponudi više.

Započinjala je prava borba.

- Trideset i pet - doviknuh istim tonom.

- Četrdeset.

- Pedeset.

- Šezdeset.

- Sto.

Priznajem da bih u potpunosti uspio da sam htio izazvati dojam, jer je nakon te ponude zavladała grobna tišina, a ljudi su me gledali kao da žele vidjeti tko je taj gospodin što tako odlučno hoće dobiti knjigu.

Činilo se da je ton mojih posljednjih riječi pokolebao protivnika. On napusti bitku, koja je služila samo tome da deseterostruko platim vrijednost knjige, i naklonivši mi se, veoma uljudno, iako malo kasno, izusti:

- Odustajem, gospodine.

Kako nitko nije viknuo veću svotu, knjiga je pripala meni.

Pošto sam se bojavao nove tvrdoglavosti koju bi možda podržalo moje samoljublje, ali od koje bi mom džepu sigurno jako pozlilo, upisah svoje ime, naloživ da knjigu sprema i iziđoh. Sigurno sam izazvao veliku radoznalost među svjedocima tog prizora, koji su se bez sumnje pitali zbog čega sam platio sto franaka knjigu koju sam svugdje mogao dobiti za deset ili najviše petnaest franaka.

Sat kasnije naredio sam da mi donesu knjigu.

Na prvoj stranici, perom i lijepim rukopisom, bila je ispisana posveta darovatelja, koja je sadržavala samo ove riječi:

Manon Margueriti Ponizno

Potpis: Armand Duval.

Što bi trebalo značiti to: Ponizno?

Da li Manon priznaje Margueriti, po mišljenju tog gospodina Armanda Duvala, nadmoćnost u razvratu ili osjećajima?

Drugo objašnjenje bilo bi vjerojatnije, jer bi prvo predstavljalo drsku iskrenost koju Marguerite ne bi dopustila sve da to darovalac i misli o njoj.

Ponovo iziđoh i pozabavih se knjigom tek navečer kad sam se vratio i legao.

"Manon Lescaut" je doista dirljiva priča u kojoj mi je poznata svaka pojedinost, a ipak, kad mi se ta knjiga nađe pri ruci, uvijek me privuče, otvorim je i po stoti put živim s junakinjom abbe Prevosta. Ta junakinja je tako stvarna da mi se čini kao da sam je poznavao. U ovim novim okolnostima usporedba između nje i Marguerite izazvala

je u meni neočekivanu i još veću privlačnost prema knjizi, moje se praštanje još više ispunilo samilošću, gotovo ljubavlju prema ženi čijem sam nasljedstvu mogao zahvaliti to djelo. Istina, Manon je umrla u postelji, ali u naručju čovjeka koji ju je svom dušom volio i koji joj je, mrtvoj, iskopao grob, zalio ga svojim suzama i zakopao u njega svoje srce; dok je Marguerite, grešnica kao i Manon, i koja se možda obratila kao i ona, umrla u raskošnom sjaju, ako se može povjerovati onome što sam vidio, okružena svojom prošlošću, ali i pustinjom osjećaja, okrutnijom, većom i nemilosrdnijom od pustinje u kojoj je bila pokopana Manon.

Margueriti, kako sam doznao od nekih prijatelja koji su bili obaviješteni o posljednjim danima njezina života, doista nitko nije pružio utjehu u toku njene dvomjesečne polagane i bolne agonije.

Zatim su moje misli odlutale s Marguerite i Manon na one koje sam poznavao i koje su pjevajući išle u susret gotovo uvijek jednakoj smrti.

Jadna stvorenja! Ako je grijeh voljeti ih, mnogo je manji grijeh žaliti ih. Žaliti slijepca koji nikad nije ugledao svjetlo dana, gluhog koji nikad nije čuo zvukove prirode, nijemog čija duša nikad nije mogla progovoriti, a zbog lažnog stida ne želite sljepoću srca, gluhoću duše, nijemost savjesti koja izbezumljuje jednu nesretnicu, sprečava je da vidi dobro, da čuje Boga i govori čistim jezikom ljubavi i vjere.

Hugo je stvorio "Marion Delorme", Musset "Bernerettu", Alexandre Dumas "Fernandu", mislioci i pjesnici svih vremena prinosili su kurtizani žrtvu svoje samilosti, a ponekad im je neki veliki čovjek vraćao čast svojom ljubavlju, pa čak i svojim imenom. Ovo naglašavam zato što su mnogi od onih koji će me čitati unaprijed spremni odbaciti ovu knjigu iz bojazni da će u njoj naći samo apologiju poroka i prostitucije, a pišćeva mladost sigurno još više potiče tu bojazan. Neka uvide svoju pogrešku oni koji bi tako mislili, i ako ih samo taj strah priječi, neka čitaju dalje.

Ja jednostavno vjerujem u ovaj princip: ženi koju odgoj nije poučio dobru, Bog gotovo uvijek pruža dva puta koji je dobru

vraćaju. Ti putevi su bol i ljubav. Oni su mukotrpní. One koje njima krenu raskrvaré noge, razderu ruke, ali u isto vrijeme na trnju puta ostavljaju ostatke poroka i stižu na cilj u golotinji od koje se ne crveni pred Gospodom.

Oni koji sretnu te hrabre putnice moraju ih podržati i svima reći da su ih sreli, jer objavljujući to, pokazuju put.

Ne vrijedi samo na ulazu u život postaviti dva stupa od kojih će na jednom biti natpis: Put dobra, a na drugom upozorenje: Put zla i reći onima koji naiđu: Birajte! Treba poput Isusa pokazati puteve koji s ovog drugog puta vraćaju na prvi one koji su podlegli iskušenju. A naročito početak tih puteva ne smije biti suviše bolan i izgledati odviše neprohodan.

Kršćanstvo je tu da nam svojom divnom parabolom o izgubljenom sinu preporuči blagost i opraštanje. Isus je bio pun ljubavi prema tim dušama što su ih ljudske strasti ranile, i kojih rane je volio previjati, crpeći iz njih balzam koji ih je morao izliječiti od samih rana. Tako je govorio Magdaleni: "Mnogo će ti biti oprašteno zato što si mnogo ljubila". Uzvišeno opraštanje koje je moralo probuditi uzvišenu vjeru.

Zašto bismo mi bili stroži od Krista? Zašto bismo, poštujući tvrdoglavo mišljenje ovog svijeta, koji želi biti nemilosrdan kako bismo vjerovali da je jak, odbacili zajedno s njime duše koje često krvare iz rana kroz koje, kao nezdrava krv bolesnika, otječe zlo njihove prošlosti i koje očekuju samo prijateljsku ruku da ih previje i vrati im ozdravljenje srca?

Obraćam se svojoj generaciji, onima za koje Voltaireove teorije, srećom, više ne postoje, onima koji, kao i ja, shvaćaju da je prije petnaest godina čovječanstvo zahvatio jedan od najdivnijih zanosa. Zauvijek je postignuta svijest o dobru i zlu; vjera se obnavlja, vratilo se poštovanje svetinja, i ako svijet i ne postaje sasvim dobar, postaje barem bolji. Napori svih pametnih ljudi teže istom cilju, sve snažne volje ujedinjuje isto načelo: budimo dobri, budimo mladi, budimo prirodni. Zlo je samo taština, ponosimo se dobrim, i nikako ne očajavajmo. Ne prezirimo ženu koja nije ni majka, ni sestra, ni

supruga. Ne umanjujemo poštovanje prema obitelji, ne pretpostavljajmo sebičnost opraštanju. Budući da se nebo više raduje obraćenju jednog grešnika nego stotini pravednika koji nikada nisu grijeshili, pokušajmo ga obradovati. Ono nam može dvostruko uzvratiti. Ostavimo na našem putu milostinju oprostaja onima koje su zavele zemaljske želje, koji će možda spasiti božanska nada jer, kako kažu dobre starice kad preporučuju neki svoj lijek - ako i ne pomogne, neće nauditi.

Istina, mora izgledati da sam veoma odvažan kad te velike rezultate želim postići pomoću beznačajne teme o kojoj govorim. Ali ja sam od onih koji vjeruju da je sve veliko sadržano u malom. Dijete je maleno, ali nosi u sebi čovjeka; mozak je malen, ali skriva misao; oko je samo točka, ali obuhvaća beskraj.

IV.

DVA DANA kasnije rasprodaja je bila potpuno završena. Donijela je sto pedeset tisuća franaka.

Vjerovnici podijeliše dvije trećine, a obitelj, sestra i jedan nećak naslijediše ostalo.

Ta sestra je začuđeno blenula kad je zastupnik napisao da je naslijedila pedeset tisuća franaka.

Prošlo je bilo šest ili sedam godina kako ta djevojka nije vidjela svoju sestru otkad je ova jednog dana bez traga nestala, ne doznajući ni od nje ni od drugih ni najmanju pojedinost iz njezina života od trenutka kad je iščezla.

Ona je dakle brže bolje stigla u Pariz, a iznenađenje onih koji su poznavali Marguerite bilo je zaista veliko kad su ugledali njenu jedinu nasljednicu, punašnu i lijepu seosku djevojku koja sve do tada nije napuštala svoje selo.

Njeno bogatstvo je iskrslu iznenađa, a da ona uopće nije znala odakle potječe to neočekivano blago.

Kasnije su mi rekli da se vratila na selo veoma žalosna zbog smrti svoje sestre, što je ipak nadoknadila uloživši novac s četiri i pol posto kamata.

Sve te okolnosti o kojima se pričavalo u Parizu, tom izvoru skandala, počele su padati u zaborav i ja sam gotovo zaboravio da sam i sam sudjelovao u događajima, kad me jedan novi slučaj upoznao s cijelim Margueritinim životom i tako dirljivim pojedinostima da zaželjeh napisati tu povijest, i evo, pišem je.

Tri ili četiri dana nakon što je rasprodani namještaj bio iznijet i stan se ponovo izdavao, jednog jutra netko pozvoni na mojim vratima.

Moj sluga, ili bolje reći moj vratar koji mi je služio kao sluga, pođe otvoriti i donese mi jednu posjetnicu rekavši, da osoba koja ju je predala, želi razgovarati sa mnom.

Bacih pogled na posjetnicu i pročitah ove dvije riječi: Armand Duval.

Pokušah se sjetiti gdje sam već vidio to ime i na pamet mi pade prva stranica knjige "Manon Lescaut".

Što bi od mene mogao željeti čovjek koji je tu knjigu poklonio Margueriti? Naredih da se odmah uvede čovjek koji je čekao.

Ugledah visokog, bljedolikog i plavokosog mladića, obučenog u putno odijelo koje po svojoj prilici nije svlačio već nekoliko dana, čak se nije potrudio da ga očetka po dolasku u Pariz, budući da je bilo puno prašine.

Jako potresen, gospodin Duval nije se trudio da sakrije svoje uzbuđenje, te mi sa suzama u očima i drhtavim glasom reče:

- Oprostite, molim vas, gospodine, što vas posjećujem ovako obučen; mladi se ljudi među sobom ne ustručavaju mnogo, a ja sam toliko želio da vas još danas vidim da nisam ni stigao otići u hotel u koji sam poslao svoje kovčege već sam dotrčao ovamo bojeći se da vas neću zateći kod kuće, iako je prilično rano.

Zamolih gospodina Duvala da sjedne pored peći, što on i učini izvadivši iz džepa rubac u koji na trenutak sakrije lice.

- Vi me morate shvatiti - nastavi zatim uzdahnuvši tužno - što traži nepoznati posjetilac, u ovo doba dana, ovako obučen i koji ovako plače. Pa došao sam, gospodine, da vas zamolim za jednu veliku uslugu.

- Govorite, gospodine, stojim vam na raspolaganju.

- Bili ste prisutni na rasprodaji kod Marguerite Gautier?

Kad je izgovorio to ime, uzbuđenje koje je mladić na trenutak bio svladao nadjača ga i on rukom prekrije oči.

- Sigurno vam izgledam vrlo smiješno - doda - oprostite mi, molim vas, i vjerujte da nikada neću zaboraviti strpljenje kojim me slušate.

- Gospodine - odgovorih - ako usluga koju vam, čini mi se, mogu napraviti, može malo smiriti bol koju osjećate, recite mi brzo o čemu se radi i ja ću biti sretan da učinim nešto za vas.

Suosjećao sam s patnjom gospodina Duvala pa sam mu svakako želio ugoditi. On tada reče:

- Vi ste kupili nešto na rasprodaji Margueritinih stvari?

Dok je to govorio, Armand se očito plašio da sam i ja poznavao Margueritu kao što ju je i on poznavao.

- Da, gospodine, jednu knjigu.

- "Manon Lescaut"?

- Da.

- Imate li još tu knjigu?

- Nalazi se u mojoj spavaćoj sobi.

Kad je to čuo, Armand Duval odahne kao da mu je pao kamen sa srca i zahvali kao da sam mu napravio uslugu već time što sam sačuvao tu knjigu.

Ja tada ustadoh, odoh u spavaću sobu po knjigu i dadoh mu je.

- Da, to je - reče promatrajući posvetu na prvoj stranici i listajući knjigu - da, to je.

I dvije krupne suze kanuše na knjigu.

- Gospodine - reče podigavši oči i ne pokušavajući sakriti da je plakao i da je spreman opet zaplakati - je li vam mnogo stalo do te knjige?

- Zašto, gospodine?

- Zato što sam vas došao moliti da mi je ustupite.

- Oprostite na mojoj radoznalosti - rekoh tada. - Vi ste je, dakle, poklonili Margueriti Gautier?

- Da, ja.

- Knjiga je vaša, gospodine, uzmite je. Sretan sam što vam je mogu vratiti.

- Ali - nastavi gospodine Duval zbunjeno - trebam vam bar vratiti novac koji ste za nju dali.

- Dopustite mi da vam je poklonim. Cijena jedne knjige na takvoj rasprodaji je prava sitnica i ne sjećam se dobro koliko sam je platio.

- Platili ste je sto franaka.

- Istina je - sad ja odgovorih zbunjeno. - Kako to znate?

- Vrlo jednostavno. Nadao sam se da ću navrijeme stići u Pariz na rasprodaju, ali došao sam tek jutros. Svakako sam htio dobiti neki njezin predmet pa sam otrčao do ovrho-voditelja i zamolio ga za dopuštenje da pregledam popis prodanih stvari i imena kupaca. Vidio sam da ste ovu knjigu kupili vi, pa sam odlučio zamoliti vas da mi je ustupite, iako sam se, zbog cijene koju ste platili, bojao da i vas ne veže neka uspomena na vlasnicu knjige.

Požurih se da ga razuvjerim.

- Poznavao sam gospođicu samo iz viđenja - odgovorih.

- Njena smrti je na mene ostavila dojam koji na mladog čovjeka uvijek ostavlja smrt lijepe žene koju je imao zadovoljstvo vidjeti. Htio sam kupiti nešto na rasprodaji njezinih stvari pa sam se nadmetao za ovu knjigu, ne znam zašto, valjda iz zadovoljstva da razljutim gospodina koji je tvrdoglavo podizao cijenu kao da me želi potaknuti da je kupim. Ponavljam vam, dakle, gospodine, knjiga vam stoji na raspolaganju i još jednom vas molim da je uzmete, ne da je do

bijete od mene onako kako sam je ja dobio od dražbovatelja, već da ona bude zalag našeg poznanstva i prisnije veze.

- Dobro, gospodine - reče Armand pruživši mi ruku i stisnuvši moju - uzimam je i bit ću vam zahvalan cijelog života.

Obuzela me želja da pitam Armanda o Margueriti, jer su posveta, put tog mladića i njegova želja da dobije knjigu zagolicali moju radoznalost. Ali, bojao sam se da ću ispitujući svog posjetioca, izgledati kao da sam odbio novac samo za to da bih dobio pravo da se miješam u njegove stvari.

On je kao da je pogađao moju želju, pa reče:

- Jeste li pročitali knjigu?

- Da, čitavu.

- Što ste pomislili o ona dva reda koja sam napisao?

- Odmah sam shvatio da u vašim očima ta jedna djevojka kojoj ste poklonili knjigu nije isto što i ostale žene, jer u tim riječima nisam nalazio samo obični kompliment.

- Dobro ste mislili, gospodine. Ta djevojka je bila anđeo.

Evo - reče mi tada - pročitajte ovo pismo.

I pruži mi pismo koje je izgledalo mnogo puta čitano. Otvorih ga. Evo što je u njemu pisalo:

Dragi moj Armande,

primila sam vaše pismo, ostali ste dobri i ja zahvaljujem Bogu. Da, prijatelju moj, bolesnu sam, i to od bolesti koja nema milosti; ali zanimanje koje još uvijek rado pokazujete za mene mnogo ublažava moje patnje. Vjerojatno neću poživjeti toliko da bih imala sreći da stisnem ruku koja mi je napisala ovo dobro pismo što sam ga maločas dobila i kojega bi me riječi izliječile, kad bi me bilo što još moglo izliječiti. Neću vas vidjeti, suviše brzo hrlim smrti, a stotine milja rastavljaju vas od mene. Jadni prijatelju! Vaša nekadašnja Marguerite mnogo se izmijenila možda je bolje da je ne vidite više, nego da je vidite ovakvu kakva je sada. Pitate me da li vam opraštam. Oh, od svega srca, prijatelju, jer zlo koje ste mi nanijeli samo je dokaz ljubavi koju ste osjećali prema meni. Već mjesec dana sam u krevetu i toliko mi je stalo do vašeg poštovanja da svaki dan pišem dnevnik svog života, od trenutka kad smo se rastali do trenutka kad više neću imati snage da pišem.

Ako je zanimanje koje pokazujete za mene stvarno, Armande, kad se vratite, pođite do Julie Duprat. Ona će vam predati taj dnevnik. U njemu ćete naći razlog i opravdanje za ono što se dogodilo među nama. Julie je tako dobra prema meni. Često razgovaramo o vama. Bila je kod mene kad je stiglo vaše pismo i obje smo plakale čitajući ga.

U slučaju da ne dobijem vijesti od vas, naložila sam joj da vam preda ove papire kad se vratite u Francusku. Ne zahvaljujte mi na tome. Ovo svakidašnje vraćanje na jedine sretne trenutke mog života za mene je pravo blago, i, ako vi u tom pisanju nađete opravdanje za prošlost, ja u njemu nalazim neprestano olakšanje.

Htjela bih vam ostaviti nešto što će vas uvijek podsjećati na mene, ali sve je popisano i ništa mi više ne pripada.

Shvaćate li, prijatelju moj? Umirem i iz svoje spavaće sobe slušam korake čuvara u salonu. Ovrhovoditelji su ga tamo postavili

da ne bi nestalo štogod i da mi ništa ne bi ostalo u slučaju da ne umrem. Nadam se da će pričekati s rasprodajom do moje smrti.

Oh! Kako su ljudi nemilosrdni! Ili, bolje reći, varam se: kako je Bog pravedan i neumoljiv.

Tako, dragi moj, doći ćete na rasprodaju i kupit ćete nešto, jer kad bih stavila na stranu i najmanju sitnicu za vas, i kad bi to doznali, bili bi u stanju da vas optuže za otuđivanje popisanih stvari.

Kako je tužan život koji napuštam! Kako bi Bog bio dobar kad bi dopustio da vas još jednom vidim prije nego što umrem! Oprostite mi što vam ne pišem više, ali oni koji mi govore da će me izliječiti iscrplju me puštanjem krvi i moja ruka ne može više pisati.

Marguerite Gautier

I doista, posljednje riječi bile su jedva čitljive.

Vratih pismo Armandu koji ga je u mislima još jednoj pročitao kao što sam ga ja pročitao s papira, jer mi, uzevši ga, reče:

- Tko bi ikada pomislio da je ovo napisala jedna kurtizana!

I sav potresen uspomenama, neko vrijeme je promatra; rukopis pisma koje na kraju prinese usnama.

- I kad pomislim - nastavi onda - da je umrla, a da je nisam moga vidjeti i da je nikad više neću vidjeti. Kad pomislim da je učinila za mene ono što ni sestra učinila ne bi ne mogu oprostiti sebi što sam dopustio da tako umre.

"Umrla! Umrla! Misleći na mene, pišući i izgovarajući moje ime, jadna draga Marguerite!"

I prepustivši se svojim mislima i suzama Armand mi stisne ruku i nastavi:

- Svi bi smatrali da sam vrlo djetinjast kad bi vidjeli kako oplakujem smrt jedne takve žene; ali ne bi znali kakvi sam joj bol nanio, kako sam bio okrutan, a kako je ona bila dobra i pomirena sa sudbinom. Mislio sam da ja njoj moram oprostiti, a danas vidim da sam nedostojan oproštenja koje mi je udijelila. Oh! Deset godina života bih dao, samo da jedan sat mogu plakati pred njenim nogama.

Uvijek je teško utješiti nekoga zbog boli koju ne poznajemo, pa ipak, ja sam osjetio živu naklonost prema tom mladiću, tako iskreno

mi je povjerio svoju bol da pomislih da neće biti ravnodušan prema mojim riječima, pa rekoh:

- Zar nemate rođake, prijatelje? Budite s njima i oni će vas utješiti, jer ja vas mogu samo žaliti.

- Istina je - odgovori on i krupnim koracima počne šetati po sobi - dosađujem vam. Oprostite sasvim sam smetnuo s uma da je moja bol vama nevažna i da ću vam dosađivati nečim što vas ne može i ne treba zanimati.

- Niste shvatili smisao mojih riječi; htio bih vam pomoći. Samo, žao mi je što nisam sposoban da vam olakšam bol. Ako vas moje društvo i društvo mojih prijatelja može rastresti, ako sam vam potreban u bilo čemu, želim da znate da će mi biti zadovoljstvo ako vam mogu pomoći.

- Oprostite, oprostite - reče mi on - bol preuveličava uzbuđenje. Dopustite mi da ostanem još nekoliko minuta, da obrišem suze, da ljudi na ulici ne bi zurili u tog velikog dječaka kao u kakvo čudo. Veoma ste me usrećili dajući mi ovu knjigu. Nikada neću znati kako vam zahvaliti na tome.

- Tim što ćete mi pokloniti malo prijateljstva, time što ćete mi kazati uzrok vaše boli - rekoh Armandu. - Čovjek se utješi pričajući ono što ga boli.

- Imate pravo. Ali danas moram plakati, a i govorio bih vam nepovezano. Jednog dana sve ću vam ispričati pa ćete vidjeti što je razlog da žalim za jadnom djevojkom. A sada - doda, brišući još jednom oči i gledajući se u ogledalo - recite mi da me ne smatrate suviše luckastim i dopustite mi da vas opet posjetim.

Pogled tog mladića bio je toliko dobar i blag da sam bio spreman zagrliti ga.

Oči su mu se ponovo počele magliti od suza. Opazio je da sam to primijetio pa je odvratio pogled od mene.

- No, - rekoh mu - samo hrabro.

- Zbogom! - odgovori mi tada.

I učinivši krajnji napor da ne zaplače, više izleti nego što iziđe iz sobe.

Podigoh zavjesu na prozoru i ugledah ga kako se penje u kočiju što je čekala ispred vrata. Ali tek što se smjestio brizne u plač i sakrije lice maramicom.

V.

PROŠLO je prilično dugo a da ništa nisam čuo o Armandu, ali sam zato često slušao o Margueriti.

Ne znam jeste li primijetili da je dovoljno da ime jedne osobe, koja vam je mogla postati nepoznata ili barem beznačajna, bude samo jednom izgovoreno pred vama, pa da se oko tog imena malo pomalo skupe pojedinosti i da nakon toga slušate kako vam svi prijatelji govore o nečemu o čemu vam nikad prije nisu govorili. Tada otkrivete da vam je ta osoba bila gotovo bliska, opažate da je mnogo puta neprimijećeno prošla kroz vaš život. U događajima koje vam pripovijedaju, nalazite stanovito podudaranje, stvarnu srodnost s pojedinim događajima iz vašeg osobnog života. Sa mnom i Margueritom nije baš bilo tako, jer sam je viđao, sretao, znao kako izgleda, poznavao njezine navike. Međutim, poslije one rasprodaje, njeno mi je ime tako često dopiralo do ušiju, a u okolnostima koje sam ispričao u prošlom poglavlju to ime je bilo povezano s tako dubokom boli da je moje iznenađenje poraslo i povećalo moju radoznalost.

Zbog toga sam se prijateljima, s kojima inače nikad nisam razgovarao o Margueriti, obraćao samo riječima:

- Jeste li poznavali neku Margueritu Gautier?

- Damu s kamelijama?

- Da.

- Jako dobro!

To "jako dobro!" ponekad bi bilo popraćeno osmijehom koji nije ostavljao mjesto sumnji u svoje značenje.

- Pa dobro, kakva je bila ta djevojka? - nastavio bih.

- Dobra.

- I to je sve?

- Bože moj! Da, s više duha i možda više srca od ostalih.

- I ništa posebno ne znate o njoj?

- Upropastila je Baruna de G...

- Samo to?
- Bila je ljubavnica starog vojvode...
- Je li mu doista bila ljubavnica?
- Tako kažu. U svakom slučaju, davao joj je mnogo novaca. Uvijek iste općenite pojedinosti.

Ta sam, međutim, radoznalo želio saznati nešto o njezinoj vezi s Armandom.

Jednog dana sretoh jednog od onih koji stalno žive u prijateljstvu s poznatim ženama. Upitah ga:

- Poznavali ste Margueritu Gautier?

Odgovorio mi je:

- Jako dobro.
- Kakva je to bila djevojka?
- Lijepa i dobra. Veoma me ražalostila njezina smrt.
- Je li imala ljubavnika imenom Armand Duval?
- Jednog visokog, plavog mladića?
- Da.
- Jest, imala je.

- Tko je taj Armand?

- Mladić koji je s njom potrošio i ono malo što je imao, mislim, i koji ju je bio prisiljen napustiti. Kažu da je bio lud za njom.

- A ona?

- Kažu da je i ona njega jako voljela, ali na način kako te žene vole. Od njih ne treba tražiti više nego što mogu dati.

- A što je bilo s Armandom?

- Ne znam. Slabo smo ga poznavali. S Margueritom je proveo pet ili šest mjeseci, ali na selu. Kad se vratila, on je otišao.

- I kasnije ga više niste vidjeli?

- Nikad više.

Ni ja više nisam vidio Armanda. Na kraju sam se zapitao nije li vijest o Margueritinoj smrti, preuveličala njegovu nekadašnju ljubav, pa prema tome i bol. Govorio sam u sebi da je s pokojnicom zaboravio i obećanje da će me opet posjetiti.

Ta pretpostavka bila bi vjerojatna kad bi se radilo o nekom drugom, ali u Armandovu očajanju bilo je znakova iskrenosti, te sam, prelazeći iz jedne u drugu krajnost, pomišljao da se bol pretvorila u bolest i da zato nemam vijesti o njemu, jer je bolestan ili možda mrtav.

Taj mladić me je zanimalo, i protiv moje volje. Možda je u tom zanimanju za njega bilo i sebičnosti. Možda sam u toj, patnji naslućivao dirljiv ljubavni doživljaj, a možda je, na kraju, želja da saznam nešto više mnogo pridonijela mojoj, zabrinutosti zbog Armandove šutnje.

Pošto gospodin Duval nije dolazio k meni, odlučih da ja posjetim njega. Izgovor nije bilo teško pronaći. Na žalost, nisam znao njegovu adresu, a od onih koje sam pitao ništa nisam saznao.

Otidoh u ulicu d'Antin. Možda Margueritin vratar zna gdje stanuje Armand. Vratar je bio novi, pa ni on nije znao. Onda sam tražio na kojem groblju je sahranjena gospođica Gautier. Bila je pokopana na groblju Montmartre.

Bio je travanj, vrijeme je bilo lijepo, grobovi sigurno više nisu imali bolan i tužan izgled što im ga daje zima. Već je bilo dovoljno toplo da se živi sjete mrtvih i da ih posjete. Pođoh na groblje misleći u sebi: "Po samom izgledu Margueritina groba vidjet ću traje li još Armandova bol, i saznati možda što se dogodilo s njime."

Uđoh u čuvarevu kućicu i upitah ga da li je 22. veljače ni groblju Montmartre sahranjena neka žena po imenu Marguerite Gautier.

Čovjek prelista debelu knjigu u kojoj su zapisana i brojevima obilježena imena svih koji ulaze u posljednje utočište, te mi odgovori da je 22. veljače uistinu sahranjena žena s tim imenom.

Zamolih ga da me netko povede na grob, jer se bez vodiča čovjek ne može snaći u tom gradu mrtvih koji ima svoje ulice, kao i grad živih. Nadzornik pozva jednog vrtlara i da de mu potrebne upute. Ovaj ga međutim prekine riječima.

- Znam, znam... O! grob nije teško prepoznati - nastavi zatim ovaj obraćajući se meni.

- Zašto? - upitah ga.

- Zato što je na njemu drugačije cvijeće nego na ostalim grobovima.

- Brinete li se vi o njemu?

- Da, gospodine, i volio bih da se svi rođaci brinu o pokojnicima kao što se brine taj mladić koji mi je povjerio grob.

Nakon nekoliko zavoja vrtlar se zaustavi i reče:

- Stigli smo.

Uistinu, pred mojim očima prostirala se gredica cvijeća a koju nikad ne bih rekao da je grob, da to nije potvrđivao bijeli mramorni spomenik na kojemu je bilo urezano ime.

Mramorni je spomenik bio postavljen uspravno, a zakupljen komad zemlje koji je bio prekriven bijelim kamelijama, okruživala je željezna ograda.

- Što kažete na to? - zapita me vrtlar.

- Jako lijepo.

- I naloženo mi je da zamijenim svaku kameliju koja uvene.

- A tko vam je to naložio?

- Jedan mladić koji je mnogo plakao kad je prvi put došao. Bez sumnje, neki bivši ljubavnik pokojnice, jer čini se da je to bila laka žena. Kažu da je bila vrlo lijepa. Je li ju je gospodin poznao?

- Da.

- Kao i onaj drugi - izusti vrtlar i lukavo se osmjehne.

- Ne, nikad s njom nisam razgovarao.

- A došli ste joj posjetiti grob. Doista lijepo od vas, jer oni koji posjećuju ovu jadnu djevojku neće zakrčiti groblje.

- Znači, nitko ne dolazi?

- Nitko osim mladog gospodina koji je jednom došao.

- Samo jednom?

- Da, gospodine.

- I od tada nije navratio?

- Ne, ali će doći kad se vrati.

- Na putu je, dakle?

- Da.

- A znate li gdje je?

- Mislim da je kod sestre pokojne gospođice Gautier.

- Što radi tamo?

- Traži dopuštenje da pokojnicu pokopa na neko drugo mjesto.

- Zašto je ne bi ostavio ovdje?

- Znaite, gospodine, ljudi s mrtvacima svašta rade. Mi to ovdje svaki dan gledamo. Ovaj grob je zakupljen samo na pet godina, a mladić želi zauvijek zakupiti jedan veći grob a to će biti prikladnije u novom dijelu groblja.

- A što vi nazivate novim dijelom?

- Nove parcele koje se sada prodaju, tamo lijevo. Da se groblje uvijek održavalo kao sada, ne bi mu bilo ravna na svijetu, ali mnogo toga treba još napraviti pa da sve bude u redu. I onda, ljudi su tako čudni.

- Što time želite reći?

- Hoću reći da ima ljudi koju su čak i ovdje oholi. Evo, ova gospođica Gautier je, oprostite na izrazu, živjela pomalo raskalašeno. Sad je jadna gospođica mrtva i od nje je ostalo isto ono što i od onih kojima se ništa ne može prebaciti i čije grobove svaki dan zalijevamo. Vidite, kad su rođaci pokojnika koji su sahranjeni oko nje doznali što je ona bila, palo im je na pamet da se usprotive što je sahranjena ovdje, govoreći da bi za takve žene trebalo odrediti posebno zemljište, kao što to imaju i siromasi. Jeste li to ikad čuli? Lijepo sam im odbrusio. Ti debeli rentijeri što samo četiri puta godišnje posjećuju svoje pokojnike, što samo donose cvijeće - i pogledajte kakvo cvijeće! - i paze na svaki franak kad je u pitanju održavanje groba onih koje tobože oplakuju, koji na njihovim grobovima ispisuju suze što ih nikada nisu prolili i uz to još prave poteškoće susjedima. Možete mi vjerovati, gospodine; ja nisam poznavao tu gospođicu, ne znam što je radila, a ipak je volim, volim tu jadnu malu, i brinem se o njoj, i sadim joj kamelije, i to po najpravednijoj cijeni. Ona je moja najmilija pokojnica. Mi, gospodine, mi moramo voljeti mrtve, jer smo toliko zauzeti da gotovo nemamo vremena voljeti išta drugo.

Promatrao sam tog čovjeka, a poneki od mojih čitatelja shvatit će, i bez objašnjenja, uzbuđenje koje sam osjetio slušajući ga.

On to sigurno nije primijetio, jer je nastavio:

- Kažu da je bilo ljudi koji su se upropaštavali zbog te djevojke i da je imala ljubavnike koji su je obožavali. Eh, i kad promislim da nijedan nikad nije došao da joj kupi barem jedan jedini cvijet, to je neobično i žalosno. Ova se ipak ne bi mogla požaliti, jer ima svoj grob, pa iako je se samo jedan čovjek sjeća, on to radi i za sve ostale. Ali ima i takvih jadnica kao što je bila i ona, i njenih godina, koje bacaju u zajedničku raku, a meni se srce kida kad čujem kako ta jadna tijela padaju u zemlju. I nitko se više ne brine o njima kad umru? Naš zanat nije baš uvijek veseo, naročito ako nam je ostalo malo srca. Što ćete!? To je jače od mene. Imam jednu ljepu kćerku od dvadeset godina i kad ovamo donesu neku pokojnicu njezine dobi, pa bila otmjena dama ili skitnica, pomislim na nju i ne mogu svladati uzbuđenje.

Ali ja vam sigurno dosađujem svojim pričama, a vi niste došli ovamo da njih slušate. Rekli su mi da vas odvedem na grob gospođice Gautier i ja sam vas doveo. Mogu li vas još nečim uslužiti.

- Znete li adresu gospodina Armanda Duvala? - upitah čovjeka.

- Da, stanuje u ulici N... tamo sam bar išao naplatiti sve cvijeće koje vidite ovdje.

- Hvala, prijatelju.

Pogledah još jednom cvijećem iskićeni grob. I protiv svoje volje, zaželjeh zaviriti u njegovu dubinu i vidjeti što je zemlja učinila od lijepog stvorenja koje su u nju bacili. Zatim se udaljih, veoma tužan.

- Želi li gospodin vidjeti gospodina Duvala? - nastavi vrtlar hodajući uza me.

- Da.

- Siguran sam da se još nije vratio, jer bih ga sigurno već vidio ovdje.

- Uvjereni ste dakle da nije zaboravio Margueritu?

- Ne samo da sam uvjeren u to, već bih se okladio da je želi prenijeti u drugi grob samo zato da je još jednom vidi.

- Kako to?

- Prva riječ koju mi je rekao kad je došao na groblje bila je: "Što da napravim kako bih je još jednom vidio?". To bi bilo moguće samo kad bi je prenijeli u drugi grob, pa sam ga uputio što bi sve morao napraviti da bi dobio dopuštenje. Za to, jer vi svakako znate da pri prenošenju mrtvacu iz jednog groba u drugi, netko ih treba prepoznati, a jedino obitelj može dopustiti taj prijenos, kojemu mora prisustvovati policijski komesar. Gospodin Duval je i otišao sestri gospođice Gautier da bi dobio to dopuštenje, a kad se vrati, očito je da će najprije nas posjetiti.

Bili smo stigli do vrata groblja. Ponovo zahvalih vrtlaru, stavih mu u ruku nekoliko novčića i uputih se u ulicu koju mi je naznačio.

Armand se još nije bio vratio.

Ostavih mu pisamce u kojemu sam ga zamolio da me posjeti čim stigne ili da mi poruči gdje bih ga mogao naći.

Sutradan ujutro primih Duvalov odgovor u kojem me obavijestio o svom povratku i zamolio da dođem k njemu, dodavši da ne može izići iz kuće, jer je jako umoran.

VI.

ARMANDA zatekoh u krevetu. Ugledavši me, pruži mi svoju vrelu ruku.

- Imate groznicu - reko mu.

- Nije to ništa, umor od prebrzog putovanja, to je sve.

- Dolazite od Margueritine sestre?

- Da. Tko vam je rekao?

- Znam. A jeste li postigli što ste htjeli?

- Jesam. Ali tko vas je obavijestio o mojem putovanju icilju puta?

- Vrtlar na groblju.

- Jeste li vidjeli grob?

Jedva sam se usudio odgovoriti, jer mi je ton te rečenice pokazivao da je onaj koji ju je izgovorio, još uvijek ovladan uzbuđenjem kojemu sam bio svjedok, i da će još dugo, svaki put kad ga njegova misao ili nečije riječi podsjetu na tu bolnu zgodu to uzbuđenje nadjačati njegovu volju.

Zadovoljili se dakle time što mu odgovorih pokretom glave.

- Je li se vrtlar dobro brinuo o grobu? - nastavi Armand.

Dvije krupne suze kliznuše niz lice bolesnika koji okren glavu da bi ih sakrio. Napravih se kao da ih nisam vidio i pokušah skrenuti razgovor.

- Prošla su već tri tjedna otkako ste otišli - reko mu.

Armand prijede rukom preko očiju i odgovori: - Točno tri tjedna.

- Dugo je trajalo putovanje.

- Oh, nisam stalno putovao. Da petnaest dana nisam bio bolestan, već bih se davno bio vratio. Ali tek što sam stigao amo dobio sam groznicu i morao sam ostati u krevetu.

- I ponovo ste krenuli na put, a još ni ozdravili niste.

- Umro bih, da sam još osam dana ostao u tom selu.

- Ali sad, kad ste se vratili, morate se liječiti. Prijatelji će as doći vidjeti, a ja prvi, ako mi dopustite.

- Za dva sata ću ustati.
- Kakva nepromišljenost!
- Moram.
- Što tako hitno morate obaviti?
- Moram otići policijskom komesaru.
- Zašto ne zamolite nekoga da umjesto vas obavi taj posao od kojeg se možete još više razboljeti?

- To je jedino što me može izliječiti. Moram je vidjeti. Otkako sam doznao za njezinu smrt, a naročito to otkad sam joj vidio grob, ja više ne spavam. Ne mogu zamisliti da je mrtva, žena koju sam ostavio tako mladu i tako lijepu. Moram se uvjeriti u to. Moram vidjeti što je Bog učinio s tim stvorenjem koje sam toliko volio. I možda će odvratnost prizora zamijeniti očajanje sjećanja. Vi ćete me pratiti, zar ne... ako vas suviše ne gnjavim?

- Što vam je rekla njezina sestra?

- Ništa. Izgledala je vrlo začuđena što jedan stranac želi kupiti parcelu i urediti Margueritin grob, ali odmah mi je potpisala ovlaštenje koje sam od nje tražio.

Poslušajte me, pričekajte s prijenosom dok sasvim ne ozdravite.

- Oh! Budite spokojni, bit ću jak. Uostalom, poludio bih kad ne bih što prije izvršio odluku čije ostvarenje je postalo potreba moje boli. Kunem vam se da se neću smiriti dok opet ne vidim Margueritu. Možda je to žed groznice koja me pali, san mojih besanica, posljedica mojeg pretjeranog oduševljenja. Ali, i kad bih, kao gospodin de Rance, morao poći u trapiste nakon što je vidim, ipak bih je želio vidjeti.

- Razumijem - odgovorih Armandu - i stojim vam na raspolaganju. Jeste li vidjeli Julie Duprat?

- Da. Oh! Posjetio sam je istog dana kad sam se prvi put vratio.

- Je li vam predala papire koje joj je Marguerite ostavila za vas?

- Evo ih.

Armand izvuče jedan svežanj ispod jastuka i odmah ga vrati natrag.

- Na pamet znam sve što sadrže ti papiri - reče mi. - Već tri tjedna čitam ih po deset puta dnevno. I vi ćete ih pročitati, ali kasnije, kad se smirim, kad vam budem mogao objasniti koliko srca i ljubavi otkriva ta ispovijest. Zasada tražim od vas jednu uslugu.

- Kakvu?

- Čeka li vas kočija dolje?

- Da.

- Hoćete li onda uzeti moj pasoš i otići na poštu da pitate ima li pisama za mene? Moj otac i sestre sigurno su mi pisali u Pariz, a ja sam tako žurno otputovao da se prije odlaska nisam stigao raspitati. Kad se vratite, zajedno ćemo otići da obavijestimo policijskog komesara o sutrašnjoj ceremoniji.

Armand mi preda svoj pasoš i ja otidoh u ulicu Jean-Jacques Rousseau. Bila su dva pisma na ime Duval, ja ih uzeh i vratih se natrag. Kad sam se vratio, Armand je već bio potpuno obučeni i spreman izići.

- Hvala - reče uzevši pisma. - Da - doda nakon što je pogledao adrese - da, od oca i sestre. Sigurno nisu mogli shvatiti moju šutnju.

- Pođimo - reče mi - sutra ću odgovoriti.

Krenusmo policijskom komesaru, kojemu Armand preda ovlaštenje Margueritine sestre.

Komesar mu u zamjenu dade pismenu poruku za nadzornika groblja. Bi dogovoreno da će se prijenos obaviti sutradan ujutro u deset sati, da ću ja doći po njega jedan sat ranije i da ćemo zajedno krenuti na groblje.

I ja sam bio uzbuđen zbog sutrašnjeg prijenosa i, priznajem, cijelu noć nisam zaspao. Ako mogu suditi po mislima koje su me obuzimale, za Armanda je to morala biti duga noć.

Kad sam sutradan u devet sati došao k njemu, bio je strasno blijed, ali izgledao je miran. Osmjehnuo se i pružio mi ruku.

Njegove svijeće su dokraja bile izgorjele, i, prije nego što je izašio, Armand je uzeo veliko pismo upućeno ocu koje je bez sumnje sadržavalo njegove noćne dojmove.

Pola sata kasnije stigismo u Montmartre.

Komesar je išao polako u pravcu Margueritina groba. Komesar je išao prvi, a Armand i ja nekoliko koraka iza njega.

S vremena na vrijeme osjetio bih kako mojem prijatelju grčevito drhtiruka, kao da su ga odjednom prošli trnci. Tada bih ga pogledao. On je shvaćao moj pogled i osmjehivao mi se, ali otkad smo izišli iz njegove kuće nismo izmijenili ni jednu riječ.

Nešto ispred groba Armand se zaustavi da bi obrisao lice koje je bilo ovlaženo krupnim kapljicama znoja. Iskoristih taj predah da odahnem, jer je i meni srce žestoko udaralo.

Gdje je izvor bolnom užitku koji čovjek nalazi u takvim prizorima? Kad smo stigli na grob, vrtlar je već bio uklonio sve lonce s cvijećem, željezna ograda bila je skinuta, a dva grobara su otkopavala raku. Armand se naslonio na drvo i promatrao. Izgledalo je kao da mu se cijeli život našao pred očima.

Odjednom jedan pijuk udari u kamen.

Čuvši to, Armand ustukne kao da ga je struja udarila, stisne mi ruku tako snažno da me je zaboljelo. Jedan grobar uzme široku lopatu i malo-pomalo izbací zemlju iz rake. Zatim, kako je još ostalo kamenje kojim se prekriva lijes, on ga izbací kamen po kamen.

Promatrao sam Armanda, jer sam se bojao da ga ne slomi uzbuđenje koje se svakog trenutka očigledno povećavalo. Ali on je još uvijek promatrao, široko otvorenih očiju kao u ludilu, dok je samo lagano podrhtavanje usana i obraza pokazivalo da ga je svladao žestoki živčani napad.

Za sebe mogu reći samo to da sam požalio što sam došao.

Kad je lijes bio potpuno otkriven, komesar reče grobarima: - Otvorite.

Ljudi poslušashe kao da se radi o najjednostavnijoj stvari na svijetu.

Kovčeg je bio od hrastovine i oni počeshe otkrivati gornji dio koji jeslužio kao poklopac. Vijci su od vlage bili zarđali, te otvaranje lijesa nije prošlo bez napora. Kužni zadah se raširi usprkos mirisnim biljkama koje su bile u njemu.

- Bože moj! Bože moj! - promrmlja Armand i još višeproblijedi.

Čak se i grobari povukoše.

Veliki bijeli plašt prekrivao je leš ocrtavajući neke obrise. Plašt je na jednom kraju bio gotovo potpuno izjeden i pokazivao je jedno stopalo pokojnice.

Umalo mi nije pozlilo, pa i sada, kad ovo pišem, sjećanje na taj prizor još je uvijek jednako jako.

- Požurimo - reče komesar.

Tada jedan grobar pruži ruku i počne odšivati plašt. Onda ga prihvati za jedan kraj i naglo otkrije Margueritino lice.

Strašno je bilo vidjeti to, a grozno je i pričati.

Oči su bile samo dvije rupe, usana više nije bilo, a bijeli zubi stisnuti jedni uz druge. Duga crna i suha kosa bila je slijepljena na sljepoočicama i pokrivala male zelene šupljine obraza. Pa ipak, u tom licu sam prepoznao bijelo, rumeno i veselo lice koje sam tako često viđao.

Armand nije mogao odvratiti pogled s tog lica, samo je prinio rubac usnama i grizao ga.

Meni se činilo da mi željezni obruč steže glavu, oči su mi se zamaglile, u ušima mi je zujalo, sve što sam mogao učiniti bilo je da otvorim bočicu koju sam bio ponio za svaki slučaj i da čvrsto udahnem miris soli koja se u njoj nalazila.

Usred tog zaprepaštenja začuh kako komesar govori gospodinu Duvalu:

- Prepoznajete li je?

- Da - muklo odgovori mladić.

- Onda zatvorite i nosite - reče komesar.

Grobari ponovno prebaciše plašt preko lica pokojnice, zatvoriše lijes, prihvatiše ga svaki za svoj kraj i uputiše se prema mjestu koje im je bilo naznačeno.

Armand se nije micao. Oči su mu bile prikovane za praznu raku. Bio je blijed kao leš koji smo maločas vidjeli... Činilo se kao da se skamenio.

Shvatio sam što će se dogoditi kad se bol smanji nestankom prizora, pa ga prema tome neće više podržavati.

Približih se komesaru.

- Je li gospodinova prisutnost još uvijek potrebna? - rekoh pokazujući na Armanda.

- Ne - reče on - čak vam savjetujem da ga odvedete, jer mi se čini da je bolestan.

- Hajdemo - rekoh tada Armandu uhvativši ga za ruku.

- Što? - odvrati on pogledavši me kao da me nepoznaje.

- Gotovo je - nastavih - morate otići, prijatelju, blijediste, hladno vam je, skršit će vas ova uzbuđenja.

- Imate pravo, hajdemo - odgovori nesvjesno, ali ne učini ni koraka.

Tada ga uhvatih pod ruku i odvedoh. Dopustio je da ga vodim poput djeteta, samo bi s vremena na vrijeme promrmljao: - Jeste li vidjeli oči?

I osvrtao se kao da ga je dozivalo priviđenje tih očiju.

Hod mu je postao isprekidan. Činilo se da jedino u trzajima može napredovati. Zubi su mu cvokotali, ruke su mu bile hladne, žestoko nervno uzbuđenje zavlдалo je cijelim njegovim bićem. Govorio sam mu, ali mi on nije odgovarao. Sve što je mogao učiniti bilo je da se prepusti da ga vodim.

Pred vratima groblja zatekosmo jednu kočiju. U pravi čas. Tek što je sjeo, drhtanje se pojačalo, dobio je pravi živčani napadaj. Od straha da se ne uplašim, stezao mi je ruku i šaputao:

- Nije mi ništa, nije mi ništa, htio bih plakati.

Osjećao sam kako mu se grudi nadimaju, kako mu krv navire u oči, ali suze nisu potekle.

Dadoh mu da udahne iz bočice koja je i meni pomogla. Kad smo stigli njegovoj kući, samo je još podrhtavao. Uz pomoć sluge položih ga u krevet, naredih da se u sobi naloži vatra i pohitah svome liječniku. Ispričah mu što se dogodilo. On dojuri.

Armand je bio crven, u bunilu, buncao je nerazgovijetne riječi od kojih se jedino Margueritino ime moglo čuti.

- Dakle? - rekoh liječniku kad je pregledao bolesnika.

- Ni manje ni više nego živčana groznica, a to je još i sreća, jer mislim, neka mi Bog oprost, da je mogao i poludjeti. Srećom, bolest tijela uništiti će bolest duše pa će za mjesec dana možda biti spašen od jedne i od druge.

VII.

BOLESTI kao ona od koje je Armand patio ugodne su, jer ubijaju na mjestu ili se vrlo brzo izlijeće.

Petnaest dana nakon događaja koje sam ispričao, Armand se već lijepo oporavljao i veoma smo se sprijateljili. Gotovo tijekom cijele bolesti nisam napuštao njegovu sobu. Proljeće nam je u izobilju darovalo svoje cvijeće, zelenilo, ptice, pjesme, a prozor mog prijatelja veselo je gledao na vrt iz kojeg su dopirali zdravi mirisi.

Liječnik je dopustio Armandu da ustane iz kreveta, pa smo često sjedili i razgovarali pokraj otvorenog prozora u vrijeme kad je sunce najtoplije, od podne do dva sata.

Veoma sam pazio da ne spomenem Margueritu bojeći se još uvijek da njeno ime ne probudi tužnu uspomenu uspavanu prividnim mirom bolesnika. Ali baš naprotiv, Armandu kao da je pričinjalo zadovoljstvo da priča o njoj, ne onako kao prije, sa suzama u očima, već s blagim osmjehom koji me je smirivao u pogledu njegova duševnog stanja.

Zapazio sam da je nakon posljednjeg posjeta groblju, nakon prizora koji je u njemu izazvao žestoki napad, bolest u njemu smirila duševnu bol i da se Margueritina smrt više nije pojavljivala u nekadašnjem svjetlu. Nekakva utjeha za njega bila je i uvjerenje da je Marguerite doista umrla, a da bi odagnao sumorne misli koje su se često javljale, sav se Predavao uspomenama na sretne trenutke svoje veze s njom i činilo se da jedino te uspomene želi sačuvati.

Tijelo je bilo isuviše iscrpljeno bolešću, pa čak i samim ličenjem groznice, a da bi dopustilo duhu snažno uzbuđenje, a opća proljetna radost koja je okruživala Armanda skretala mu je misli, i protiv njegove volje, veselijim uspomenama. Bez prestanka je tvrdoglavo odbijao da obavijesti obitelj Pogibelji u kojoj se nalazi, pa i kad je već bio spašen, njegov otac još nije doznao za njegovu bolest.

Jedne večeri ostali smo uz prozor duže nego obično. Vrijeme je bilo prekrasno, a sunce je zalazilo u ažurnom i zlatnom sjaju. Iako smo bili u Parizu, zelenilo koje nas je okru. živalo kao da nas je odvajalo od svijeta, a šum kočija koje su prolazile tek ponekad bi pomutilo naš razgovor.

- Baš nekako u ovo doba godine i jedne večeri poput ove, upoznao sam Margueritu - reče mi Armand slijedeći samo svoje misli, a ne ono što sam mu govorio.

Ja ne odgovorili ništa.

Tada se on okrenu meni i reče:

- Ipak, moram vam ispričati tu priču. Vi ćete o tome napisati knjigu kojoj neće vjerovati, ali koju će možda zanimljivo biti pisati.

- Ispričovjedit ćete mi to kasnije, prijatelju moj - odgovorih - još niste dovoljno prizdravili.

- Večera je topla, pojeo sam svoje pileće meso - reče osmjehnuvši mi se - groznicu nemam, nikakva drugog posla nemamo, sve ću vam ispričati.

- Kad već toliko želite, slušam vas.

- To je vrlo jednostavna priča - doda tada - i ja ću vam je ispričati onako kako su događaji tekli. Ako kasnije budete pisali o tome, slobodno možete ispričati i drugačije.

Evo što mi je ispričovjedio, a ja sam možda u toj dirljivoj priči izmijenio tek poneku riječ.

- Da - nastavi Armand, spuštajući glavu u naslonjač - da, bilo je to jedne večeri kao što je ova. Dan sam proveo u prirodi s jednim prijateljem, Gastonom R... Naveče smo se vratili u Pariz, pa kako nismo znali što da radimo, ušli smo u kazalište Varietes.

Za vrijeme jedne pauze izišli smo u hodnik gdje smo sreli visoku ženu koju moj prijatelj pozdravi.

- Koga ste to pozdravili? - upitah ga.

- Margueritu Gautier - odgovori on.

- Čini mi se da je jako izmijenila, jer je nisam prepoznao - rekoh s uzbuđenjem koje ćete uskoro shvatiti.

- Bila je bolesna. Jadna djevojka, neće više dugo. Sjećam se tih riječi kao da su mi jučer kazane. Trebate znati, prijatelju, da je ta žena već dvije godine, kad god bih je sreo, ostavljala na mene čudan dojam.

Probljedio bih, srce bi mi žestoko počelo udarati, a da ni sam ne znam zašto. Imam prijatelja koji se bavi okultnim znanostima i koji bi to što sam osjećao nazvao afinitetom fluida. Ja jednostavno mislim da mi je bilo suđeno da se zaljubim u Margueritu i da sam to predosjećao.

Prvi put sam je vidio na trgu Burze, na vratima trgovine Susse. Ugledao sam jednu otvorenu kočiju iz koje je izišla neka žena u bijelom. Žamor divljenja dočekao ju je na ulazu u trgovinu. Ja sam, od trenutka kad je ušla pa sve dok nije izišla, ostao kao prikovan na mjestu. Promatrao sam kroz izlog kako odabire ono što je htjela kupiti. Mogao sam ući, ali nisam se usudio. Nisam znao tko je ta žena pa sam se bojao da ne pogodi zbog čega sam ušao u dućan i da se zbog toga ne uvrijedi. Nisam međutim vjerovao da će mi se pružiti prilika da je ponovo vidim.

Bila je elegantno obučena. Nosila je haljinu od muslina, svu obrubljenu baršunom, četvrtasti šal od kašmira koji je na krajevima bio izvezen zlatom i svilenim cvjetovima, firentinski šešir, samo jednu narukvicu od debelog zlatnog lanca, kakve su baš tada ulazile u modu. Ponovo se popela u kočiju i otišla. Jedan poslužitelj stajao je na vratima dućana i pogledom pratio kočiju otmjene dame. Pridoh mu i zamolih ga da mi kaže ime te žene.

- To je gospođica Marguerite Gautier - odgovori mi on.

Ne usudih se zapitati ga za adresu, već se udaljih. Sjećanje na to priviđenje - jer to je doista bilo priviđenje - nije mi, kao tolika druga priviđenja, izlazilo iz glave, i posvuda sam tražio tu bijelu i kraljevski lijepu ženu.

Nekoliko dana poslije toga u Opera-comique prikazivala se jedna velika predstava. Pođoh tamo. I prva osoba koju zapazih u jednoj loži na galeriji do pozornice bila je Margu-erite Gautier.

Mladić s kojim sam bio također ju je prepoznao i reče mi:

- Pogledajte onu lijepu djevojku.

U tom trenutku Margueritin dogled bio je upravljen prema nama, ona opazi mog prijatelja, nasmiješi mu se i daje mu znak da je posjeti.

- Idem je samo pozdraviti - reče mi on - i odmah se vraćam.

Ne mogoh se suzdržati, a da mu ne kažem:

- Vi ste doista sretni!

- Zašto?

- Što idete k toj ženi.

- Da niste zaljubljeni u nju?

- Ne - rekoh, porumenjevši, jer zaista nisam znao što da mislim o tome - ali vrlo rado bih je upoznao.

- Dođite sa mnom, predstavit ću vas.

- Najprije je upitajte za dopuštenje.

- Oh! Zaboga, pred njom se ne morate ustručavati. Dođite.

Njegove su me riječi zaboljele. Prestrašio sam se spoznaje da Marguerite ne zaslužuje ono što sam osjećao prema njoj.

U knjizi Alphonsea Karra "Am Rauchen" jedan čovjek cijelu večer prati neku vrlo elegantnu ženu u koju se na prvi pogled zaljubio, toliko je bila lijepa. Samo da bi poljubio ruku te žene on u sebi osjeća snagu da sve poduzme, volju da sve nadvlada, hrabrost da bilo što učini. A ipak, jedva se usuđuje pogledti joj nogu koju otkriva da ne bi zaprljala suknju u dodiru s blatom. I dok on sanjari o onome što bi učinio da osvoji tu ženu, ona ga zaustavlja na uglu neke ulice i pita želi li poći s njome.

On okreće glavu, prelazi ulicu i vraća se kući sasvim tužan.

Sjetio sam se te poruke i, ja koji sam htio patiti zbog te žene, sada sam se bojao da me ne prihvati suviše brzo i da mi odmah ne pokloni ljubav koju sam želio platiti dugim čekanjem ili nekom velikom žrtvom. Takvi smo mi muškarci. I doista je sreća što mašta omogućava čulima tu poeziju i što tjelesne žudnje čine taj ustupak snovima duše.

Da su mi rekli: večeras ćete imati tu ženu, a sutra ćete biti pogubljeni, pristao bih. Da su mi rekli: dajte deset zlatnika i bit ćete

njezin ljubavnik, odbio bih i zaplakao kao dijete kad mu se pri buđenju sruše kule koje je u snu vidjelo.

Međutim, htio sam je upoznati. To je bio način čak i jedini, da saznam što ću misliti o njoj.

Rekoh dakle prijatelju da mi je važno da mu ona dopusti da me predstavi i krenuh hodnicima razmišljajući kako da se vladam pred njom.

Unaprijed sam pokušao naći riječi koje ću joj kazati.

Kakva li je uzvišena djetinjarija ljubav!

Trenutak kasnije moj prijatelj se vrati.

- Čeka nas - reče mi.

- Je li sama? - upitah ga.

- S još jednom ženom.

- Nema muškaraca?

- Nema.

- Hajdemo.

Moj prijatelj se uputi prema izlazu iz kazališta.

- Ej, pa ne ide se ovuda - rekoh mu.

- Idemo kupiti bombona. Zamolila me je.

Uđosmo u jednu slastičarnicu u prolazu pokraj kazališta. Htio sam kupiti cijeli dućan, razgledavao sam čime bih sve moga napuniti vrećicu, kad prijatelj zatraži:

- Pola kilograma ušećerenih grožđica.

- Znae da to voli?

- Nikada ne jede druge bombone, to je poznato.

- Ah! - nastavi kad smo izišli - znate li kakvoj ženi vas predstavljam? Nemojte zamišljati da je to neka vojvotkinja, ona je kurtizana, i to jedna od najvećih, dragi moj. Ne ustručavajte se, dakle, i govorite sve što vam padne na pamet.

- U redu, u redu - promrmljah i podoh za njim govoreći u sebi da ću se izliječiti od te strasti.

Kad sam ušao u ložu, Marguerite se grohotom smijala. Volio bih da je bila tužna.

Prijatelj me predstavi. Marguerite mi lagano kimne glavom i reče:

- A moji bomboni?

- Tu su.

Dok ih je uzimala, ona me pogleda. Ja oborih pogled i pocrvenih.

Ona se nagne nad uho svoje susjede, nešto joj tiho prišapne i obje prasnuše u smijeh.

Sigurno sam ja bio povod tog smijeha i moja zbunjenost se udvostruči. U to vrijeme ljubavnica mi je bila jedna vrlo nježna i sentimentalna građanka čiji su me osjećaji i romantična pisma nasmijavali. Tada, zbog boli koju sam osjetio, shvatih bol koju sam joj morao nanijeti, i tih pet minuta volio sam kako nitko nikada nije volio jednu ženu.

Marguerite je jela svoje groždice i više nije obraćala pažnju na mene.

Prijatelj me ipak nije htio ostaviti u tom smiješnom položaju.

- Marguerite - reče on - ne čudite se što gospodin Duval ništa ne govori. Vi ga toliko zbunjujete da ne može doći do riječi.

- Ja bih prije rekla da vas je gospodin dopratio ovamo zato što vam je bilo neugodno da dođete sami.

- Da je to istina, - odgovorih sada - onda ne bih molio Ernesta da traži dopuštenje da me predstavi.

- Možda je to bio samo način da se odgodi kobni trenutak.

Tko je god barem malo živio sa ženama kakva je bila Marguerite, zna kakvo im zadovoljstvo pričinjaju dosjetke na tuđi račun i peckanje ljudi koje prvi put vide. To je bez sumnje osveta za poniženja koja moraju podnositi od onih koje svaki dan vide.

Da bi im odgovorio, čovjek u stanovitoj mjeri mora biti naviknut na njihovo društvo, a ja to nisam bio. Pa i predodžba koju sam stvorio o Margueriti preuveličala je njenu šalu. Nisam bio ravnodušan prema ničemu što je dolazilo od te žene. Zato ustadoh i s nekom hladnoćom u glasu koju nisam mogao potpuno sakriti, odgovorih:

- Ako tako mislite o meni, gospodo, ne preostaje mi drugo nego vas zamoliti da mi oprostite zbog moje nametljivosti i da mi dopustite otići, uvjeravajući vas da se to više neće ponoviti.

Nakon toga pozdravih i iziđoh.

Tek što sam bio zatvorio vrata začuh kako i treći put prasnuše u smijeh. Više bih volio da me je netko udario u tom trenutku.

Vratih se u svoju ložu.

Dođe i Ernest.

- Kako ste nagli! - reče mi sjedajući. - One misle da ste ludi.

- Što je rekla Marguerite kad sam otišao?

- Smijala se i uvjeravala me da nikad nije vidjela takvogčudaka poput vas. Ali ne smatrajte da ste pobijeđeni. I ne ukazujte tim djevojkama čast shvaćajući ih ozbiljno. One neznaju što je elegancija i uljudnost. To je isto kao da parfimirate pse. Njima to smrdi. Radije se valjaju u kaljuži.

- Na kraju krajeva, nije važno - rekoh trudeći se da svojim riječima dam nehajan prizvuk. - Nikada više neću vidjeti tu ženu, pa ako mi se i sviđala prije no što sam je upoznao, sad, kad sam je upoznao, sve se izmijenilo.

- Koješta! Nadam se da ću vas jednog dana ugledati u njenoj loži i da ću čuti kako govore da se upropašćujete zbog nje. Uostalom, imate pravo, loše je odgojena, ali lijepo bi bilo imati je za ljubavnicu.

Na svu sreću, zastor se digne i moj prijatelj zašuti. Ne bih vam znao kazati koja se predstava prikazivala. Znam samo to da sam s vremena na vrijeme podizao pogled prema loži koju sam tako naglo napustio i da su se svaki čas u noj smjenjivala lica novih posjetilaca.

Međutim, ipak nisam mogao prestati misliti na Margueritu. Štoviše, obuzimao me jedan drugi osjećaj. Činilo mi se da moram zaboraviti što me je uvrijedila i učinila smiješnim. Govorio sam sebi da, makar potrošio sve što imam, moram osvojiti tu ženu i s pravom zauzeti mjesto koje sam tako brzo napustio.

Još prije svršetka predstave Marguerite i njena prijateljica napustiše ložu.

I protiv svoje volje, napustih ložu.

- Odlazite? - upita me Ernest.

- Da.

- Zašto?

Baš tog trenutka opazi da je i njihova loža prazna.

- Idite, idite - reče mi - i dobra sreća, ili radije, bolja sreća.

Ja iziđoh.

Na stubama začuh šuštanje haljina i glasove. Sklonih se i vidjeh kako prolaze dvije žene i dva mladića koji su ih pratili. Oni mene nisu primijetili.

U trijemu kazališta ženama pristupi jedan mali sluga.

- Kaži kočijašu neka nas čeka pred vratima "Cafe Anglais - reče Marguerite. - Do tamo ćemo pješke.

Nekoliko minuta kasnije, lutajući bulevarom, opazih na Prozoru jedne velike prostorije tog restorana Margueritu ako naslonjena na ogradu otkida latice kamelija iz svog buketa.

Jedan od one dvojice mladića nagnuo se preko njena ramena i nešto joj je tiho govorio.

Ja uđoh u "Maison d'Or", smjestih se u salon na prvom katu ne gubeći iz vida prozor o kojemu je riječ.

U jedan sat poslije ponoći Marguerite se s prijateljima popne u svoju kočiju.

Pozvah kola i krenuh za njima.

Kočija se zaustavila u ulici d'Antin broj 9.

Marguerite je izišla i sama ušla u kuću.

Nema sumnje da je to bilo slučajno, ali zbog tog slučaja bio sam sretan.

Od tog dana često sam sretao Margueritu na predstavama i na Champs-Elysees. Ona uvijek jednako vesela, ja uvijek jednako uzbuđen.

Onda prođe petnaest dana a da je nigdje nisam vidio. Nađoh se s Gastonom i upitah ga što je s njom.

- Jadna djevojka, veoma je bolesna - odgovori mi on.

- Što joj je?

- Ima bolesna pluća, a kako živi životom koji je ne može izliječiti, sad je u krevetu i umire.

Čudno je ljudsko srce. Bio sam gotovo zadovoljan što je bolesna.

Svakog dana sam dolazio da se raspitam o bolesnici, ali nisam kazivao svoje ime i nisam ostavljao posjetnicu. Tako sam doznao da se oporavlja i da je otputovala u Bagneres.

Vrijeme je prolazilo. Dojmovi, ako ne i uspomene kao da su malo-pomalo iščezavali iz mog pamćenja. Putovao sam. Prijateljstva, navike, poslovi potamniše misao na nju, i kad bih se sjetio tog doživljaja, gledao sam u njemu samo strast koja obuzima posve mladog čovjeka, strast kojoj se ubrzo i sam smije.

Uostalom, nisam samo svojom zaslugom izbrisao tu uspomenu, budući da sam Margueritu nakon njezinog odlaska izgubio iz vida i, kao što sam vam već rekao, nisam je prepoznao kad je prošla kraj mene hodnikom kazališta Varietes.

Istina, bila je pod koprenom, ali pod bilo kakvim velom da je bila prije dvije godine, ne bih je morao vidjeti da bih je prepoznao. Osjetio bih je.

To ipak nije spriječilo moje srce da snažno zakuca kao sam saznao tko je prošao; i dvije godine što je nisam vidio, i posljedice naše razdvojenosti rasplinuše se na sam dodir njezine haljine.

VIII.

MEDUTIM, produži Armand nakon kratke stanke, iako sam shvatio da sam još uvijek zaljubljen, osjećao sam da sam jači nego nekada, i u mojoj želji da ponovo sretnem Margueritu bilo je i volje da joj pokažem da sam postao nadmoćniji od nje. Kakve sve putove i razloge ne pronalazi srce da bi postiglo ono što želi!

I kako duže nisam mogao ostati u hodniku vratih se da zauzmem svoje mjesto u parteru bacivši usput letimičan pogled po dvorani da vidim u kojoj se loži nalazi.

Sjedila je u jednoj loži u parteru, do pozornice, sasvim sama. Promijenila se kao što sam vam rekao i na njenim usnama više nisam opažao onaj ravnodušni smiješak. Vidjelo se da je patila i da još uvijek pati.

Iako je već bio travanj, još uvijek je bila obučena kao zimi i sva prekrivena velurom.

Gledao sam je tako uporno da je moj pogled privukao njezin. Nekoliko trenutaka me je promatrala, a onda je uzela dogled da bolje vidi i sigurno je povjerovala da me je prepoznala, mada nije točno znala tko sam, jer, kad je spustila dogled, oko usana joj se pojavi osmijeh, onaj ljupki ženski pozdrav kojim je htjela odgovoriti na pozdrav što ga je očekivala od mene.

Ali ja ne odgovorih na taj osmijeh, kao da sam želio pokazati svoju nadmoć praveći se da sam je zaboravio, dok se ona mene sjećala.

Pomislila je da se prevarila i okrenula je glavu. Zastor se digne.

Mnogo puta sam vidio Margueritu u kazalištu, ali nikad nisam osjetio da je imalo zanima predstava.

I mene je predstava vrlo malo zanimala, pa sam samo nju Promatrao trudeći se koliko god sam mogao da ona to ne primijeti.

Tako sam vidio kako izmjenjuje poglede s osobom koja se nalazila u loži nasuprot njenoj. Pogledah u tu ložu i prepoznah ženu s kojom sam bio prilično dobar.

Ta žena je nekada bila kurtizana, zatim je pokušala igrati u kazalištu, ali nije uspjela pa se, računajući na svoje veze s elegantnim ženskim svijetom Pariza, počela baviti trgovinom i otvorila modni salon.

Osjetio sam da bi mi mogla pomoći da sretnem Margueritu, te iskoristih trenutak kad je pogledala prema meni i pozdravih je rukom i očima.

Dogodi se ono što sam predvidio. Pozvala me u svoju ložu.

Prudence Duvernov, tako se naime zvala ta modistica, bila je jedna od onih debelih žena četrdesetih godina s kojom niste trebali biti veliki diplomat kako bi je naveli da kaže ono što želite doznati, naročito ako je to tako jednostavno poput onoga što sam ja htio pitati.

Iskoristih trenutak kad je ponovo izmijenila pogled s Margueritom i upitah je:

- Koga to gledate?
- Margueritu Gautier.
- Poznajete je?
- Da. Ja sam njena modistica, a i susjede smo.
- Stanujete dakle u ulici d'Antin?
- Broj 7. Prozor njezine toaletne sobe gleda na prozor moje.
- Kažu da je ljupka djevojka.
- Vi je ne poznajete?
- Ne, ali rado bih je upoznao.
- Hoćete li da joj kažem da dođe u našu ložu?
- Ne, više bih volio da me vi povedete k njoj.
- Kući?
- Da.
- To je teže.
- Zašto?
- Zato što je štićenica jednog starog ljubomornog vojvode.
- Štićenica, to je divno.
- Da, štićenica - nastavi Prudence. - Jadni bi stari doista bio na mukama kad bi joj bio ljubavnik.

Prudence mi tada ispriča kako je Marguerite upoznala vojvodu u Bagneresu.

- Zato je dakle sama ovdje? - rekoh.

- Da, zato.

- A tko će je otpratiti?

- On.

- Znači, doći će po nju?

- Za koji trenutak.

- A tko će vas otpratiti?

- Nitko.

- Mogu li ja?

- Ali vi ste s prijateljem, čini mi se.

- Obojica ćemo vas otpratiti.

- Tko je vaš prijatelj?

- Jedan divan i veoma duhovit mladić. Bit će očaran što se može upoznati s vama.

- Dobro. Poći ćemo svo troje poslije ovog čina, jer posljednji poznajem.

- Vrlo rado. Idem obavijestiti prijatelja.

- Idite.

- Ah! - klikne Prudence u trenutku kad sam htio izići. - Evo vojvode. Ulazi u Margueritinu ložu.

Pogledah.

Iza djevojke doista sjedne čovjek sedamdesetih godina i pruži joj vrećicu iz koje ona osmjehnuvši se odmah izvadi jedan bombon, zatim je položi na ogradu lože, klimnuvši pritom Prudenci kao da želi reći:

- Hoćete li?

- Ne - odmahnu Prudence.

Marguerite ponovo uze vrećicu i okrenuvši se počne razgovarati s vojvodom.

Pripovijedanje svih ovih pojedinosti nalik je na djetinjariju, ali sve što je u vezi s tom djevojkom toliko je prisutno u mom sjećanju da danas ne mogu prijeći preko toga.

Sidoh da obavijestim Gastona o onome što sam se dogovorio.

On pristane.

Digosmo se s naših mjesta i krenusmo u ložu gospođe Prudence Duvernov.

Tek što smo otvorili vrata partera morali smo zastati kako bismo propustili Margueritu i vojvodu koji su odlazili.

Deset godina života bih bio dao da sam mogao biti na mjestu tog starog dobričine.

Kad su izišli na ulicu, on je smjesti u dvopreg kojim je sam upravljao i dva predivna konja odvezoše ih punim kasom.

Mi uđosmo u Prudencinu ložu.

IX.

Kad je čin završio, siđosmo i pozvasmo fijaker koji nas povede u ulicu d'Antin broj 7. Na vratima kuće Prudence nam ponudi da uđemo i da nam pokaže svoj salon koji još nismo bili vidjeli, a kojim se, kako se činilo, veoma ponosila. Možete zamisliti kakvom sam revnošću to prihvatio.

Činilo mi se da se malo pomalo približavam Margueriti. Veoma brzo skrenuo sam razgovor na nju.

- Je li stari vojvoda kod vaše susjede? - upitah Prudencu.

- Ne, sigurno je sama.

- Onda joj mora biti strašno dosadno - doda Gaston.

- Gotovo svaku večer provodimo zajedno ili me ona pozove kad se vrati kući. Nikad ne ide u krevet prije dva sata ujutro. Ranije ne može zaspati.

- Zašto?

- Jer ima bolesna pluća i gotovo uvijek ima temperaturu.

- Nema ljubavnika? - upitah ja.

- Nikad nitko ne ostaje kod nje kad ja odlazim, ali ne mogu se zakleti da nitko ne dođe kad ja odem. Često navečer sretnem kod nje nekog grofa de N... koji misli da će imati više uspjeha ako je posjeti u jedanaest sati kad joj pošalje onoliko dragulja koliko ona zaželi. Ali ona ga ne može vidjeti ni na slici. Griješi, jer on je vrlo bogat mladić. Uzalud joj s vremena na vrijeme govorim: "Drago moje dijete, to je čovjek koji vam je potreban!" A ona, iako me obično sluša, okrene mi leđa i odgovori da je previše glup. U redu, neka je i glup, ali za nju bi to bila dobra prilika, jer stari vojvoda svakog dana može umrijeti. Starci su sebični. Obitelj mu bez prestanka predbacuje njegovu naklonost prema Magueriti. A to su već dva razloga da joj ništa ne ostavi. Ja je opominjem, a ona mi odgovara da će još uvijek imati vremena uzeti grofa poslije vojvodine smrti.

- Ali živjeti kako ona živi nije baš uvijek ugodno - nastavi Prudence. - Meni to ne odgovara. Brzo bih ja otpravila staroga. Stari

je dosadan. Naziva je svojom kćerkom, brine o njoj kao o djetetu, uvijek joj je za petama. Sigurna sam da neki njegov sluga lunja po ulici pazeći tko izlazi, a ko ulazi.

- Jadna Marguerite! - reče Gaston, sjedne za klavir te počene svirati neki valcer. - Ja to nisam znao. Ipak, u posljednje vrijeme izgleda mi manje vesela.

- Pst! - reče Prudence osluškujući. Gaston prestade svirati.

- Mislim da me zove.

I mi osluhnu smo.

Uistinu, jedan je glas dozivao Prudencu.

- Hajdemo, gospodo, morate otići - reče nam gospođa.

- Ah! Tako vi dakle shvaćate gostoprimstvo - reče Gaston smijući se. - Otići ćemo kad nam se sviđi.

- A zašto moramo otići?

- Idem k Margueriti.

- Pričekat ćemo vas ovdje.

- To nije moguće.

- Onda idemo s vama.

- To još manje.

- Ja poznajem Margueritu - reče Gaston. - Mogu je posjetiti.

- Ali Armand je ne poznaje.

- Ja ću ga predstaviti.

- To je nemoguće.

Ponovo začusmo Margueritu kako doziva Prudencu. Ova potrči u toaletnu sobu. Gaston i ja pođosmo za njom. Ona otvori prozor.

Sakrili smo se tako da nas se izvana nije moglo vidjeti.

- Već deset minuta vas zovem - reče Marguerite s prozora gotovo zapovjedničkim glasom.

- Što želite?

- Hoću da odmah dođete.

- Zašto?

- Jer je grof de N... još uvijek ovdje i jer mi grozno dosađuje.

- Ne mogu sada.

- Tko vas sprečava?

- Kod mene su dva mladića koji ne žele otići.
- Recite im da morate izaći.
- Već sam im rekla.
- U redu! Nek' ostanu kod vas; kad vide da izlazite, otići će i oni.
- Da, nakon što sve isprevrću.
- Ali što žele?
- Žele vas vidjeti.
- Kako se zovu?
- Jednoga poznajete. Gospodin Gaston R...
- Ah, da, poznajem ga. A drugi?
- Gospodin Armand Duval. Ne poznajete ga?
- Ne. Ali ipak ih dovedite. Bolje bilo tko nego grof. Čekam vas, dođite brzo.

Marguerite zatvori prozor, a i Prudence svoj.

Marguerite se na trenutak sjetila mog lica, ali ne i mog imena. Draže bi mi bilo da se je sjećala neke loše uspomene, nego to što me je zaboravila.

- Znao sam - reče Gaston - da će biti očarana što nas vidi.
- Očarana nije prava riječ - odgovori mu Prudence uzimajući šal i šešir. - Prima vas zato da bi otjerala grofa. Potrudite se da budete ugodniji od njega ili će se Marguerite, koliko je poznajem, posvađati sa mnom.

Sidosmo za Prudencom.

Ja sam drhtao. Činilo mi se da će taj posjet imati velikog utjecaja na moj život.

Bio sam mnogo više uzbuđen nego one večeri kad sam joj bio predstavljen u loži Opera-comique.

Kad smo stigli pred vrata stana koji ste upoznali, srce mi je tako snažno lupalo da su mi sve misli ishlapjele iz glave.

Zvuci klavira dopirali su i do nas.

Prudence zazvoni.

Klavir utihne.

Otvori nam žena koja je bila više nalik na dvorkinju nego na sobaricu.

Prođosmo kroz salon i uđosmo u budoar koji je u to vrijeme izgledao onako kako ste ga vi već vidjeli.

Jedan mladić je stajao oslonjen na kamin.

Marguerite je sjedila za klavirom i prstima prebirala po tipkama započinjući kompozicije koje nije dovršavala.

Prizor je ostavljao dojam dosade koju je u muškarcu izazvao osjećaj njegove ništavnosti, a u ženi posjet te tmurne osobe.

Čuvši Prudencin glas, Marguerite ustane i zahvalno pozva gospođu Duvernov.

- Dobro došli, gospođo Duvernov, a onda se obrati nama - Dobro došli, gospodo. Uđite.

- Dobra večer - dragi moj Gastone - reče Marguerite mom prijatelju. - Veoma mi je drago što vas vidim. Zašto niste došli u moju ložu u kazalištu Varietes?

- Bojao sam se da ću biti nametljiv.

- Prijatelji - i Marguerite naglasi ovu riječ kao da je htjela da prisutni shvate da Gaston, usprkos prisnosti kojom ga je dočekala, nikad nije bio ništa drugo osim prijatelj. - Prijatelji nikad nisu nametljivi.

- Onda mi dopustite da vam predstavim gospodina Armanda Duvala.

- Već sam dopustila Prudenci da to učini.

- Uostalom, gospodo - rekoh tada naklonivši se i uspjevši izgovoriti nekoliko gotovo razgovijetnih riječi - već sam imao čast da vam bude predstavljen.

Ljupko Margueritino oko izgledalo je kao da se želi sjetiti, ali ne može, ili se barem pravila da se ne sjeća.

- Gospodo - nastavih tada - zahvalan sam vam što ste zaboravili to prvo predstavljanje, jer sam onda bio vrlo smiješan i sigurno sam vam izgledao vrlo dosadan. To je bilo prije dvije godine u Opera-comique. Bio sam s Ernestom de...

- Ah, da! Sjećam se! - nastavi Marguerite osmjehnuvši se. - Niste vi bili smiješni već sam ja bila zajedljiva kao što sam i sada, ali ipak manje. Vi ste mi oprostili, gospodine?

I pruži mi ruku, koju ja poljubih.

- Istina je - nastavi ona. - Imam lošu naviku. Želim zbuniti ljude koje prvi put vidim. Vrlo glupo. Liječnik mi kaže da je to zato što sam nervozna i stalno bolesna. Vjerujte mom liječniku.

- Ali izgledate vrlo dobro.

- Oh! Bila sam jako bolesna.

- Znam.

- Tko vam je to rekao?

- Svi su znali. Često sam dolazio pitati kako vam je i na moje zadovoljstvo saznao sam da se oporavljate.

- Nikad mi nisu predali vašu posjetnicu.

- Nikad je nisam ni ostavio.

- Jeste li vi bili onaj mladić što je svaki dan za vrijeme moje bolesti dolazio pitati kako mi je, a koji nikada nije htio reći svoje ime?

- Da, ja sam to.

- Vi ste onda više nego milostivi, vi ste plemeniti. Vi to ne biste učinili, grofe - doda obrativši se gospodinu de N... nakon što mi je uputila jedan od onih pogleda kojima žene dopunjuju mišljenje o nekom čovjeku.

- Ja vas tek dva mjeseca poznajem - odgovori grof.

- A gospodin me poznaje tek pet minuta. Uvijek odgovorite neku glupost.

Žene su nemilosrdne s ljudima koje ne vole.

Grof pocrveni i ugrize se za usne.

Bi mi ga žao, jer je izgledao zaljubljen u nju kao i ja, a Margueritina gruba iskrenost morala ga je učiniti nesretnim, naročito u prisutnosti dvojice nepoznatih ljudi.

- Vi ste svirali kad smo ušli - rekoh tada da bih skrenuo razgovor. - Zar mi nećete učiniti zadovoljstvo i ponašati se sa mnom kao sa starim znancem, i nastaviti svirati?

- Oh! - reče ona spustivši se u naslonjač i dajući nam znak da i mi sjednemo. - Gaston dobro zna kako ja sviram. To je u redu kad sam sama s grofom, ali vas ne bih htjela prisiliti na tu žrtvu.

- Tu pažnju poklanjate jedino meni? - izusti gospodin de N.. - sa smiješkom koji je pokušao biti duhovit i ironičan.

- Griješite kad mi to predbacujete. To je jedini znak moje pažnje prema vama.

Bilo je suđeno da jadni mladić ne odgovori ni jednu jedinu riječ. On pogleda djevojku jednim uistinu preklinjajućim pogledom.

- Nego, recite mi, Prudence - nastavi ona - jeste li učinili ono što sam vas zamolila?

- Jesam.

- Dobro, ispričat ćete mi kasnije. Moram vam nešto reći, necete otići prije nego što porazgovaramo.

- Mi vam sigurno smetamo - rekoh tada - a sad kad smo, ili radije kad sam vam drugi put predstavljen, da bi se zaboravilo naše prvo upoznavanje, Gaston i ja ćemo otići.

- Nikako. Nisam to rekla zbog vas. Naprotiv, želim da ostanete.

Grof izvadi veoma elegantan sat, pogleda ga i reče:

- Vrijeme je da pođem u klub.

Marguerite ništa ne odgovori.

Grof se tada makne od kamina i priđe joj:

- Zbogom, gospođo.

Marguerite ustane.

- Zbogom, dragi moj grofe, zar već odlazite?

- Da, bojim se da vam dosađujem.

- Ni više ni manje nego obično. Kad ćemo vas opet vidjeti?

- Kad mi to dopustite.

- Onda, zbogom!

Bilo je okrutno, morate priznati.

Grof je na svu sreću bio dobro odgojen i vrlo karakteran. Zadovoljio se time da poljubi ruku koju mu je Marguerite prilično nehajno pružila, a onda se pozdravio s nama i izišao.

U trenutku kad je prolazio kroz vrata, pogledao je Prudencu.

Ova je slegnula ramenima kao da želi reći:

- Što možete, učinila sam sve što sam mogla.

- Nanine! - povikne Marguerite - posvijetli gospodinu grofu.

Čuli smo kako se vrata otvaraju i zatvaraju.

- Napokon! - klikne Marguerite vrativši se. - Otišao je. Taj mladić mi strašno ide na živce.

- Drago moje dijete - reče Prudence - vi ste doista zli prema njemu, a on je tako dobar i uslužan prema vama. Eto, na kaminu se nalazi sat koji vam je poklonio i koji ga je stajao barem tisuću talira, sigurna sam.

I gospođa Duvernov priđe kaminu te se, pohlepno ga promatrajući, poigra s dragocjenim satom o kojem je govorila.

- Draga moja - reče Marguerite sjedajući za klavir - kad s jedne strane stavim ono što mi daje, a s druge ono što mi govori, mislim da mu ove posjete ustupam prilično jeftino.

- Taj jadni momak je zaljubljen u vas.

- Kad bih morala slušati sve one koji su zaljubljeni u mene bih imala vremena ni večerati. Tada prijeđe prstima po tipkama, a onda se okrene prema nama i reče:

- Hoćete li popiti nešto? Ja bih rado popila jedan punč.

- A ja bih rado pojela malo piletine - odgovori Prudence. - Da večeramo?

- Tako je, idemo na večeru - reče Gaston.

- Ne ovdje ćemo večerati.

Ona pozvoni i Nanine uđe.

- Pošalji po večeru.

- A što da naručim?

- Što hoćeš, samo brzo, brzo.

Nanine izađe.

- Tako je - reče Marguerite poskakujući kao dijete - večerat ćemo. Kako je dosadan taj glupi grof!

Što sam više gledao tu ženu sve me je više očaravala. Bila je prekrasna. Čak je i njena mršavost izgledala dražesna. Promatrao sam je sa zanosom.

Teško bih mogao objasniti ono što se dogodilo u meni. Opraštao sam joj njen način života, divio sam se njezinoj ljepoti. Njezina ravnodušnost prema mladom, elegantnom i bogatom mladiću koji je

bio spreman upropastiti se zbog nje, brisala je u mojim očima sve njezine ranije greške. Iz te žene izbijalo je nešto poput nevinosti. Vidjelo se da u njezinom poroku još nema pokvarenosti. Njezin siguran hod, vitki stas, njezine rumene i otvorene nosnice, velike oči okružene blagim modrim kolobarima, sve je to otkrivalo vatrenu prirodu koja oko sebe širi dah požude, kao što bočice s Istoka, ma kako dobro zatvorene, propuštaju miris tekućine koju sadrže.

Napokon, da li po prirodi ili zbog bolesti, s vremena na vrijeme bi u očima te žene bljesnule munje žudnje koje bi bile otkriće raja za onoga kojega bi voljela. Ali onih koji su voleli Margueritu bilo je već toliko da ih je bilo nemoguće nabrojiti, dok onih koje je Marguerite voljela uopće nije bilo.

Ukratko, u toj ženi mogla se prepoznati djevojka koju je neka sitnica napravila kurtizanom, i kurtizana od koje bi sitnica mogla napraviti najzaljubljeniju i najneviniju djevojku Marguerite je još posjedovala ponos i samostalnost: dva osjećaja koji su, ako se povrijede, sposobni uraditi ono što čini čednost. Ništa nisam govorio, cijela moja duša kao da je prešla u srce, a moje srce u moje oči.

- I tako - reče ona iznenada - vi ste dolazili da saznate kako mi je kad sam bila bolesna?

- Da.

- Znate li da je to vrlo lijepo! Što da napravim kako bih vam zahvalila?

- Dopustite mi da vas s vremena na vrijeme posjetim.

- Kad god zaželite, od pet do šest i od jedanaest do po noći. Hajde, Gastone, odsvirajte mi poziv na ples.

- Zašto?

- Prvo, da mi učinite zadovoljstvo, a drugo, jer mi ne uspijeva samoj to odsvirati.

- Što vam stvara poteškoće?

- Treći dio, prijelaz na povisilice.

Gaston se digne i sjedne za klavir te započne svirati tu čudesnu Weberovu melodiju koje je partitura stajala otvorena na stalku.

Rukom oslonjenom na klavir, Marguerite je promatrala partituru slijedeći pogledom svaku notu koju je potihom pratila, a kad je Gaston stigao do naznačenog prijelaza, ona zapjevuši lupkajući prstima po poklopcu klavira:

- Re, mi, re, do, re, fa, mi, re. Eto što ne mogu izvesti. Ponovite.

Kad je Gaston ponovio, Marguerite mu reče:

- Dopustite da sada pokušam.

Sjedne na njegovo mjesto i počne svirati, ali njeni neposlušni prsti uvijek bi se prevarili na jednoj od nota koje smo spomenuli.

- Pa to je nevjerojatno - reče pravim dječjim glasom. - Nikako ne mogu odsvirati taj prijelaz! Nećete mi vjerovati da to ponekad pokušavam i do dva sata ujutro! I kad se sjetim da taj glupi grof to svira napamet, i to divno, mislim da je to razlog zbog kojega sam tako bijesna na njega.

I ona iznova počne, ali uvijek s istim uspjehom.

- Neka đavo nosi i Webera, i glazbu, i klavire! - reče, bacivši partituru na drugi kraj sobe. Možete li zamisli da ne mogu odsvirati osam povisilica jednu za drugom?

Tada prekrži ruke, pogleda nas i lupne nogom o pod.

Krv joj udari u obraze i ona lako zakašlja.

- No, no - reče Prudence koje je skidala šešir i razvezivala vrpce pred ogledalom. - Još ćete se uzбудiti pa će vam pozliti. Bolje bi bilo da idemo večerati. Umirem od gladi.

Marguerite opet pozvoni, a onda sjedne za klavir i potihom zapjeva neku raskalašenu pjesmicu. Pratinja je taj put bila bez greške.

Kako je i Gaston poznavao pjesmu, napraviše neku vrst dueta.

- Ne pjevajte te prostote - rekoh joj prijateljski i moleći glasom.

- Oh! Kako ste vi čedni! - reče ona, osmjehne se i pruži mi ruku.

- Ne govorim to zbog sebe već zbog vas.

Marguerite napravi pokret kao da želi reći: Oh! ja sam već odavno raskrstila s čednošću. Tada se pojavi Nanine.

- Je li večera gotova? - upita Marguerite.

- Da, gospođo, za jedan trenutak.

- Nego - reče Prudence - vi niste vidjeli stan. Dođite da vam ga pokažem.

Vi već znate, salon je bio predivan. Marguerite nas malo otprati, a zatim pozove Gastona i prijeđe s njim u blagovaonicu da vidi je li večera poslužena.

- Gle - reče glasno Prudence gledajući jednu policu i uzimajući s nje porculansku figuricu. - Još nikad kod vas nisam vidjela ovog čičicu!

- Kojeg?

- Ovog malog pastira što drži krletku s pticom.

- Uzmite ga, ako vam se sviđa.

- Ah! Žao mi je da vam ga oduzmem.

- Već sam ga htjela dati sobarici. Mislim da je grozan. Ali, ako vam se sviđa, uzmite ga.

Prudence je vidjela samo dar, a ne i način na koji je poklonjen. Stavila je svog čičicu na stranu i povelala me u toaletnu sobu gdje mi, pokazujući dvije minijature koje su visjele leđna nasuprot drugoj, reče:

- Ovo je grof de G... koji je bio veoma zaljubljen u Margueritu. On ju je i uveo u društvo. Poznajete li ga?

- Ne. A ovaj? - upitah pokazujući drugu minijaturu.

- To je mali vikont de L... On je morao napustiti Pariz.

- Zašto?

- Jer je gotovo sve spiskao. Kako je taj volio Margueritu!

- I ona je sigurno njega mnogo voljela?

- Ona je tako čudna djevojka. Čovjek nikada ne zna što bi mislio o njoj. Onog dana kad je otišao ona je navečer bila u kazalištu kao i obično. A plakala je kad je odlazio.

Tada se pojavi Nanine javljajući da je večera na stolu.

Kad smo ušli u blagovaonicu, Marguerite je stajala oslonjena na zid, a Gaston ju je držao za ruke i nešto joj tiho govorio.

- Vi ste ludi - odgovori mu Marguerite. - Dobro znate da vas ne želim. Ne možete nakon dvije godine poznanstva sa ženom kao što

sam ja, tražiti da budete njezin ljubavnik. Mi se dajemo odmah ili nikada. Idemo, gospodo, za stol.

Marguerite se istragne iz Gastonovih ruku. Zatim njega posjedne sebi zdesna, a mene slijeva i reče Nanini:

- Prije nego što sjedneš reci onima u kuhinji da ne otvaraju ako netko pozvoni.

To je bilo naloženo u jedan sat ujutro.

Smijali smo se, pili i mnogo pojeli. Nakon nekog vremena veselje dostigne vrhunac, i one riječi koje se u određenom društvu smatraju duhovitim, a koje uvijek prljaju usta onoga tko ih izgovara, odjekivale su s vremena na vrijeme uz bučno oduševljenje Nanine, Prudence i Marguerite. Gaston se od srca zabavljao. On je bio plemeniti mladić, ali iskvaren lošim navikama. U jednom trenutku i ja sam poželio zaborav, srcem i mišlju biti ravnodušan prema onome što se događalo ispred mojih očiju, sudjelovati u veselju koje je bilo sastavni dio večere. Ali malo-pomalo, izdvojio sam se iz buke, čaša mi je bila puna, i postao sam gotovo tužan gledajući kako to lijepo, dvadesetogodišnje stvorenje pije, izražava se poput skitnice i smije se, to više što je ono o čemu se govorilo bilo skandaloznije.

Taj način izražavanja, ta veselost, to opijanje, međutim, što mi se kod ostalih činilo kao posljedica razuzdanosti, navike ili prisiljavanja, kod Marguerite mi se činilo kao potreba za zaboravom, kao groznica, nervna razdraženost. Poslije svake čaše šampanjca njene bi obraze prekrilo rumenilo, a kašalj, koji je na početku večere bio sasvim slab, kasnije je postao tako jak da je morala zabacivati glavu na stolice i rukama pritiskivati grudi svaki put kad bi senakašljala.

Naposljedku se dogodilo ono što sam predviđao i čega sam se bojao. Pri kraju večere Margueritu zahvati napad kašlja mnogo jači od svih napadaja otkako sam bio došao. Činilo mi se da joj se grudi iznutra razdiru. Jadna djevojka se zacrvenjela, sklopila oči od bola i usnama prinijela ubrus na kojem se pojavila kaplja krvi. Onda se digla i otrčala u toaletnu sobu.

- Što je Margueriti? - upita Gaston.

- Previše se smijala i sad iskašljava krv - odgovori Prudence. - Oh! nije to ništa, to joj se svaki dan događa. Vratit će se ona. Ostavimo je samu, ona to više voli.

Ja to međutim nisam mogao podnijeti i na veliko iznenađenje Prudence i Nanine, koje su me pozivale da se vratim, iziđoh za Margueritom.

X.

SOBA U koju se sklonila bila je osvjetljena samo svijećom što je stajala na stolu. Ležeći na velikom kanapeu, raskopčane haljine, Marguerite je jednom rukom pritiskala srce dok joj je druga slobodno padala. Na stolu je stajala srebrna posuda do polovice ispunjena vodom. Voda je bila izbrazdana nitima zgrušane krvi.

Vrlo blijeda i poluotvorenih usta, Marguerite je pokušavala odahnuti. Ponekad bi joj se grudi ispunjale dugim uzdahom i kad bi izdahnula činilo se da joj je malo lakše te bi na trenutak pomislila da joj je bolje.

Priđoh joj, ali ona se i ne pomakne. Onda sjedoh pokraj nje i prihvatih ruku koja je ležala na kanapeu.

- Ah! to ste vi? - reče osmjehnuvši se.

Sigurno sam izgledao uznemireno, jer ona doda:

- Zar ste i vi bolesni?

- Ne. Još vas boli?

- Vrlo malo; - i ona maramicom obrisu suze koje joj je kašalj natjerao na oči. - Navikla sam ja na to.

- Ali, vi se ubijate, gospođo - uzbuđeno joj odgovorih. - Rado bih bio vaš prijatelj ili rođak, da vas spriječim da ne nanosite sebi zlo.

- Ah! zbog ovoga se doista ne morate zabrinjavati - odgovori ona pomalo gorko. - Pogledajte brinu li se drugi o meni. Znaju oni dobro da se tu više ne može pomoći.

Tada ustane, uzme svijeću, stavi je na kamin i pogleda se u ogledalu.

- Kako sam blijeda - reče popravljajući haljinu i prelazeći prstima kroz razbarušenu kosu. - Ah, ništa. Vratimo se za stol. Idete li?

Ali ja sam nepomično sjedio.

Ona shvati uzbuđenje koje je taj prizor izazvao u meni, približi mi se, prihvati me za ruku i reče:

- Dobro, hajdemo.

Prihvatih joj ruku, prinesoh je usnama i ovlažih dvjema dugo zadržanim suzama.

- Ne budite dijete! - reče i opet sjedne pored mene. - Pa vi plaćete! Što vam je?

- Sigurno vam izgleda vrlo glupo, ali užasno me zaboljelo ono što sam vidio.

- Vi ste tako dobri! Što ćete? Ne mogu spavati, pa se malo moram rastresti. I onda, djevojke poput mene, jedna više ili manje, kao da je to važno? Liječnici govore da kašalj dolazi iz bronhija. Ja se pravim kao da im vjerujem, to je sve što mogu učiniti za njih.

- Slušajte, Marguerite - rekoh budući da se više nisam mogao suzdržati. - Ne znam kako ćete utjecati na moj život, ali znam da mi sada ni do koga, pa ni do rođene sestre, nije toliko stalo koliko do vas. I to je tako otkad sam vas prvi put vidio. Za ime božje, liječite se i ne provodite više ovakav život.

- Kad bih se liječila, umrla bih. Jedino me ovako grozničav život održava. Liječenje je za otmjene dame koje imaju obitelj i prijatelje. Ali nas, čim više ne možemo služiti taštini i užitku naših ljubavnika, nas napuštaju. I za dugim danima dolaze duge večeri. Znam ja to dobro. Dva mjeseca sam provela u krevetu. Nakon tri tjedna nitko me više nije dolazio vidjeti.

- Istina je da vam ja nisam ništa - nastavih. - Ali kad bi ste vi htjeli, njegovao bih vas kao brat, ne bih vas napuštao, izliječio bih vas. A kasnije, kad biste se izliječili, mogli biste provoditi život kako vam se sviđa. Ali siguran sam da biste više voljeli miran život koji bi vas učinio sretnijom i sačuvao vam ljepotu.

- Vi tako mislite večeras, jer vas je vino rastužilo, ali ne biste imali strpljenja kojim se tako hvalite.

- Marguerite, dopustite mi da kažem da ste dva mjeseca bili bolesni, a ja sam sve to vrijeme svakog dana dolazio pitao kako vam je.

- Istina je. Ali zašto nikad niste ušli?

- Jer vas onda nisam poznavao.

- Zar se treba ustezati pred djevojkom kao što sam ja?
- Čovjek se uvijek usteže pred ženom. Tako barem ja mislim.
- Znači, nje govali biste me?
- Da.
- Pa čak i preko noći?
- Stalno, ako vam to ne bi dosadivalo.
- I kako vi to nazivate?
- Odanošću.
- A što je povod toj odanosti?
- Neodoljiva simpatija koju osjećam prema vama.
- Tako, vi ste zaljubljeni u mene. Recite to odmah, jednostavnije je.

- Možda. Ali, ako vam trebam to jednom reći, ne moram to učiniti danas.

- Bolje bi bilo da mi to nikad ne kažete.

- Zašto?

- Jer to priznanje može imati za posljedicu samo dvije stvari.

- Koje?

- Ili da vas ne prihvatim, a onda biste me zamrzili, ili da vas prihvatim, a onda biste imali tužnu ljubavnicu; nervoznu, tužnu, ili pak obuzetu onom veselošću koja je tužnija od jada, ženu koja iskašlja krv i troši sto tisuća franaka godišnje. Takva žena je dobra za nekog starog bogataša kakav je vojvoda, ali nesnosna za mladića poput vas. Zbog toga su me svi mladi ljubavnici koje sam imala vrlo brzo napuštali.

Ništa nisam odgovorio, slušao sam. Ta gotovo ispovjedna iskrenost, taj bolni život koji sam naslućivao ispod zlatnog vela koji ga je prekrivao, život čiju je stvarnost jadnica izbjegavala bijegom u porok, to opijanje i nespavanje, sve me je to toliko dirnulo da nisam mogao izustiti ni riječi.

- Pričamo djetinjarije - nastavi Marguerite. - Dajte mi ruku i vratimo se u blagovaonicu. Ne moraju znati zašto smo se toliko zadržali.

- Vratite se ako želite, ali dopustite da ja ostanem ovdje.

- Zašto?

- Zato što me vaša veselost suviše boli.

- Pa dobro, bit ću tužna.

- Dopustite mi, Marguerite, kazati nešto što su vam sigurno često govorili i na što ste toliko navikli da će vas to možda spriječiti da mi vjerujete, ali zato nije manje istinito? A ja vam to nikad više neću ponoviti.

- Što to?... - reče ona osmjehnuvši se kao mlada majka kad sluša neku ludoriju svog djeteta.

- To, da ste, otkad sam vas ugledao, ne znam kako ni zašto zauzeli mjesto u mojem životu. To, da sam uzalud tjerao vašu sliku iz svojih misli, jer se ona uvijek vraćala. Da ste danas, nakon što vas dvije godine nisam vidio, još više zavladao mojim srcem i mojom dušom. Napokon, da ste mi sada, kad ste me primili u svojem domu, kad sam vas upoznao i ugledao sve ono čudno u vama, postali neophodni i da bih poludio, ne samo kad me ne biste voljeli, nego i kad mi ne biste dopustili da vas volim.

- Ali, nesretniče jedan, reći ću vam ono što je govorila gospođa D... : vi ste, dakle, veoma bogati! Vi, dakle, ne znate da trošim šest ili sedam tisuća franaka mjesečno i da je taj iznos prijeko potreban za moj život. Ne znate, jadni moj prijatelju, da bih vas začas upropastila i da bi vas se obitelji odrekla kad bi doznala da živite sa ženom kakva sam ja. Volite me kao dobar prijatelj, ali ne drugačije. Posjećujte me, smijati ćemo se, brbljati, ali ne precjenjujte me, jer ne vrijedim mnogo. Vi imate dobro srce, potrebna vam je ljubav, suviše ste mladi i osjetljivi na život u našem svijetu. Nađite neku udatu ženu. Vidite da sam dobra djevojka i da vam iskreno govorim.

- Ah, tako! Što vi radite tu? - poviče Prudence. Nismo ni čuli kad je došla i pojavila se na vratima s raspletenom kosom i raskopčanom haljinom. U tom neredu prepoznao sam Gastonovu ruku.

- Mudrujemo - odgovori Marguerite. - Pustite nas malo, odmah ćemo doći.

- U redu, u redu, samo razgovarajte, djeco moja - reče Prudence odlazeći i zatvarajući vrata kao da je time htjela naglasiti ton kojim je izgovorila ove posljednje riječi.

- Onda, dogovorili smo se - nastavi Marguerite kad smo ostali sami. - Nećete me više voljeti.

- Otputovat ću.

- Tu smo već, dakle?

Predaleko sam stigao da bih uzmaknuo, a ta me je djevojka uostalom sasvim ošamutila. Ta smjesa radosti, tuge, čednosti, prostitucije, čak i ta bolest koja je u njoj razvila osjetljivost na dojmove i nervnu razdražljivost, sve mi je to govorilo da će, ako odmah ne zavladam tom zaboravnom i lakom prirodom, ona biti izgubljena za mene.

- Čini se da vi to ozbiljno govorite? - reče ona.

- Vrlo ozbiljno.

- Ali zašto mi to niste prije rekli?

- Kad sam vam to mogao reći?

- Sutradan nakon što ste mi bili predstavljeni u Operi-comique.

- Mislim da biste me loše primili da sam vas tada posjetio.

- Zašto?

- Zato što sam se prethodne večeri glupo ponašao.

- Da, to je istina. Ali, ipak vi ste me i tada voljeli?

- Jesam.

- Ali to vas nije spriječilo da mirno spavate nakon predstave. Znam ja što su velike ljubavi.

- E, vidite, tu ste se prevarili. Znate li što sam radio te večeri nakon predstave?

- Ne znam.

- Čekao sam vas pred vratima "Cafe Anglais". Slijedio sam kočiju kojom ste otišli vi i vaša tri prijatelja, i kad sam vidio da ste sami izašli i sami ušli u kuću, bio sam veoma sretan.

Marguerite se počne smijati

- Zbog čega se smijete?

- Ni zbog čega.

- Recite mi, preklinjem vas, ili ću povjerovati da mi se još rugate.

- Nećete se naljutiti?

- Kojim pravom?

- Pa dobro! Postojao je važan razlog da se vratim sama.

- Koji?

- Netko me je čekao.

Da me je nožem ubola, ne bi mi pričinila veću bol. Digoh se i pružih joj ruku:

- Zbogom - rekoh.

- Znala sam da ćete se naljutiti - reče ona. - Muškarci upravo ludo žele doznati ono što će im nanijeti bol.

- Kunem vam se - odvratih hladno kao da sam htio kazati da sam zauvijek izliječen od svoje strasti, - Kunem se da se nisam naljutio. Sasvim je prirodno što vas je tko čekao, isto kao što je prirodno da odem u tri sata ujutro.

- Zar i vas netko čeka kod kuće?

- Ne, ali moram otići.

- Onda, zbogom.

- Tjerate me?

- Ne, nipošto.

- Zašto mi zadajete bol?

- Kakvu sam vam to bol zadala?

- Kazali ste mi da vas je netko čekao.

- Nisam se mogla svladati, a da se ne nasmijem na pomisao da ste bili tako sretni vidjevši da se vraćam sama, kad je za to postojao važan razlog.

- Ljudi se uvijek nečemu djetinje raduju i ružno je uništiti tu radost kad, pustivši je da živi, još više možemo usrećiti onoga koji se raduje.

- Ali s kime vi zamišljate da razgovarate? Nisam ni djeвица, a niti vojvotkinja. Upoznala sam vas tek danas i ne moram vam polagati račune o svojim postupcima. Ako pretpostavim da ću jednog dana postati vaša ljubavnica, morate znati da sam osim vas imala i

drugih ljubavnika. Ako mi već sada pravite ljubomorne ispade, što će biti kasnije, ako to kasnije ikada bude postojalo! Nikad još nisam vidjela čovjeka poput vas.

- Zato što vas nitko nikada nije volio kao što vas ja volim.

- Budite iskreni, zar me doista toliko volite?

- Koliko se uopće može voljeti.

- I to traje od...

- Od dana kad ste prije tri godine izišli iz kočije i ušli kod Sussea.

- Znete li da je to jako lijepo? Dobro, što moram učiniti da bih vam zahvalila na toj velikoj ljubavi?

- Volite me malko - rekoh, a srce mi zalupa tako da mi gotovo zastala riječ u grlu, jer usprkos polupodrugljivim osmjesima kojima je popratila moje riječi, činilo se da i nju hvata moje uzbuđenje i da se približava trenutak koji sam tako dugo čekao.

- Dobro! A vojvoda?

- Koji vojvoda?

- Moj ljubomorni starac.

- On ništa neće doznati.

- Ako dozna?

- Oprostit će vam.

- Neće, ostavit će me. I što će onda biti sa mnom?

- Vi se već izlažete tome zbog nekog drugog.

- Kako to znate?

- Zbog naredbe da noćas nikog ne puštaju.

- Istina je, ali to je ozbiljan prijatelj.

- Do kojeg vam uopće nije stalo, jer mu zatvarate vrata u ovo doba.

- Vi mi to ne biste smjeli predbacivati, jer sam to učinila da primim vas i vašeg prijatelja.

Polako sam se približio Magueriti, rukama sam je obuhvatio oko pasa i osjećao kako se njeno vitko tijelo oslanja na moje sklopljene ruke.

- Kad biste znali koliko vas volim! - tiho joj šapnuh.

- Uistinu?

- Kunem vam se.

- Pa dobro. Ako mi obećate da ćete bez prigovora ispunjavati sve moje želje, da mi nećete predbacivati i da me nećete ispitivati, možda ću vas i voljeti.

- Sve što god zaželite!

- Ali ja vas upozoravam da želim biti slobodna i raditi sve što mi se sviđa, te da vam ne moram kazati ni najmanju sitnicu iz svog života. Već odavno tražim mladog i pokornog ljubavnika, zaljubljenog ali ne sumnjičavog, kojeg bih voljela, ali bez obveza. Takvog nikada nisam mogla naći. Muškarci umjesto da budu zadovoljni što im se pruža ono čemu su se, i samo jedanput, jedva mogli nadati, traže da im ljubavnica polaže račun o sadašnjosti, o prošlosti, pa čak i o budućnosti. I što se više naviknu na nju, toliko više žele gospodariti njome, a kad im da sve ono što hoće, onda traže još više. Ako odlučim da uzmem novog ljubavnika, taj mora imati tri vrlo rijetke osobine. Mora biti povjerljiv, pokoran i diskretan.

- Slažem se, bit ću onakav kakav želite da budem.

- Vidjet ćemo.

- A kad ćemo se vidjeti?

- Kasnije.

- Zašto?

- Zato... - reče Marguerite i oslobodi se mog zagrljaja, onda iz velikog buketa crvenih kamelija uzme jedan cvijet i stavi mi ga u zapućak. - Zato što se ugovor ne može uvijek provesti u djelo onog dana kad se i potpiše. To nije teško shvatiti.

- A kada ću vas ponovo vidjeti - rekoah zagrlivši je.

- Kad ova kamelija promijeni boju.

- A kad će ona promijeniti boju?

- Sutra od jedanaest do ponoći. Jeste li zadovoljni?

- Još pitate!?

- Ni riječi o svemu tome, ni vašem prijatelju, ni Prudenci, ni bilo kome.

- Obećavam vam.

- Sad me poljubite i vratite se u blagovaonicu.

Ona mi pruži usne. Onda još jednom popravi kosu i mi iziđosmo iz sobe, ona pjevajući, a ja gotovo lud od sreće. U salonu zastane i tiho mi reče:

- Sigurno vam se čini čudnim što sam spremna odmah vas primiti. Zna li zašto sam takva?

- Zato - nastavi uzevši mi ruku i položivši je na svoje srce tako da sam osjećao njegove žestoke udarce - što mi je suđeno da živim manje nego ostali, pa sam obećala sebi da ću živjeti brže.

- Ne govorite mi tako, zaklinjem vas.

- Oh! ne uzrujavajte se - nastavi smijući se. - Ma koliko malo još živjela, živjet ću duže nego što ćete me vi voljeti.

Onda pjevajući uđe u blagovaonicu.

- Gdje je Nanine? - reče vidjevši da su Gaston i Prudence sami.

- Spava u vašoj sobi i čeka da i vi odete u krevet - odgovori Prudence.

- Jadnica! Ubijam je! Hajdemo, gospodo, vrijeme je da odete.

Par minuta kasnije Gaston i ja iziđosmo. Marguerite mi je na rastanku stisnula ruku i ostala s Prudencem.

- No! - upita me Gaston kad smo izišli. - Što kažete o Margueriti?

- Ona je anđeo, a ja sam lud za njom.

- To sam i slutio. Jeste li joj rekli?

- Da.

- I je li vam rekla da vam vjeruje?

- Nije.

- Nije ona kao Prudence.

- Ona vam je vjerovala?

- Ona je učinila nešto još bolje, dragi moj! Čovjek ne bi vjerovao da je debela gospođa Duvernov još tako dobra!

XI.

ISPRIČAVŠI TO, Armand predahne.

- Hoćete li zatvoriti prozor? - reče mi. - Postaje mi hladno. Ja ću leći.

Zatvorih prozor. Armand, koji je još uvijek bio prilično slab, svuče kućni ogrtač, legne u krevet i položi nekoliko trenutaka glavu na jastuk poput čovjeka koji se zamorio dugim hodanjem ili mučnim uspomnama.

- Možda ste suviše govorili - rekoh mu. - Hoćete li da odem i da vas pustim spavati? Drugi put ćete mi ispričati svršetak priče.

- Je li vam dosadna?

- Naprotiv.

- Onda ću nastaviti. I kad biste me ostavili sama, ne bih mogao zaspati.

- Kad sam se vratio kući, - nastavi on, ne osjećajući potrebu da se sabere, toliko su sve pojedinosti bile žive u njegovu sjećanju - nisam legao. Počeo sam razmišljati o doživljaju. Susret, poznanstvo, Margueritino obećanje, sve je bilo tako brzo, neočekivano, da je bilo trenutaka kad sam pomišljao da je sve to samo san. Međutim, nije to prvi put da se djevojka poput Marguerite obećala muškarcu već za sutradan.

Ali uzalud sam na to pomišljao, jer prvi dojam koji je na mene ostavila moja buduća ljubavnica bio je tako snažan da je još uvijek trajao. Tvrđoglavo sam se trudio da ne vidim u njoj djevojku nalik na druge i, taštinom koja je zajednička svim muškarcima, bio sam spreman povjerovati da i ona prema meni osjeća nesavladivu privlačnost kakvu sam ja prema njoj osjećao.

Pred očima sam imao posve suprotne primjere, a i često sam slušao da je Margueritina ljubav postala roba, sad jeftinija sad skuplja, već prema sezoni.

Ali, kako sam, s druge strane, mogao pomiriti te glasove s upornim odbijanjem mladog grofa kojeg smo zatekli kod nje? Reći

ćete mi da joj se nije sviđao, pa kako ju je vojvoda raskošno izdržavao, više je voljela za ljubavnika uzeti čovjeka koji joj se sviđa. Ali, zašto onda nije htjela Gastona, koji je bio zgodan, duhovit, bogat, već se činilo da želi mene koji sam joj izgledao tako smiješan kad me je prvi put vidjela?

Istina je da ima trenutačnih slučajnosti koje vrijede više od godinu dana udvaranja.

Od onih koji su bili na večeri jedino sam se ja uznemirio vidjevši je kako napušta stol. Otišao sam za njom i bio toliko uzbuđen da to nisam mogao sakriti. Plakao sam ljubeći joj ruku. Ta okolnost, kao i moji svakodnevnici posjeti tijekom dva mjeseca njezine bolesti, mogli su utjecati na to da u meni vidi čovjeka drugačijeg od onih koje je dosad poznavala i možda je pomislila da bi za tako izraženu ljubav mogla učiniti ono što je učinila toliko puta, da je to za nju izgubilo svako značenje.

Sve su ove pretpostavke, kako vidite, prilično vjerojatne. Ali, kakav god da je razlog njenom pristanku, jedna stvar je ipak sigurna: ona je pristala.

Dakle, bio sam zaljubljen u Margueritu, obećala mi se, ništa više nisam mogao tražiti od nje. Međutim, ponavljam vam, iako je bila kurtizana, ja sam u sebi, možda da je uljepšam, od te ljubavi toliko učinio ljubav bez nade, da sam, što se više približavao trenutak kad više nije bilo potrebno nadati se, sve više sumnjao.

Cijelu noć oka nisam sklopio.

Nisam mogao prepoznati samoga sebe. Bio sam napola lud. Sad bi mi palo na pamet da nisam ni dovoljno lijep, ni dovoljno bogat, ni dovoljno otmjen da imam takvu ljubavnicu, sad bi me obuzela taština na pomisao da ću je imati. Onda bih se uplašio da Margueritina ljubav nije samo prolazni hir, i predosjećajući nesreću brzog raskida, pomišljao sam da bi možda bolje bilo da ne pođem k njoj već da otputujem i u pismu joj saopćim svoj strah. Nakon toga osjetio bih beskrajnu nadu i neograničeno povjerenje. Snivao sam nevjerojatne snove o budućnosti. Govorio sam sebi da će mi ta djevojka dugovati

duševno i tjelesno ozdravljenje, da ću cijeli život provesti s njom i da će me njena ljubav usrećiti više od najnevinije ljubavi.

Ukratko, ne bih mogao ponoviti sve misli koje su se rađale u mom srcu i glavi i polagano tonule u san koji me svladao tek u zoru.

Kad sam se probudio, bila su već dva sata popodne. Vrijeme je bilo prekrasno. Ne sjećam se da mi je život ikada izgledao tako lijep i tako pun. Uspomene na prošlu večer javljale su se bez sjenke nemira, bez prepreka, bile su obasjane sinoćnjim nadama. Hitro sam se obukao. Bio sam zadovoljan i spreman na najplemenitija djela. S vremena na vrijeme srce bi mi u grudima zaigralo od veselja i ljubavi. Osjećao sam blagu groznicu. Više me nisu mučile misli koje su me obuzimale prije nego što sam zaspao. Vido sam jedino konačni uspjeh, sanjao o trenutku kad ću je ponovo vidjeti.

Nisam mogao izdržati kod kuće. Soba mi je izgledala premala za moju sreću. Cijela priroda bila mi je potrebna da dam oduška srcu. Izidoh.

Podoh ulicom d'Antin. Margueritina kočija je stajala pred vratima. Uputih se na Champs-Elysees. Volio sam sve ljude koje sam sretao, iako ih nisam poznavao. Kako ljubav čini čovjeka dobrim!

Nakon što sam jedan sat šetao od marlijskih kamenih konja do križanja i od križanja do kamenih konja, izdaleka ugledah Margueritinu kočiju. Nisam je prepoznao, već sam je naslutio.

Baš u trenutku kad je trebala skrenuti na Champs-Elysees, kočija se zaustavi, jedan visoki mladić izdvoji se iz društva s kojim je razgovarao i priđe Margueriti.

Nekoliko trenutaka su razgovarali, mladić se onda vrati prijateljima i konji ponovo krenuše. Ja se približih grupi i u onome koji je razgovarao s Margueritom prepoznah grofa de G... čiji sam portret vidio i kojega mi je Prudence naznaka kao čovjeka kojemu Marguerite mora zahvaliti svoj sadnji položaj.

Njemu je, dakle, sinoć zatvorila vrata. Pretpostavih da se zaustavila da se opravda, pa se ponadah da je istovremeno pronašla novi izgovor da ga ni slijedeće noći ne primi.

Ne znam kako sam proveo ostatak dana. Pušio sam, šetao, razgovarao, ali ne sjećam se ni onoga što sam govorio, i onih koje sam susreo do deset sati navečer.

Sjećam se jedino da sam se vratio kući, da sam se tri sata dotjerivao i da sam sto puta pogledao na zidni i džepni sat koji su, na nesreću, pokazivali isto vrijeme.

Kad je izbilo deset i pola, rekoh sebi da je vrijeme da pođem.

Tada sam stanovao u ulici de Provence. Krenuh ulicom Mont Blanc, prijeđoh bulevar, zatim kroz ulice Louis le Grand i Port Mahon stigoh u ulicu d'Antin. Pogledah na Margueritine prozore.

Bili su osvijetljeni.

Pozvonih.

Upitah vratara je li gospođica Gautier kod kuće.

Odgovori mi da se ona nikad ne vraća prije jedanaest ili jedanaest i četvrt.

Pogledah na svoj sat.

Mislio sam da sam išao polako, ali od ulice de Provence do Marguerite trebalo mi je samo pet minuta.

Tada prošetah ovom ulicom bez izloga i pustom u ovo doba dana.

Nakon pola sata stigne Marguerite. Siđe iz kočije i pogleda oko sebe kao da nekoga traži.

Konji polako krenuše jer konjušnica nije bila u istoj kući. U trenutku kad je Marguerite htjela pozvoniti približih joj se i rekoh:

- Dobra večer.

- Ah! to ste vi? - odgovori mi glasom u kojem nisam baš osjećao zadovoljstvo što me vidi.

- Zar mi niste dopustili da vas posjetim danas?

- Da, točno. Zaboravila sam.

Ta je riječ uništila sva moja jutrošnja razmišljanja sve nade koje sam gajio tog dana. Međutim, počinjao sam se navikavati na njeno ponašanje, te nisam otišao, kao što bih to ranije sigurno bio napravio.

Uđosmo.

Nanine je već bila otvorila vrata.

- Je li se Prudence vratila? - upita Marguerite.

- Nije, gospođo.

- Idi i reci joj da dođe ovamo čim se vrati. Ali najprije ugasi svjetlo u salonu i ako netko dođe reci da se još nisam vratila i da se neću vratiti.

Izgedala je kao žena koju nešto zabrinjava ili kojoj dosađuje neki nametljivac. Nisam znao kako se ponašati, ni što reći. Marguerite se tada uputi prema spavaćoj sobi, a ja ostadoh gdje sam i bio.

- Dođite - reče mi.

Skine šešir i ogrtač od velura, baci ih na krevet, a onda spusti u veliki naslonjač blizu kamina koji je kod nje gorio sve do početka ljeta, i reče mi, igrajući se zlatnim lančićem svojega sata:

- No, što ima nova?

- Ništa. Osim da sam pogriješio što sam večeras došao.

- Zašto?

- Zato što mi se čini da ste zlovoljni i da vam dosađujem.

- Ne dosađujete mi, ali bolesna sam, cijeli dan mi je bilo loše, nisam spavala i imam užasnu migrenu.

- Želite li da odem i da vas pustim leći?

- Oh! možete ostati. Budem li htjela leći, uradit ću to i pred vama.

Tada netko pozvoni.

- Tko sad dolazi - reče nestrpljivo.

Nekoliko trenutaka kasnije opet se začuje zvono.

- Zar nema nikoga da otvori? Čini se da ću sama morati otvoriti.

I doista, ona ustane i reče mi:

- Pričekajte ovdje.

Onda prođe kroz stan i ja začuh kako se ulazna vrata otvaraju. Osluškiavao sam.

Onaj kome je bila otvorila zaustavi se u blagovaonici. Već nakon prvih riječi prepoznah glas mladog grofa de N...

- Kako vam je večeras? - pitao je.

- Loše - suho odgovori Marguerite.

- Smetam li vam?

- Možda.

- Kako me vi primate? Što sam vam napravio, draga Marguerite?

- Dragi moj prijatelju, ništa mi vi niste napravili. Bolesna sam, moram leći. Učinit ćete mi zadovoljstvo ako odete. Ljuti me što se navečer ne mogu vratiti kući, a da se vi pet puta nakon toga ne pojavite. Što hoćete? Da vam budem ljubavnica? Sto puta sam vam rekla da me užasno živcirate i da se možete obratiti negdje drugdje. Danas vam to posljednji put ponavljam: ne želim vas i gotovo. Zbogom. Evo dolazi Nanine. Ona će vam posvijetliti. Zbogom.

I ne dodavši više ni riječi, ne saslušavši što je mladić promrmljao, Marguerite se vrati u sobu i žestoko zalupi vratima. Gotovo istog trenutka uđe i Nanine.

- Slušaj - reče joj Marguerite. - Kad god se taj idiot pojavi, reći ćeš mu da nisam doma ili da ga ne želim primiti. Umorila sam se gledajući bez prestanka ljude koji dolaze tražiti od mene uvijek jedno te isto, koji mi plate i misle da je onda sve u redu. Kad bi one koje počinju naš sramotni zanat znale što je to, radije bi otišle u sobarice. Ali ne. Privlači nas taština da imamo lijepe haljine, kočije, dijamante. Vjerujemo ono što nam govore, jer i u prodavanju ima vjere, pa malo-pomalo uništavamo i srce i tijelo i ljepotu. Strahuju od nas kao od divljih zvijeri, preziru nas kao parije, okružuju nas samo ljudi koji nam više oduzimaju nego što nam daju i onda jednog lijepog dana crkavamo kao psi nakon što smo upropastili i druge i sebe same.

- Hajde, smirite se, gospođo - reče Nanine. - Nervozni ste večeras.

- Smeta mi ova haljina - nastavi Marguerite, otkopčavajući bluzu. - Daj mi kućnu haljinu. A Prudence?

- Još se nije vratila, ali odmah će je poslati gospodi, čim stigne.

- I ona je jedna od onih - nastavi Marguerite dok je svlačila haljinu i oblačila bijeli kućni ogrtač - i ona je jedna od onih koji me znaju naći kad sam im potrebna, a ne mogu mi dragovoljno učiniti nijednu uslugu. Zna da večeras očekujem taj odgovor, da mi je

potrebna, da sam uznemirena, a sigurna sam da se negdje skita i ne misleći na mene.

- Možda su je zadržali.

- Naredi da nam donesu punč.

- Još će vam naškoditi - reče Nanine.

- To bolje. Donesi mi i voća, paštete ili pileće krilo, bilo što, samo odmah, gladna sam.

Nepotrebno je objašnjavati vam dojam koji je na mene ostavio taj prizor. Vi to pogađate, zar ne?

- Vi ćete jesti sa mnom - reče mi. - Dotle možete uzeti neku knjigu. Idem na trenutak u toaletnu sobu.

Tada zapali svijeće na svijećnjaku, otvori vrata koja su se nalazila uz podnožje kreveta i nestane.

Počeh razmišljati o životu te djevojke i samilost mi još vije poveća ljubav.

Dok sam dugim koracima šetao po sobi i razmišljao, pojavi se Prudence.

- Oh, vi ste ovdje? - reče. - Gdje je Marguerite?

- U toaletnoj sobi.

- Pričekat ću je. Nego, ona smatra da ste divni. Znate li to?

- Ne.

- Zar vam to nije natuknula?

- Nije.

- Kako to da ste vi ovdje?

- Došao sam je posjetiti.

- U ponoć?

- Zašto ne?

- Mangupe jedan!

- Čak me je loše primila.

- Primat će vas i ljepše.

- Mislite?

- Nosim joj dobru vijest.

- Znači, sve je u redu. I kažete da vam je govorila o meni?

- Sinoć, ili, bolje reći, noćas kad ste otišli sa svojim prijateljem... Ah da, kako vaš prijatelj? Gaston R..., mislim da se tako zove?

- Da - odgovorih, ne mogavši sakriti osmijeh kad sam se sjetio onoga što mi je Gaston sinoć povjerio i vidio da se Prudence jedva sjeća njegova imena.

- Zgodan mladić. A što radi?

- Ima dvadeset pet tisuća franaka rente.

- Ah, tako! Nego, vratimo se na vas. Marguerite me je ispitivala o vama. Pitala me tko ste, što radite, tko su vam bile ljubavnice. Ukratko, sve što se može pitati o čovjeku vaših godina. Rekla sam joj sve što sam znala i dodala da ste divan mladić, eto.

- Zahvaljujem vam. Ali, recite mi sad kakvu je to uslugu jučer tražila od vas?

- Nikakvu. Rekla je to zato da bi grof otišao, ali danas je zamolila nešto, pa joj večeras, evo, donosim odgovor.

U tom trenutku na vratima se pojavi Marguerite s dražesnom noćnom kapom ukrašenom žutim vrpcama.

Bila je tako divna.

Na bosim nogama imala je papuče od satena, i upravo je završavala dotjerivanje noktiju.

- No - reče ugledavši Prudencu. - Jeste li vidjeli vojvodu?

- Razumije se.

- I što vam je rekao?

- Dao mi je.

- Koliko?

- Šest tisuća.

- Imate li ih?

- Da.

- Je li mu bilo neugodno?

- Jadan čovjek!

To "jadan čovjek" bilo je izgovoreno glasom koji je nemoguće opisati. Marguerite uze šest novčanica po tisuću franaka.

- Bilo je već krajnje vrijeme - reče. - Treba li vam novaca, draga moja Prudence?

- Znaete, draga, za dva dana je petnaesti. Napravili biste mi uslugu kad biste mi posudili tristo ili četiristo franaka.

- Pošaljite nekoga sutra, sad je kasno da mijenjam novac.

- Nemojte zaboraviti.

- Budite mirni. Hoćete li večerati s nama?

- Ne, Charles je kod mene. Čeka me.

- Još uvijek ste, dakle, ludi za njim?

- Zacopana sam, draga moja! Do viđenja sutra. Zbogom, Armande.

Gospođa Duvernov iziđe.

Marguerite otvori jednu policu i baci u nju novčanice.

- Hoćete li mi dopustiti da legnem? - reče osmjehnuvši se i krene prema krevetu.

- Ne samo da vam dopuštam, već vas i molim.

Odbaci s kreveta čipkasti pokrivač i legne.

- A sada - reče - sjednite pokraj mene pa ćemo pričati.

Prudence je bila u pravu. Odgovor koji je donijela razveselio je Margueritu.

- Opraštate li mi moju večerašnju zlovolju? - dodala i prihvati me za ruku.

- Spreman sam vam oprostiti i puno više.

- I volite me?

- Do ludila.

- Usprkos mojemu lošem karakteru?

- Usprkos svemu.

- Zakunite mi se!

- Kunem se - odgovorih sasvim tiho.

Tada uđe Nanine noseći tanjure, hladno pile, bocu bordoa, jagode i pribor za dvoje.

- Nisam rekla da vam naprave punč - reče Nanine. - Vama više odgovara bordo, zar ne, gospodine?

- Naravno - odgovorih, strasno promatrajući Margueritu, još uvijek uzbuđen njezinim posljednjim riječima.

- Dobro - reče ona. - Stavi sve to na mali stol i približi ga krevetu. Sami ćemo se poslužiti. Tri noći si probdjela, sigurno ti se spava. Idi u krevet. Ništa mi više nije potrebno.

- Treba li zaključati vrata?

- Svakako! I reci da do sutra u podne nikoga ne puštaju.

XII.

KAD JE U pet ujutro svjetlo počelo prodirati kroz zavjese, Marguerite mi reče:

- Oprosti mi što te tjeram, ali moram. Vojvoda dolazi svako jutro. Kad dođe, reći će mu da spavam i on će možda pričekati dok se ne probudim.

Prihvatih rukama Margueritinu glavu oko koje je blistala raspletena kosa, posljednji put je poljubih i rekoh:

- Kad ću te opet vidjeti?

- Slušaj - odgovori mi ona. - Uzmi onaj zlatni ključić koji se nalazi na kaminu i otvori ova vrata. Onda vrati ključ i idi. Tijekom dana dobit ćeš pismo s mojim naredbama, jer i sam znaš, moraš mi se slijepo pokoravati.

- Da, ali ako te zamolim nešto?

- Što to?

- Da mi ostaviš ovaj ključ.

- Nikad još nisam učinila to što od mene tražiš.

- Pa dobro, učini to meni, jer ti se kunem da te ne volim onako kako su te drugi voljeli.

- U redu! Zadrži ga. Ali upozoravam te da o meni ovisi hoće li ti taj ključ nečemu poslužiti.

- Zašto?

- Zato što imam zasun s unutrašnje strane vrata.

- Zloćko!

- Dati ću ga skinuti.

- Dakle, ipak me malo voliš?

- Ne znam zašto, ali čini mi se da te volim. Odlazi sad. Strašno mi se spava.

Još nekoliko trenutaka ostadosmo zagrljeni, a onda iziđoh.

Ulice su bile puste, veliki grad je još spavao. Ulicama, koje će za nekoliko sati ispuniti žamor ljudi, strujala je blaga svježina.

Činilo mi se da taj zaspali grad pripada meni. Pokušavao sam se sjetiti imena onih kojima sam sve do sada zavidio na njihovoj sreći, ali ne sjetih se nikoga tko bi bio sretniji od mene.

Biti voljen od nevine djevojke, prvi joj otkriti čudesnu tajnu ljubavi, svakako, to je velika sreća, ali i najjednostavnija stvar na svijetu. Osvojiti srce nenaviklo na napade, isto je što i prodrijeti u tvrđavu bez posade. Odgoj, osjećaj dužnosti i obitelji, jake su straže, ali nema tako oprezne straže koju ne bi prevarila šesnaestogodišnja djevojka kojoj, kroz riječi čovjeka kojega voli, priroda daje prve ljubavne savjete što su toliko vatreniji koliko su čedniji.

Što više jedna djevojka vjeruje u dobro, to se lakše predaje, ako ne ljubavniku, a ono barem ljubavi, jer kako nije nepovjerljiva, nije ni jaka, i zadobiti njezinu ljubav, pobjeda je koju može postići svaki dvadesetpetogodišnjak kad poželi. A to je istina, jer i sami vidite kakvom stražom i zidinama okružuju djevojke. Samostani nemaju tako visoke zidove, majke nemaju tako jake brave, a ni vjera takve dužnosti koje bi te ljupke ptičice zadržale u krletki u koju se čak ne potruče ni ubaciti im kakav cvijet. Kako one, dakle, moraju žudjeti za svijetom koji skrivaju od njih, kako im on izgleda privlačan, kako moraju slušati prvi glas koji im, kroz rešetke, priča o tajnama, blagoslivljati ruku koja prva podigne krajičak tajanstvenog vela!

Ali zadobiti istinsku ljubav jedne kurtizane, to je uistinu teška pobjeda. Kod njih je tijelo pokvarilo dušu, osjetila sagorjela srca, a porok zaledio osjećaje. One već odavno poznaju riječi koje im se govore, sredstva koja se upotrebljavaju, pa i ljubav koju nadahnjuju one su prodale. One vole profesionalno, a ne iz zanosa. Njih bolje čuvaju njihovi proračuni nego što majka ili samostan čuvaju djevicu. Zato su i izmislile riječ hir za one ljubavi koje ne potječu iz koristoljublja, a koje s vremena na vrijeme dopuštaju sebi kao odmor, opravdanje ili utjehu. Nalik su na zelenaše koji pljačkaju tisuće ljudi, a vjeruju da su se iskupili posuđujući dvadeset franaka, bez kamata i bez priznanice, nekom jadniku što umire od gladi.

I onda, ako Bog i dopusti ljubav nekoj kurtizani, ta ljubav, koja u početku nalikuje oproštenju, kasnije, gotovo uvijek za nju postaje

kazna. Nema oprosta bez ispaštanja Kad stvorenje koje si cijelu prošlost mora prebacivati osjeti duboku, iskrenu i neodoljivu ljubav za koju se nikad nije smatralo sposobnim, i kad prizna tu ljubav, kako ljubljeni čovjek onda zavlada tim bićem! Kako se osjeća jak sa svojim okrutnim pravom reći: vi ne činite više za ljubav, no što ste činili za novac.

A one tada ne znaju kakav dokaz ljubavi dati. Bajka pripovijeda da se jedno dijete dugo vremena bavilo u polju, vičući: "U pomoć", samo da bi uznemirilo radnike. I jednog lijepog dana pojeo ga medvjed, jer oni koje je toliko puta prevarilo ne povjerovali su ni stvarnim krikovima. Isto se događa i ovim djevojkama kad nekoga ozbiljno zavole. Toliko puta su lagale, da im nitko više ne vjeruje, te iako se kaju, njihova ljubav ih tad proždire.

Odatle velika odanost i stroga povlačenja koje ponekad kod takvih žena možemo sresti.

Ali kad čovjek koji nadahne tu spasonosnu ljubav ima dovoljno plemenitu dušu da ih prihvati zaboravivši prošlost, kad joj se preda, ukratko, kad voli kao što je i sam voljen, tada odjednom iscrpi sva zemaljska osjećanja i nakon te ljubavi njegovo srce ostaje zauvijek zatvoreno za svaku drugu ljubav.

Kad sam se onog jutra vratio kući, još nisam ovako mislio. Te misli su tada mogle biti tek predosjećaj za ono što se imalo dogoditi i ja, usprkos svojoj ljubavi prema Margueriti, nisam tada mogao predvidjeti posljedice. Ali danas ih osjećam. Kako je sve nepovratno prošlo, te misli, naravno, proizlaze iz onoga što se dogodilo.

No vratimo se prvom danu te veze. Kad sam se vratio kući, bio sam ludo veseo. Misleći da su nestale sve prepreke koje je moja mašta postavljala između Marguerite i mene, da je sada moja, da barem malo zaokupljam njezine misli, da u svom džepu nosim ključ njenog stana i imam se pravo njime poslužiti, bio sam zadovoljan životom, ponosan. Volio sam Boga koji mi je sve to priuštio.

Jednog dana ulicom prođe neki mladić, sretne neku ženu, pogleda je, okrene se i ode. Ta žena, koju on ne poznaje, ima svoje radosti, tuge i ljubavi u kojima on nema nikakva udjela. On za nju ne

postoji, i kad bi joj se možda obratio, narugala bi mu se kao što se i Marguerite meni narugala. Prolaze tjedni, mjeseci, godine, i odjednom, nakon što ih je sudbina vodila različitim putevima, slučaj ih ponovno dovede jedno pred drugo. Ta žena postaje ljubavnica tog čovjeka i voli ga. Kako? Zašto? Zašto njihova dva života sada čine jedan jedini? Tek što su postali bliski, čini im se da je uvijek tako bilo i sve što je prethodilo nestaje iz sjećanja ljubavnika. Moramo priznati, čudno je to.

Ja se, na primjer, nisam više sjećao kako sam živio prije tog dana. Cijelo moje biće je radosno kliknulo sjećajući se riječi koje smo izmijenili te prve noći. Ili me je Marguerite vješto varala ili je pak osjetila prema meni onu iznenadnu strast što se otkriva u prvom poljupcu i koja, uostalom, ponekad i nestaje kao što se rodila.

Što sam više razmišljao, sve sam više uvjeravao sebe da Marguerite nije imala razloga da izigrava ljubav koju nije osjećala i govorio sam sebi da žene vole na dva načina koji proizlaze jedan iz drugog: one vole srcem ili čulima. Žena često uzima ljubavnika da bi udovoljila svojim osjetilima, a onda iznenada otkrije tajnu bestjelesne ljubavi i kasnije živi samo srcem. Često se opet dogodi da djevojka, koja u braku traži samo sjedinjenje čistih osjećaja, odjednom otkrije tjelesnu ljubav, taj snažni završetak i najčistijih duševnih osjećaja. Zaspao sam zaokupljen tim mislima. Probudili su me kad je stiglo Margueritino pismo u kojem su se nalazile ove riječi:

Ovo je moja naredba: Večeras u Vaudevilleu. Dođite za vrijeme treće pauze.

M.G.

Zaključah pismo u ladicu kako bi mi stvarnost uvijek mogla biti pri ruci u slučaju sumnje, što mi se u nekim trenucima znalo dogoditi.

Nije mi pisala da je posjetim tokom dana, pa se nisam usudio pojaviti kod nje. Ali tako sam je želio sresti prije večeri, pa sam kao i

prethodnog dana otišao na Champs-Elysees gdje sam je vidio kako prolazi.

XIII.

U SEDAM sati bio sam u Vaudevilleu.

Nikad tako rano nisam došao u kazalište.

Sve lože ispuniše se jedna za drugom. Prazna ostade jedna jedina, i to u prizemlju, do pozornice.

Na početku trećeg čina osjetih kako se otvaraju vrata lože za koju mi je pogled gotovo neprestano bio prikovan. Pojavi se Marguerite.

Odmah je prešla u prednji dio lože, pogledala po parteru, opazila me i pozdravila pogledom.

Te večeri bila je čarobno lijepa.

Jesam li ja bio uzrok te koketerije? Je li me toliko voljela da je pomislila da ću biti sretniji ako ona bude ljepša? To još nisam znao ali, ako je to htjela postići, onda je uspjela jer, čim se pojavila, sve se glave počеше okretati jedna prema drugoj, pa i sam glumac pogleda onu koja je samom svojom pojavom toliko uzбудila gledatelje.

A ja sam imao ključ od stana te žene i za tri ili četiri sata trebala je opet biti moja.

Svijet kudi one koji se upropašćuju zbog glumica ili kurtizana, a mene čudi što ljudi zbog njih ne čine i dvadeset puta veće ludosti. Čovjek bi, kao i ja, morao živjeti tim životom, da shvati kako male svakodnevnne taštine koje one pružaju svojem ljubavniku duboko usađuju u srce ljubav koju on osjeća prema njima.

Zatim i Prudence sjedne na svoje mjesto, a jedan muškarac, u kome prepoznah grofa de G..., sjedne otraga.

Srce mi se steglo kad sam ga opazio.

Marguerite je sigurno primijetila kakav je dojam u meni izazvala prisutnost tog čovjeka u njenoj loži, jer mi se ponovo osmjehnula, a onda, okrenuvši grofu leđa, pažnju posveti predstavi. Za vrijeme treće pauze okrenula se i nešto rekla. Grof tada napusti ložu i Marguerite mi dade znak da dođem.

- Dobra večer - pozdravi me kad sam ušao i pruži mi ruku.

- Dobra večer - odgovorih, obraćajući se i Magueriti i Prudenci.
- Sjednite.
- Ali zauzet ću nečije mjesto. Zar se gospodin grof de G... neće vratiti?
- Hoće, ali poslala sam ga po bombone da bismo trenutak bili sami. U gospođu Duvernov imam povjerenja.
- Da, djeco moja - reče ova - budite mirni, ništa neću reći.
- Što vam je večeras? - reče Marguerite kad je ustala i došla u mračni dio lože, poljubivši me u čelo.
- Ne osjećam se najbolje.
- Trebate leći - nastavi ona ironičnim glasom koji je tako dobro pristajao njezinom nježnom i duhovitom licu.
- Gdje?
- Kod kuće.
- Dobro znate da tamo neću zaspati.
- Niste trebali dolaziti i duriti se zato što ste vidjeli jednog muškarca u mojoj loži.
- To nije razlog.
- Jest, znam ja to, ali griješite i nemojmo više o tomu. Poslije predstave doći ćete k Prudenci i čekati tamo dok vas ne pozovem. Jeste li čuli?
- Jesam.
- Jesam li mogao ne pokoriti se?
- Još uvijek me volite? - nastavi ona.
- I vi to pitate!
- Jeste li mislili na mene?
- Cijeli dan.
- Znate li da se doista bojim da ću se zaljubiti u vas? Pitajte Prudencu!
- Ah! - odgovori debela djevojka. - Neprestano mi time dosađuje!
- A sad se vratite na svoje mjesto. Grof će se vratiti i nije potrebno da vas zatekne ovdje.
- Zašto?

- Zato što vam je neugodno vidjeti ga.

- Nije. Samo, da ste mi rekli da večeras želite u Vaudeville, mogao sam uzeti ovu ložu isto kao i on.

- Na žalost, on mi je donio kartu, iako je ja nisam tražila, i ponudio se da me prati. Vi dobro znate da nisam mogla odbiti. Jedino što sam mogla učiniti bilo je da vam javim kamo idem, kako biste me mogli vidjeti, a i zato što sam i ja vas ranije htjela vidjeti. Ali, pošto mi vi ovako zahvaljujete, to će mi biti dobra škola.

- Pogriješio sam, oprostite mi.

- U pravo vrijeme! A sad se lijepo vratite na svoje mjesto i ne budite više ljubomorni.

Opet me poljubi, i ja iziđoh.

U hodniku sretoh grofa koji se vraćao.

Vratih se na svoje mjesto.

Napokon, prisutnost gospodina de G. u Margueritinoj loži bila je sasvim prirodna. Nekad joj je bio ljubavnik, donio joj je kartu za ložu, otpratio ju je na predstavu, sve je to bilo prirodno, a kad mi je već ljubavnica djevojka poput Marguerite, trebalo je prihvatiti njezine navike.

Ali zato ostatak večeri ipak nisam bio manje nesretan, i bio sam jako tužan kad sam na odlasku vidio kako Prudence, grof i Marguerite ulaze u kočiju koja ih je čekala pred vratima.

Pa ipak, četvrt sata kasnije već sam bio kod Prudence. Ona se tek bila vratila.

- Pa vi ste došli gotovo isto tako brzo kao i mi - reče mi Prudence.

- Da - odgovorih nesvjesno. - Gdje je Marguerite?

- Kod kuće.

- Sama?

- S gospodinom de G...

Krupnim koracima šetao sam po salonu.

- No, što vam je?

- Mislite li da mi je ugodno čekati ovdje dok gospodin de G.. ne ode od Marguerite?

- Ni vi niste razumni. Shvatite da Marguerite ne može grofu pokazati vrata. Gospodin de G. je dugo bio s njom, uvijek joj je davao mnogo novaca, a i sad joj još daje. Marguerite troši više od sto tisuća franaka godišnje, a i mnogo je dužna. Vojvoda joj šalje onoliko koliko zatraži, ali ona se ne usuđuje uvijek tražiti onoliko koliko joj treba. Ne bi se smjela posvađati s grofom koji joj daje barem deset tisuća franaka godišnje. Marguerite vas doista voli, dragi moj prijatelju, ali vaša veza s njom, radi njezinog i vašeg dobra, ne bi smjela biti ozbiljna. Ne možete vi, sa svojim sedam ili osam tisuća franaka rente, održavati raskoš takve djevojke. To ne bi dostajalo ni za izdržavanje njene kočije. Prihvatite Margueritu onakvu kakva je, kao dobru, duhovitu i lijepu djevojku, budite joj ljubavnik mjesec ili dva, poklanjajte joj cvijeće, bombone i karte za lože, ali ne zahtijevajte ništa više i nemojte joj praviti smiješne ljubomorne ispade. Vi dobro znate s kime imate posla.

Marguerite nije nikakva kreposnica. Vi joj se sviđate, vi je volite, a ostalo vas ne smije uznemiravati. Baš ste smiješni kad ste ovako osjetljivi. Imate najljepšu ljubavnicu u Parizu! Ona vas prima u najljepšim odajama, prekrivena je dijamantima, neće vas stajati ni pare, ako to želite, a vi niste zadovoljni. Dođavola, vi doista previše tražite.

- Vi ste u pravu, ali to je jače od mene. Užasno me boli pomisao da je taj čovjek njezin ljubavnik.

- Najprije - nastavi Prudence - tko kaže da je on još uvijek njezin ljubavnik? On je čovjek koji joj je potreban, i to je sve. Ona mu već dva dana zatvara vrata. Jutros je došao i nije mogla napraviti ništa drugo osim prihvatiti karte za kazalište i dopustiti mu da je otprati. Sad ju je dopratio, popeo se na trenutak k njoj i neće ostati dugo budući da vi ovdje čekate. Sve je to, čini mi se, sasvim prirodno. Uostalom, vojvodu prihvaćate?

- Ah! dragi moj, kako ste vi nazadni! Koliko ljudi, i to najplemenitijih, najotmjenijih, najbogatijih, čini ono što vam savjetujem, i to bez ustručavanja, stida ili grižnje savjesti! To možete vidjeti na svakom koraku. Kako bi pariške kurtizane mogle provoditi

tako raskošan život, kad istovremeno ne bi imale tri ili četiri ljubavnika? Nema takvog bogatstva koje bi moglo podnijeti troškove žene kakva je Marguerite. Petsto tisuća franaka rente, to je golemo bogatstvo u Francuskoj. Pa ipak, dragi moj prijatelju, ni petsto tisuća franaka ne bi bilo dovoljno, a evo zašto: čovjek koji ima toliko novca, ima lijepu kuću, konje, poslugu, kočije, lovišta, prijatelje. Često je oženjen, ima djecu, kladi se na trkama, kocka, putuje i šta ja znam što sve ne. Sve te navike toliko su ukorijenjene da ih se on ne može odreći, jer bi svijet pomislio da je propao i izložio bi se skandalu. I kad sve zbrojimo, od tih petsto tisuća franaka, on jednoj ženi ne može dati više od četrdeset ili pedeset tisuća franaka godišnje, a i to je mnogo. I tako, druge ljubavne veze dopune godišnji trošak žene. Marguerite je imala sreću. Ona je nekim čudom naišla na starca koji ima deset milijuna, kojemu su i žena i kći umrle i koji samo ima isto tako bogate nećake, pa joj daje sve što zaželi ne tražeći ništa u zamjenu. Ali ona od njega ne može tražiti više od sedamdeset tisuća godišnje i sigurna sam da bi on, kad bi tražila više, usprkos svom bogatstvu i ljubavi prema njoj, odbio više dati.

- Svi oni pariški mladići koji imaju dvadeset ili trideset tisuća franaka godišnje, to jest, jedva toliko da žive u društvu u kojem se kreću, znaju vrlo dobro da, kad su ljubavnici žene kao što je Marguerite, ta žena ne bi mogla platiti čak ni poslugu onim što joj daju. Oni joj ne kažu da to znaju, prave se kao da ništa ne vide, i kad se zadovolje, oni odlaze. Ako su pak toliko tašti da žele platiti sve njezine troškove onda se upropaste kao budale i odlaze u Afriku da tamo izgube glavu nakon što su u Parizu ostavili sto tisuća franaka duga. Mislite li da im je žena zahvalna na tome? Ni najmanje. Baš naprotiv, ona tada kaže da je zbog njih žrtvovala svoj položaj i da je izgubila dok je živjela s njima. Ah! vi sigurno mislite da su sve te pojedinosti sramotne, zar ne? Ali to je istina. Vi ste dobar mladić i ja vas jako volim, ali već dvadeset godina živim među kurtizanima, znam što su one i koliko vrijede, zato ne bih željela vidjeti kako ozbiljno shvaćate hir jedne lijepe djevojke.

- Osim toga, - nastavi Prudece, - pretpostavimo da vas Marguerite toliko voli da bi se odrekla i grofa i vojvode u slučaju da ovaj dozna za vašu vezu i zatraži od nje da se odluči za njega ili za vas. Žrtva koju bi učinila zbog vas bila bi neosporno velika. Kakvom žrtvom biste vi njoj mogli uzvratiti? Kad biste se zasitili, kad je više ne biste htjeli, čime biste joj nadoknadili ono što je zbog vas izgubila? Ničim. Odvojili biste je od svijeta koji je predstavljao njenu sreću i budućnost, a ona bi vam poklonila svoje najljepše godine i onda bila zaboravljena. Ili biste bili kao i ostali, predbacivali prošlost i govorili joj da, ostavljajući je, postupate samo onako kako bi postupili i drugi njeni ljubavnici, pa biste je prepustili sigurnoj bijedi. Ili biste bili poštteni i smatrali da je morate zadržati, a tada biste samog sebe izložili neizbježnoj nesreći, jer, ako se takva veza i oprašta mladiću, zreom čovjeku ne može se oprostiti. Ona postaje prepreka svemu, onemogućava stvaranje obitelji, ruši ambicije, što je druga i posljednja ljubav čovjeka. Vjerujte mi dakle, prijatelju, i cijenite stvari onoliko koliko vrijede, žene doživljujte onakvima kakve jesu i ne dopuštajte jednoj kurtizani da kaže da joj dugujete bilo što.

To je bilo razumno izloženo i to logikom, za koju sam mislio, da Prudence nije sposobna. Ništa joj nisam mogao ogovoriti osim da je u pravu. Složih se s njom i zahvalih joj na savjetima.

- Hajde, hajde - reče mi tada. - Otjerajte te crne misli i nasmešite se. Život je divan, dragi moj, sve ovisi o tome kako ga gledate. Eto, pitajte vašeg prijatelja Gastona. Čini mi se da on shvaća ljubav onako kako je i ja shvaćam. Postali biste dosadni kad ne biste vjerovali da u blizini postoji jedna djevojka koja nestrpljivo čeka da muškarac koji je kod nje ode, koja misli na vas, koja vam poklanja cijelu noć i koj< vas, sigurna sam, voli. A sada, hajdemo do prozora da vidimo kako odlazi grof koji će nam uskoro ustupiti svoje mjesto.

Prudence otvori prozor i mi se nalaktismo na ogradu jedno pokraj drugoga.

Ona je promatrala rijetke prolaznike. Ja sam sanjario.

Sve što mi je rekla brujalo mi je u glavi i nisam mogao ne priznati joj da je u pravu, ali stvarna ljubav koju sam osjećao prema Margueriti teško se mogla složiti s tim razlozima. Zato bih s vremena na vrijeme uzdahnuo, a Prudence bi se na to okrenula slegnuvši ramenima poput liječnika koji gubi svaku nadu u ozdravljenje bolesnika.

"Kako čovjek u brznoj promjeni osjećaja primjećuje da je život kratak", mislio sam u sebi. "Margueritu poznajem tek dva dana, tek od jučer mi je ljubavnica, a već mi tako ispunja misli, srce i cijeli život da posjet tog grofa de G... predstavlja nesreću za mene."

Grof napokon iziđe, popne se u kočiju i nestane. Prudence zatvori prozor.

U istom trenutku pozove nas Marguerite.

- Dođite brzo, stol se priprema - govorila je. - Večerati ćemo.

Kad sam ušao, Marguerite mi potrči u susret, objesi mi se o vrat i zagrli me što je jače mogla.

- Jesmo li još uvijek mrzovoljni? - upita me.

- Ne, prošlo je - odgovori Prudence. - Održala sam mu prodiku i obećao je da će biti razuman.

- Dobro si učinila.

I protiv svoje volje bacih pogled na krevet. Nije bio uneređen. Ali Marguerite je već imala na sebi bijelu kućnu haljinu.

Sjedosmo za stol.

Marguerite je posjedovala ljupkost, nježnost, srdačnost. S vremena na vrijeme morao sam priznati da nemam prava tražiti od nje bilo što drugo. Koliki bi bili sretni na mom mjestu. Trebao sam samo, kao onaj Vergilijev pastir, dokolici koju mi je poklonio bog, bolje rečeno, jedna boginja.

Pokušavao sam primijeniti Prudencine teorije i biti isto tako veseo kao i moje dvije prijateljice. Ali ono što je kod njih bilo prirodno kod mene bijaše prisilno i moj nervozni smijeh, koji je njih zavaravao, bio je tako blizu suzama.

Večera napokon završi i ja ostadoh sam s Margueritom. Ona je po običaju sjela na sag pokraj vatre i tužno promatrala plamen u kaminu.

Sanjarila je! O čemu? Ne znam. Ja sam je gledao s ljubavlju i gotovo sa strahom misleći na ono što sam bio spreman podnijeti zbog nje.

- Znaš li o čemu mislim?

- Ne.

- O nečem što mi je palo na pamet.

- Što?

- Još ti to ne mogu povjeriti, ali mogu ti reći što će iz toga proizaći. Za mjesec dana bit ću slobodna ništa neću dugovati, otići ćemo na selo i tamo zajedno provesti ljeto.

- I ne možete mi reći kako?

- Ne, ti me samo moraš voljeti kao što i ja tebe volim, i sve će uspjeti.

- I vi ste to sami smislili?

- Da.

- I sami ćete izvesti?

- Ja ću sama imati neugodnosti - reče Marguerite s osmijehom koji nikad neću zaboraviti - ali dobit ćemo zajedno dijeliti.

Nisam se mogao svladati, a da ne pocrvenim čuvši riječ dobit. Sjetio sam se kako je Manon Lescaut trošila s Des Grieuxom novac gospodina de B...

Tada ustadoh i pomalo grubim tonom odgovorih:

- Dopustite mi, draga Marguerite, da dijelim dobit samo iz pothvata koje sam zamislim i koje sam izvedem.

- Što to znači?

- To znači da pretpostavljam da je gospodin grof de G... sudionik u tom pothvatu u kojem ne prihvaćam ni obveze ni dobit.

- Vi ste dijete. Mislila sam da me volite, a prevarila sam se. Uredu.

Istog trenutka se digne, otvori klavir i počne svirati Poziv na ples sve do onog zlosretnog prijelaza kod kojeg je uvijek zapinjala.

Je li to svirala iz navike ili da me podsjeti na dan kad smo se upoznali? Ali sve što znam to je da su se s tom melodijm vratile uspomene, ja joj priđoh, rukama joj uhvatih glavu i poljubih je.

- Opraštate li mi? - rekoh joj.

- Vidite i sami - odgovori mi. - Morate paziti, ovo je tek naš drugi dan, a ja vam već moram opraštati. Ne držite obećanje o slijepoj poslušnosti.

- Što mogu, Marguerite, suviše vas volim i ljubomoran sam i na najmanju vašu misao. Lud sam, od sreće zbog onog što ste malo prije predložili, ali srce mi steže tajna koja prethodi izvršenju tog plana.

- Hajde, razmislimo malo - nastavi ona prihvativši me za ruke i gledajući me tako ljupkim osmijehom da nisam mogao odoljeti. - Vi me volite, za ne? Bili biste sretni da provedete tri ili četiri mjeseca na selu sa mnom nasamo. I ja bih također bila sretna u toj samoći udvoje. I ne samo da bih bila sretna, već je potrebno i mom zdravlju. Ne mogu napustiti Pariz tako dugo dok ne sredim svoje poslove, a poslovi jedne žene kao što sam ja uvijek su vrlo zamršeni. Vidite, pronašla sam način kako da sve uskladim, i poslove i ljubav prema vama. Da, prema vama, ne smijte se, ja sam upravo luda što vas volim! A vi se tu gordite i govorite mi velike riječi. Dijete, stoput dijete, sjetite se samo da vas volim i ni zbog čega se ne uznemirujte! Je li u redu?

- I sami znate, sve je u redu, što vi želite.

- Onda ćemo, još prije nego prođe mjesec dana, otići nekud na selo, šetati uz obalu potoka i piti mlijeko. Možda vam se čini čudno što tako govorim ja, Marguerite Gautier. To se događa, dragi prijatelju, kad mi ovaj život u Parizu, iako me na izgled čini sretnom, postane dosadan, kad ne sagorijevam u njemu. Tada iznenada osjećam čežnju za mirnijim životom koji bi me podsjetio na djetinjstvo. Svatko ima djetinjstvo, pa bilo što kasnije postao. Oh! ne uznemiruje se, neću vam reći da sam kći pukovnika u penziji i da sam odgojena u Saint Denisu. Ja sam siromašna seoska djevojka i prije šest godina nisam se znala ni potpisati. Sad ste mirni zar ne? Zašto ste vi prvi s kojim dijelim radost žudnje koja me je obuzela?

Svakako zato što sam primijetila da me volite zbog mene, a ne zbog sebe, dok su me drugi uvijek voljeli jedino zbog sebe.

- Često sam bila na selu, ali nikad onako kako sam željela biti. Računam na vas u ovoj ostvarljivoj sreći, pa ne budite zli i pristanite. Recite sebi: ona neće doživjeti starost, i ja ću se jednog dana kajati što nisam udovoljio njenoj prvoj molbi, a bilo je tako lako.

Što odgovoriti na te riječi, naročito kad sam se sjetio prve ljubavne noći i očekivao drugu?

Sat kasnije držao sam Margueritu u svom zagrljaju i da me je zamolila da izvršim zločin, poslušao bih.

Otišao sam u šest ujutro, a na rastanku sam joj rekao:

- Vidimo se večeras?

Ona me još jače zagrlila, ali nije odgovorila.

Tokom dana sam dobio poruku u kojoj je pisalo:

"Drago dijete, malo sam bolesna pa je liječnik zapovijedio da se odmaram. Večeras ću rano leći i neću vas vidjeti. Ali, za naknadu, čekat ću vas sutra u podne. Volim vas."

Prvo što sam pomislio bilo je: vara me!

Hladni znoj mi je oblio čelo. Već sam i suviše volio tu ženu, a da me ta sumnja ne bi uznemirila.

Pa ipak, svakog dana sam mogao očekivati da će se nešto slično dogoditi. Često mi se to događalo i s drugim ljubavnicama, ali tada se nisam mnogo uzbuđivao. Odakle je potjecala moć koju je ta žena imala nada mnom?

Tada mi, kako sam imao ključ, padne na pamet da je poletim kao i obično. Tako bih vrlo brzo mogao saznati istinu, i ako bih našao nekog muškarca, išćuškao bih ga.

Čekajući taj trenutak, otišao sam na Champs-Elysees i ostao tamo četiri sata. Nije se pojavila. Navečer sam obišao sva kazališta u koja je zalazila. Ni u jednom je ne zatekoh.

U jedanaest sati krenuh u ulicu d'Antin.

Margueritini prozori nisu bili osvijetljeni. Ipak pozvonih.

Vratar me upita kamo ću.

- Gospođici Gautier - odgovorih mu.

- Nije se vratila.

- Popet ću se i pričekat ću je.

- Nikoga nema doma.

Jasno, mogao sam i silom ući, jer sam imao ključ, ali prestrašio sam se smiješne bruke, pa iziđoh.

Samo, nisam se vratio kući, nisam mogao napustiti tu ulicu i nisam puštao iz vida Margueritinu kuću. Činilo mi se da još nešto moram saznati, ili barem da će se moja sumnja potvrditi.

Oko ponoći, negdje blizu broja 9, zaustavi se kočija koju sam dobro poznavao.

Siđe grof de G..., otpusti kočiju i uđe u kuću.

U jednom trenutku ponadao sam se da će mu kao i meni, reći da nije kod kuće, i da ću ga vidjeti kako izlazi. Ali u četiri ujutro ja sam još uvijek čekao.

Mnogo sam pretrpio u posljednja tri tjedna, ali to nije bilo ništa u usporedbi s onim što sam propatio te noći.

XIV.

KAD SAM se vratio kući, zaplakao sam kao dijete. Nema čovjeka koji bar jednom nije bio prevaren i koji ne zna koliko se zbog toga može patiti.

U toj groznici donesoh odluku, vjerujući tada da je nikada neću prekršiti, da odmah prekinem s tom ljubavlju. S nestrpljenjem sam čekao da svane i da se vratim ocu i sestri, toj dvostrukoj ljubavi u koju sam bio siguran i koja me nikad ne bi iznevjerila.

Ipak, nisam htio otputovati, a da Margueritu ne obavijestim zbog čega sam otišao. Samo čovjek koji doista ne voli više svoju ljubavnicu ostavlja je bez riječi oprostaja. U mislima sam sastavio i prepravio dvadeset pisama. Imao sam posla s djevojkom koja je slična svim djevojkama što se prodaju, moja mašta ju je isuviše uljepšala, a ona je sa mnom postupila kao s kakvim školarcem, poslužila se, da bi me prevarila, uvredljivim sitnim lukavstvom. Trebalo je napustiti tu ženu i ne pružiti joj zadovoljstvo da zna koliko me taj rastanak boli. Evo što sam joj napisao svojim najljepšim rukopisom i sa suzama gnjeva i boli u očima:

Draga moja Marguerite,

Nadam se da vaše jučerašnje neraspoloženje nije bilo tako ozbiljno. Došao sam u jedanaest sati navečer da pitam kako vam je, ali su mi odgovorili da se još niste vratili. Gospodin De G... bio je sretniji od mene, jer se prijavio nekoliko trenutaka kasnije, a u četiri ujutro još uvijek je bio kod vas.

Oprostite mi onih nekoliko dosadnih sati koje sam vam priuštio i budite uvjereni da nikad neću zaboraviti sretne trenutke koje vam dugujem.

Rado bih danas došao pitati kako vam je, ali namjeravam otputovati kući.

Zbogom, draga moja Marguerite. Nisam ni dovoljno bogat da vas volim onako kako bih želio, ali ni toliko siromah da vas volim

onako kako vi hoćete. Zaboravimo, dakle, moje ime prema kojemu ste gotovo ravnodušni, a ja - sreću koja postaje nemoguća.

Vraćam vam ključ koji mi nikad nije poslužio, a koji će vama koristiti ako često budete bolesni kao što ste jučer bili.

I sami vidite, nisam imao snage da završim pismo bez bezobzirne ironije, što je dokazivalo da je još uvijek volim.

Deset puta sam pročitao to pismo, i misao da ću joj nanijeti bol malo me umirila. Pokušao sam steći hrabrost osjećajima koje je ono u meni izazvalo, te kad je u osam sati ušao moj sluga predadoh mu pismo i rekoh da ga odmah odnese.

- Treba li sačekati odgovor? - upita me Joseph (i moj se sluga zvao Joseph, kao i svi sluge).

- Ako vas upitaju treba li odgovoriti, reći ćete da ne znate ništa i pričekat ćete.

Podržavala me nada da će mi odgovoriti.

Kako smo mi slabi i jadni!

Sve vrijeme dok je sluga izbivao ja sam bio do krajnosti uzbuđen. Čas bih se sjetio kako mi se Maerguerite predala, pa sam se pitao s kojim pravom joj pišem tako bezobrazno pismo, kad ona može odgovoriti da gospodin de G... ne vara mene, već da ja varam njega. Zaključak koji mnogim ženama omogućuje da imaju više ljubavnika. Čas bih opet, sjećajući se njenih zakletvi, htio uvjeriti sebe da je moje pismo i suviše blago i da ne postoji dovoljno snažan izraz kojim bi se osudila žena što se smije tako iskrenoj ljubavi kao što je bila moja. Onda bih pomislio da bi bolje bilo da joj nisam pisao, već da sam je sam tijekom dana posjetio, jer bih tako uživao u suzama koje bih joj izmamio.

Na kraju sam se pitao što će mi odgovoriti, i već sam bio spreman povjerovati opravdanju koje će mi dati.

Joseph se vrati.

- No? - rekoh.

- Gospodine - odgovori mi on - gospođa još uvijek spava, ali čim se probudi dat će joj pismo i, ako napiše odgovor, netko će ga donijeti.

Spavala je!

Dvadeset puta umalo da ga nisam poslao da donese pismo natrag, ali sam uvijek pomislio:

"Možda su joj ga već predali, pa će izgledati da se kajem."

Što se više približavao trenutak kad sam mislio da bi mogla odgovoriti, sve više sam žalio što sam ga napisao.

Odbi deset, jedanaest sati, podne.

U podne umalo ne odoh na sastanak kao da se ništa nije dogodilo. Ukratko, nisam znao izmisliti ništa što bi me oslobodilo željeznog obruča koji me je stezao.

Onda povjerovah, praznovjerjem ljudi koji nešto očekuju, da bih, izađem li malo, na povratku mogao zateći odgovor. Nestrpljivo očekivani odgovori stižu uvijek kad čovjek nije kod kuće.

Iziđoh pod izgovorom da idem ručati.

Umjesto da ručam u "Cafe Foy" na uglu bulevara, gdje sam obično ručao, odlučih da pođem u Palais-Royal i prođem kroz ulicu d'Antin. Svaki put kad bih izdaleka ugledao neku ženu, pomislio bih da vidim Naninu kako mi nosi odgovor. Prošao sam ulicom d'Antin, a da nisam susreo nikoga tko bi nosio kakvu poruku. Stigoh u Palais-Royal i uđoh kod Veryja. Konobar mi je donio ili, bolje rečeno, poslužio me je čime je htio, ali jeo nisam ništa.

I protiv moje volje posve nesvjesno, oči su netremice gledale zidni sat.

Vratio sam se uvjeren da me čeka Margueritino pismo.

Vratar nije primio ništa. Nadao sam se još da je možda moj sluga nešto dobio, no on nije vidio nikoga otkako sam izišao.

Da mi je Marguerite htjela odgovoriti, ona bi mi već davio bila odgovorila.

Tada počeh žaliti što sam joj napisao onakve riječi. Nisam trbao ništa napisati, to bi je sigurno zabrinulo i natjeralo da nešto poduzme, jer bi tražila razlog zašto nisam došao na ugovoreni sastanak. I tada bih joj mogao objasniti. Tako bi joj preostalo jedino da nađe opravdanje, a ja sam jedino to i želio. Već sam osjećao da bih

povjerovao svakoj riječi isprike i da bih više volio sve nego da je više ne vidim.

Na kraju povjerovah da će sama doći, ali sati su prolazili, a ona nije dolazila.

Marguerite doista nije bila kao druge žene, jer malo ih je koje, primivši pismo poput onoga što sam ga napisao, ne bi nešto odgovorile.

U pet sati zaputih se na Champs-Elysees.

"Ako je sretnem, pomislih, praviti ću se ravnodušan i ona će biti uvjerena da više ne mislim na nju."

Na uglu ulice Royal vidjeh je kako prolazi u kočiji. Susret je bio tako iznenađan da sam probljedio. Ne znam je li osjetila moje uzbuđenje, a ja sam bio toliko zbunjen da sam vidio samo kočiju.

Nisam produžio šetnju po Champs-Elysees. Pogledao sam kazališne plakate, jer mi je to pružalo još jednu priliku da je vidim.

U Palais-Royalu prikazivala se neka premijera. Marguerite je svakako morala prisustvovati toj predstavi.

U sedam sati bio sam u kazalištu.

Sve lože se ispuniše, ali Marguerite se ne pojavila.

Tada iziđoh iz Palais Royala i obiđoh sva kazališta u koja je najčešće zalazila: Vaudeville, Varietes, Operi-comique.

Nigdje je nije bilo.

Ili joj je moje pismo nanijelo i odviše boli da bi mogla misliti na kazalište, ili se bojala susresti sa mnom i htjela izbjeći objašnjenje.

Eto, što mi je govorila moja taština kad na bulevaru sretoh Gastona koji me upita odakle dolazim.

- Iz Palais-Royal.

- A ja iz Opere - reče mi on. - Mislio sam da ću i vas tamo sresti.

- Zašto?

- I Marguerite je bila tamo.

- Ah! Tamo je bila?

- Da.

- Sama?

- Ne, s jednom prijateljicom.

- Samo s njom?

- I grof de G... je na trenutak ušao u njenu ložu, ali iz kazališta je izišla s vojvodom. Mislio sam da ćete se svakog časa pojaviti. Pokraj mene je cijelu večer jedno mjesto bilo slobodno, pa sam bio uvjeren da je vaše.

- Ali zašto bih ja išao tamo kamo ide Marguerite?

- Pa zato što ste njezin ljubavnik, dovraga!

- Tko vam je to rekao?

- Prudence, kad sam je jučer sreo. Čestitam vam, dragi moj. Divna ljubavnica, kakvu ne može svatko imati. Čuvajte je, ona će vas prodičiti.

Ta jednostavna Gastonova misao pokazala mi kako je smiješna bila moja preosjetljivost.

Da sam ga sreo jučer i da mi je to rekao, sigurno ne bih napisao ono glupo pismo.

Umalo ne pođoh k Prudenci da je pošaljem Magueriti s porukom da želim razgovarati s njom. Ali pobjah se da me, iz osвете, ne primi, te pođoh ulicom d'Antin i vratih se kući.

Opet upitah vrata ima li kakvo pismo za mene.

Ništa!

"Htjela je vidjeti hoću li poduzeti nešto novo i opovrgnuti svoje današnje pismo, ali kad je vidjela da joj ne pišem, pisat će mi sutra", pomislih odlazeći u krevet.

Te večeri posebno sam se kajao zbog onoga što sam učinio. Sam sam bio u kući, nisam mogao spavati, razdirali su me nemir i ljubomora, a da sam pustio da sve teče svojim tokom, bio bih kod Maguerite i slušao one divne riječi koje sam samo dvaput čuo, a koje su me sad pekle u mojoj samoći.

Najgore u svemu tome bilo je što mi razum nije odobravao. Doista, sve mi je govorilo da me Margurite voli. Najprije plan da sa mnom provede ljeto na selu, zatim, sigurno je ništa nije prisiljavalo da mi postane ljubavnica, budući da moj imutak nije mogao zadovoljiti njene potrebe, pa čak ni njezine hirove. U njoj je, dakle, postojala nada da će u meni naći iskrenu ljubav, sposobnu da je

odmori od plaćenih ljubavnih veza u kojima je živjela, a ja sam već drugi dan ugasio tu nadu i drskim podsmijehom platio ljubav koju sam dvije noći uživao. Ono što sam učinio, dakle, bilo je više nego smiješno, bilo je grubo. Zar sam plaćao tu ženu, da sam imao pravo osuđivati njezin život? Nisam li, povukavši se već drugog dana, nalikovao na ljubavnog gotovana koji se boji da mu ne donesu račun za večeru? Kako! Prošlo je bilo tek trideset i šest sati kako sam poznao Magueritu. Dvadeset i četiri sata kako sam postao njezin ljubavnik, a već sam postao preosjetljiv. I umjesto da budem sretan što me je prihvatila, htio sam da bude samo moja, htio sam je prisiliti da odmah raskine sve svoje bivše veze koje su predstavljale izvor njenih budućih prihoda. Što sam joj mogao predbaciti? Ništa. Napisala mi je da je bolesna, a mogla je napisati i nešto okrutnije. Mogla je bestidnom otvorenošću nekih žena napisati da mora primiti nekog ljubavnika. I umjesto da povjerujem njezinim riječima, umjesto da šetam drugim ulicama a ne ulicom d'Antin, umjesto da večer provedem s prijateljima i sutradan dođem u dogovoreno vrijeme, ja sam izigravao Otela, uhodio sam je, i smatrao da ću je kazniti, ako je više ne posjetim. Naprotiv, nju je morao obradovati ovaj rastanak, sigurno je mislila da sam savršeno glup, pa njena šutnja nije značila čak ni mržnju - već prezir.

Trebao sam joj pokloniti neki dar koji ne bi dopustio sumnju u moju velikodušnost i ja bih, postupivši prema njoj kao prema plaćenoj ženi, znao da joj više ništa ne dugujem. Ali činilo mi se da bih i najmanjim znakom trgovine uvrijedio, ako ne ljubav koju je ona pokazala prema meni, a ono barem ljubav koju sam ja osjećao prema njoj. A kako je moja ljubav bila toliko čista i nije podnosila diobu, ni najljepšim poklonom nisam mogao platiti sreću koju mi je poklonila, ma koliko ta sreća bila kratka.

Eto, o čemu sam razmišljao te noći i što sam svakog trenutka bio spreman kazati Margueriti.

I sami shvaćate, trebalo je donijeti konačnu odluku i prekinuti, ili s Margueritom ili obzirima, ako bi me još uopće pristala primiti.

Međutim, kako znate, čovjek uvijek odgađa konačnu odluku. Budući da nisam mogao izdržati doma, a kako se nisam usuđivao pojaviti ni kod Marguerite, izmislih način da joj se približim, način koji bi moje samoljublje moglo pripisati slučaju, ako uspije.

Bilo je devet sati. Odjurih k Prudence koja me zapita čemu može zahvaliti tako rani posjet.

Nisam se usudio otvoreno joj kazati što me je dovelo. Odgovorih joj da sam izašao rano kako bih osigurao mjesto u diližansi za C, gdje živi moj otac.

- Vi ste doista sretni - odgovori mi ona - što možete napustiti Pariz po ovako lijepom vremenu.

Pogledah Prudencu pitajući, ruga li mi se.

Ali njezino lice bijaše ozbiljno.

- Hoćete li se oprostiti s Margueritom? - i dalje ozbiljno nastavi ona.

- Ne.

- I dobro je što nećete.

- Mislite?

- Naravno. Čemu da se ponovno sastajete, kad ste već prekinuli s njom?

- Vi, dakle znate da smo prekinuli?

- Pokazala mi je vaše pismo.

- I što vam je rekla?

- Rekla mi je: "Draga moja Prudence, vaš štićenik, nije pristojan. Ovo se može misliti, ali ne i napisati."

- I kakvim tonom vam je to rekla?

- Smijući se. A onda je dodala: "Dvapat je večerao kod mene, a ne dolazi se čak ni zahvaliti."

Eto, to je bio učinak mog pisma i moje ljubomore. Bio sam okrutno ponižen u taštini svoje ljubavi.

- A što je sinoć radila?

- Bila je u Operi.

- Znam. A poslije?

- Večerala je kod kuće.

- Sama?

- S grofom de G... čini mi se.

Znači, naš prekid nimalo nije izmijenio Margueritine navike.

Upravo zbog takvih stvari neki ljudi vam kažu: "Više nije trebalo misliti na tu ženu koja vas nije voljela."

- Veoma mi je drago što vidim da Marguerite ne očajava zbog mene - nastavih s usiljenim osmijehom.

- Potpuno je u pravu. Napravili ste ono što ste morali, bili ste razumniji od nje, jer ona vas je voljela, samo je o vama pričala i bila je u stanju napraviti neku glupost.

- A zašto mi nije odgovorila kad me voli?

- Zato što je shvatila da griješi što vas voli. A onda, žene ponekad dopuštaju da muškarac iznevjeri njihovu ljubav, ali nikada da povrijedi njihovo samoljublje. A njezino samopouzdanje ćete uvijek raniti ako je napustite dva dana nakon što ste postali njezin ljubavnik, pa ma kakvim razlozi opravdali taj prekid. Ja poznajem Margueritu. Ona bi prije umrla nego vam odgovorila.

- I što da učinim?

- Ništa. Ona će vas zaboraviti, vi ćete zaboraviti nju i ništa jedno drugome nećete morati predbacivati.

- Ali, ako joj pišem i zamolim je za oprostjenje?

- Dobro se čuvajte toga, jer ona bi vam oprostila.

Umalo da se Prudenci nisam objesio oko vrata.

Četvrt sata kasnije već sam bio kod kuće i pisao Margueriti:

Netko tko se kaje zbog jednog jučer napisanog pisma i tko će sutra otputovati, ako mu ne oprostite, htio bi znati u koliko će sati moći položiti svoje kajanje pred vaše noge.

Kad će vas naći samu? I sami znate da se ispovijed obavlja bez svjedoka.

Savih taj madrigal u prozi, poslao ga po Josephu koji ga preda Margueriti osobno, a ona mu kaza da će odgovoriti kasnije.

Izišao sam samo na trenutak večerati, ali još ni u jedanaest navečer ne primih odgovor.

Tada odlučih da više ne patim i da sutra otputujem.

Kad sam to odlučio i uvjerio se da, ako legnem, ne bih mogao zaspati, stadoh spremati kovčege.

XV.

PROŠAO je, otprilike, sat kako smo Joseph i ja spremili sve potrebno za odlazak, kad netko čvrsto pozvoni na vratima.

- Trebam li otvoriti? - upita me Joseph.

- Otvorite - rekoh mu pitajući se tko bi to mogao biti u ovo doba, i ne usuđujući se pomisliti da je to Marguerite.

- Gospodine - reče Joseph vrativši se. - Dvije dame su došle.

- Mi smo, Armande - poviče jedan glas u kojem prepoznah Prudencu.

Izidoh iz sobe.

Prudence je stajala i promatrala stvari u mom salonu. Marguerite je sjedila na kanapeu i razmišljala.

Kad sam ušao, prišao sam joj, kleknuo, prihvatio je za obje ruke i sav uzbuđen rekao:

- Oprostite.

Ona me poljubila u čelo i odgovorila:

- Ovo je već treći put da vam opraštam.

- Htio sam otputovati sutra.

- Kako moj posjet može izmijeniti vašu odluku? Ne dolazim zato da vas priječim da odete iz Pariza. Došla sam zato što vam tijekom dana nisam imala vremena odgovoriti, a nisam htjela da mislite da se ljutim na vas. Prudence nije htjela da dođem. Rekla je da bih vam mogla smetati.

- Vi da mi smetate, Marguerite? A kako?

- Pa, neka žena je mogla biti kod vas - odgovori Prudence.

- Draga moja Prudence - odvratih - vi ne znate što govorite.

- Imate divan stan - nastavi Prudence. Može li se pogledati spavaća soba?

- Da.

Prudence ode u moju sobu, ali više zato da ispravi glupost koju je napravila nego da pogleda sobu, i zato da Margueritu i mene ostavi nasamo.

- Zašto ste povelili Prudence? - rekoj joj tada.

- Zato što je sa mnom bila na predstavi, a htjela sam da me netko otprati kad odem odavde.

- Zar nisam ja tu?

- Da, ali osim što vas nisam htjela uznemiravati bila sam uvjereni da biste me, stigavši pred moja vrata, zamolili da uđete, a kako vam to ne bih mogla dopustiti, nisam htjela da odete predbacujući mi da sam vas odbila.

- A zašto me ne biste mogli primiti?

- Zato što me strogo nadgledaju, pa bi mi i najmanja sumnja mogla veoma naškoditi.

- Je li to uistinu jedini razlog?

- Kad bi postojao neki drugi, rekla bih vam. Više nije potrebno nešto kriti jedno drugome.

- Vidite, Marguerite, neću više zaobilazno reći ono što želim. Recite mi iskreno, volite li me barem malo?

- Mnogo.

- Zašto ste me onda prevarili?

- Prijatelju dragi, da sam ja neka vojvotkinja, da imam dvjesta tisuća franaka rente, da sam vam ljubavnica i da uz vas imam još jednog ljubavnika, imali biste me pravo pitati zašto vas varam. Ali ja sam gospođica Marguerite Gautier, imam četrdeset tisuća franaka duga, nemam nikakvog imutka, a trošim sto tisuća franaka godišnje. Vaše pitanje je beskorisno, a moj odgovor suvišan.

- To je istina - rekoj, pustivši da mi glava padne na Margueritina koljena - ali ja vas ludo volim.

- Pa dobro, prijatelju dragi, trebate me malo manje voljeti ili malo bolje shvatiti. Vaše pismo me je veoma rastužilo. Najprije, da sam bila slobodna, ja prekjučer ne bih primila grofa, ili kad bih ga i primila, došla bih da vas zamolim da mi oprostite, kao što ste malo prije i vi mene molili i ubuduće osim vas ne bih imala drugog ljubavnika. Pomislila sam na trenutak da ću šest mjeseci moći uživati tu sreću, vi to niste htjeli. Smatrali ste da morate doznati način na koji ću to postići. A, Bože moj, taj način je bilo lako pogoditi.

Posluživši se njime, činila sam još veću žrtvu nego što mislite. Mogla sam vam reći: potrebno mi je dvadeset tisuća franaka. Vi ste zaljubljeni u mene, vi biste ih pronašli, ali uz opasnost da mi to kasnije predbacujete. Više sam voljela da vam ništa ne dugujem. Vi međutim niste shvatili tu obzirnost. Kad mi, kurtizane, imamo još malo srca, mi riječima i stvarima dajemo širinu koja je nepoznata drugim ženama, ponavljam vam, dakle, da je način koji je Marguerite Gautier pronašla da isplati dugove ne tražeći od vas taj novac, bila obzirnost koju je bez riječi trebalo shvatiti. Da ste me tek danas upoznali, bili biste sretni zbog onog što sam vam obećala i ne biste me pitali što sam prekjucher radila. Ponekad smo prisiljene duševno zadovoljstvo platiti svojim tijelom, ali zato kasnije još više patimo, ako nam se to zadovoljstvo ne ostvari.

S divljenjem sam slušao i promatrao Margueritu. Kad sam pomislio da to divno biće kojem sa nekad želio poljubiti noge pristaje da zauzmem mjesto u njenim mislima, da nešto značim u njenom životu, a da ja još uvijek nisam zadovoljan onim što mi daje, pitao sam se gdje su granice ljudskih želja, kad zadovoljene tako spremno kao moje još uvijek teže za nečim drugim.

- Istina je - nastavi ona - da mi, djeca slučaja, volimo fantastične i nepojmljive stvari. Sad se dajemo zbog ovoga, sad zbog onoga. Ima ljudi koji se mogu upropastiti zbog nas, a da ne postignu ništa, a ima ih koji nas dobiju kitom cvijeća. Naše srce je hirovito, a to mu je jedina zabava i jedino opravdanje. Kunem ti se da sam ti se dala brže nego i jednom drugom čovjeku. Zašto? Zato što si me, vidjevši da pljujem krv, uhvatio za ruku, zato što si plakao, zato što si bio jedino ljudsko biće koje se sažalilo nada mnom. Ispričat ću ti jednu ludost. Nekad sam imala psa koji bi me tako tužno gledao kad bih zakašljala. To je bilo jedino stvorenje koje sam voljela.

- Kad je uginuo, više sam plakala nego kad mi je umrla majka. Istina, dvanaest godina me je tukla. Vidiš, odmah sam te zavoljela koliko i svog psa. Kad bi muškarci znali koliko samo jednom suzom mogu postići, više bi bili voljeni, i mi ih ne bismo toliko upropaštavale.

- Tvoje pismo te je opovrglo, otkrilo mi je da ne razumiješ potpuno sve tajne srca, više je štete nanijelo mojoj ljubavi prema tebi nego bilo što drugo da si i napravio. Istina, govorim - pa je to ljubomora, ali ironična i bezobzirna ljubomora. Bila sam tužna i prije nego što sam primila tvoje pismo, ali nadala sam se da ću te vidjeti u podne, ručati s tobom i zahvaljujući tvojoj prisutnosti odagnati misao koja me stalno progona i koju sam, prije nego što sam te upoznala, lako podnosila.

- I onda, - nastavi Marguerite, - bio si jedina osoba pred kojom sam vjerovala da mogu slobodno misliti i govoriti Svi oni koji okružuju djevojke poput mene žele izvući korist iz njihovih i najbezazlenijih riječi, zaključiti nešto čak iz njihovih najbeznačajnijih postupaka. Mi, naravno, nemamo prijatelja. Imamo samo sebične ljubavnike koji troše novac ali ne na nas, kako to oni kažu, već na svoju taštinu.

- Pred tim ljudima moramo biti vesele kad su i oni radosni, moramo se dobro osjećati kad žele večerati, moramo biti nepovjerljive kao i oni. Zabranjeno nam je imati srce, i to pod prijatnjom podsmijeha i gubitka njihova povjerenja.

- Mi više ne pripadamo sebi. Mi više nismo ljudska bića već stvari. U njihovoj taštini zauzimamo prvo, ali u njihovu poštovanju posljednje mjesto. Imamo prijateljica, ali to su prijateljice poput Prudence. Žene koje su nekad bile kurtizane i koje još uvijek vole trošiti onoliko koliko im godine više ne dopuštaju. Zato postaju naše prijateljice ili, bolje reći, gosti za našim stolom. Njihovo prijateljstvo ide sve do pokornosti, ali nikada i do nesebičnosti. Daju nam jedino savjete koji se isplate. Nije im važno da li ćemo imati deset ljubavnika više, već da zarade haljinu ili narukvicu, da s vremena na vrijeme prošeću našom kočijom i da se pojave u našoj loži u kazalištu. Dobivaju od nas cvijeće koje smo mi dobile dan ranije i posuđuju od nas kašmirske velove. Nikad ne učine ni najmanju uslugu, a da je dvostruko ne naplate.

- Vidio si i sam one večeri kad mi je Prudence donijela šest tisuća franaka koje mi je poslao vojvoda. Morala sam joj posuditi

petsto franaka koje mi nikada neće vratiti ili će mi nadoknaditi šeširima koji nikada neće ni proviriti iz svojih kutija.

- Mi dakle možemo imati, ili, radije, ja bih ovako bolesna kakva sam, mogla imati jednu jedinu sreću, to jest naći čovjeka koji bi bio toliko plemenit da mu ne bih morala polagati račun o svom životu i koji bi bio više ljubavnik moje duše nego mog tijela. Takvog čovjeka sam pronašla u vojvodi, ali vojvoda je star, a starost ne može zaštititi ni utješiti. Vjerovala sam da ću moći prihvatiti život koji mi je ponudio. Ali što sam mogla? Umirala sam od dosade, a kad već moraš propasti, skočio u vatru ili se ugušio, ista je stvar.

- Tada sam srela tebe, mladog, vatrenog, sretnog, i pokušala sam od tebe stvoriti čovjeka o kakvom sam sanjala u svojoj bučnoj usamljenosti. Nisam u tebi voljela čovjeka kakav jesi, već onog kakav si morao biti. Ti ne prihvaćaš tu ulogu, odbacuješ je kao nedostojnu tebe, ti si obični ljubavnik. Pa učini onda ono što i drugi čine, plati mi, i ne govorimo više o tome.

Ova duga ispovijed zamorila je Margueritu. Spustila se na kanape i, da bi prigušila slabi napad kašlja, prinijela je rubac ustima, ali i očima.

- Oprosti, oprosti - šaptao sam - sve sam shvatio, ali shvatio sam da mi ti to kažeš, ljubljena moja. Zaboravimo sve i mislimo samo na jedno: da pripadamo jedno drugom, da smo mladi i da se volimo.

- Marguerite, uradi sa mnom sve što hoćeš, ja sam tvoj rob, tvoj pas. Ali, tako ti neba, poderi pismo koje sam ti poslao i ne dopusti da sutra oputujem. To bi me ubilo.

Marguerite izvadi pismo iz njedara, pruži mi ga i neizrecivo blagim osmijehom reče:

- Evo, donijela sam ti ga.

Pokidah pismo i sa suzama u očima poljubih ruku koja mi ga je vratila.

Tada se vrati Prudence.

- Pogodite, Prudence. Znete li što me moli? - reče joj Marguerite.

- Moli vas da mu oprostite.

- Upravo to.

- I vi mu opraštate?

- Moram, doista. Ali on još nešto želi.

- Što to?

- Želi večerati s nama.

- I vi pristajete?

- A što vi o tome mislite?

- Mislim da ste oboje djeca i da ste i jedno i drugo izgubili glavu.

Ali isto tako mislim da sam užasno gladna i da ćemo, što prije pristanete, to prije večerati.

- Idemo - reče tada Marguerite. - Svi ćemo u moju kočiju. Ah, da

- doda okrenuvši se meni - Nanine je sigurno već legla pa ćete vi otvoriti vrata. Evo, uzmite ključ i nastojte da ga više ne izgubite.

Zagrlih je tako čvrsto da je gotovo izgubila dah.

Na to se pojavi Joseph.

- Gospodine - reče mi s izrazom čovjeka koji je zadovoljan sobom - sve je spakirano.

- Potpuno?

- Da, gospodine.

- Dobro! Raspakirajte. Ne putujemo.

XVI.

MOGAO sam vam, reče mi Armand, samo u nekoliko riječi ispričati početak ove veze, ali htio sam da vidite kroz kakve sve događaje i kakvom postupnošću smo Marguerite i ja stigli dotle da sam ja pristajao na sve što je ona htjela, a da ona nije mogla živjeti bez mene.

Sutradan nakon što je bila kod mene poslao sam joj "Manon Lescaut".

Od tog trenutka, budući da nisam mogao promijeniti način života svoje ljubavnice, promijenio sam svoj. Prije svega, htio sam ne dati vremena razumu da razmišlja o ulozi koju sam prihvatio, jer bih zbog toga, i protiv svoje volje, postao veoma tužan. Tako je moj inače miran život postao bučan i neuredan. Nemojte misliti da ljubav kurtizane, ma koliko nesebična bila, ne stoji ništa. Ništa nije tako skupo kao bezbrojne hirovite želje za cvijećem, ložama, večerama, izletima koje čovjek nikada ne može odbiti svojoj ljubavnici.

Kako sam već rekao, ja nisam posjedovao imanja. Otac mi je bio, a još je i sada, zakupnik poreza u C... On tamo uživa glas vrlo poštena čovjeka pa je zahvaljujući tome i dobio novac koji je morao položiti kao jamstvo da bi dobio taj položaj. Taj posao donosi mu četrdeset tisuća franaka godišnje. Još prije deset godina vratio je posuđeni novac i počeo štedjeti za miraz moje sestre. Moj otac je najčistiji čovjek kojega možete sresti. Moja majka je nakon smrti ostavila šest tisuća rente koju je on podijelio sestrama i meni kad je stupio na dužnost koju je tražio. A zatim, kad sam navršio dvadesetu, on je tom malom prihodu dodao godišnje izdržavanje od pet tisuća franaka uvjeravajući me da bih s osam i pol tisuća mogao sasvim ugodno živjeti u Parizu ako bih uz tu rentu završio školovanje te postao odvjetnik ili liječnik, pošao sam, dakle, u Pariz, završio pravo, postao odvjetnik, te se kao i većina mladih ljudi, strpavši diplomu u džep, malo pomalo prepustio lagodnom pariškom životu. Trošio sam doista skromno, ali bih za osam mjeseci uvijek potrošio cijeli svoj

godišnji prihod i onda četiri ljetna mjeseca provodio kod kuće, što je u biti značilo da sam godišnje trošio dvanaest tisuća franaka i tako uživao glas dobro sina. Međutim, nikome ništa nisam dugovao.

U takvom sam dakle bio položaju kad sam upoznao Margueritu.

Razumije se da je moj način života postao skuplji. Marguerite je po prirodi bila veoma hirovita i spadala je među one žene koje bezbrojne rasonode od kojih se sastoji njihov život nikad ne smatraju kao ozbiljan trošak. A kako je sa mnom htjela provesti što je moguće više vremena, ujutro bi mi javila da će večerati sa mnom, ali ne kod nje, već u nekom restoranu, u Parizu ili u okolici Pariza. Ja bih otišao po nju, večerali bismo, otišli u kazalište, te bih u jednu večer potrošio četiri do pet lujdora, što mjesečno iznosi dvije i pol do tri tisuće franaka.

Moja se godina tako svodila na tri i pol mjeseca, što me je prisiljavalo da se zadužim ili da ostavim Margueritu.

Prihvaćao sam sve osim ove posljednje mogućnosti.

Oprostite mi što iznosim sve ove sitnice, ali vidjeti ćete da su prouzrokovale ono što se kasnije dogodilo. Ovo što vam pripovijedam jednostavna je i istinita priča kojoj ostavljam svu naivnost pojedinosti i jednostavnost razvoja.

Shvatio sam dakle, budući da me ništa na svijetu nije moglo nagnati da zaboravim svoju ljubavnicu, da moram pronaći način kako izdržati troškove u koje me je ona bacala. A onda, ta ljubav me je toliko zanjela da su mi svi trenuci koje nisam provodio uz Margueritu izgledali kao godine, te sam osjećao potrebu da ih uništim vatrom bilo kakve strasti i da ih proživim tako brzo da i ne opazim da sam ih proživio.

Na račun mog malog kapitala posudio sam pet ili šest tisuća franaka i počeo igrati, jer, otkada su zatvorene kockarnice, kocka se posvuda. Nekad je ulazeći u "Frascati", čovjek imao priliku da se obogati. Kockalo se za gotov novac, pa ako bi čovjek i izgubio, utjeha bi mu bila da je mogao i dobiti. Sad međutim, osim u klubovima gdje se još uvijek strogo drži do plaćanja, od trenutka kad

dobije znatniju svotu, čovjek može biti gotovo siguran da je neće moći naplatiti. Lako ćete shvatiti zašto.

Kockati se mogu samo oni mladi ljudi koji imaju velike potrebe, a nemaju dovoljno novca da održavaju život koji provode. Kockaju dakle oni, a iz toga, razumije se, proizlazi ovo: ili dobivaju, i tada oni koji gube plaćaju kočije i ljubavnice ove gospode, što je vrlo neugodno. Ili gube, a onda se gomilaju dugovi, prijateljstva sklopljena oko zelenog stola završavaju svađama u kojima se uvijek pomalo dovodi u pitanje i čast i život. I tako se pošteni čovjeku može dogoditi da ga upropaste veoma pošteni mladi ljudi kojima je jedina mana što nemaju dvije stotine tisuća franaka godišnje rente.

Nije potrebno govoriti o onima koji varaju u igri i za čiji neophodni nestanak i zakašnjelu kaznu saznamo jednog dana.

Upustio sam se dakle u taj brzi, bučni i vatreni život kojeg bih se nekada grozio kad bih pomislio na njega, a koji je sad postao neizbježna dopuna moje ljubavi prema Margueriti. Što sam drugo mogao?

Da sam noći koje nisam provodio u ulici d'Antin provodio u kući, nikad ne bih zaspao. Ljubomora bi me održavala budnim, pekla bi mi misao i krv. Kockanje me, međutim, oslobađalo groznice koja mi je obuzela srce i priklanjalo ga drugoj strasti čiju uzbudljivost sam, i protiv svoje volje, osjećao sve do trenutka kad bi kucnuo čas da odem svojoj ljubavnici. Tada bih - i po tome sam cijenio žestinu svoje ljubavi - bilo da sam dobivao ili gubio, odlučno ustajao od stola žaleći one koje sam napuštao, one koji, pošto napuste igru, neće naći sreću poput mene.

Većini njih kockanje je bilo potreba. Meni je bilo lijek.

Izliječivši se od Marguerite, izliječio sam se i od kockanja.

Zato sam u svemu tome sačuvao prilično veliku hladnokrvnost. Gubio sam onoliko koliko sam mogao platiti, a dobivao onoliko koliko sam smio izgubiti.

Uostalom, sreća me je pratila. Nisam se zaduživao, a trošio sam tripot više nego onda dok nisam kockao. Nije bilo lako odoljeti životu koji mi je omogućavao da bez neugodnosti ispunjavam tisuću

Margueritinih hirova. Ona me je još uvijek jednako voljela, čak i više.

Kao što sam vam već rekao, najprije me je primala od ponoći do šest ujutro, zatim mi je ponekad dopuštala da dođem u njenu ložu, a onda je s vremena na vrijeme izlazila na večeru sa mnom. Jednog dana otišao sam od nje tek u osam ujutro, a jednom se čak dogodilo da sam otišao u podne.

I dok sam očekivao da se promijeni njena duša, počelo se mijenjati Margueritino zdravstveno stanje. Pokušavao sam je izliječiti, a jadnica se, pogađajući moje namjere, pokoravala, želeći tako pokazati svoju zahvalnost. Mirno i bez napora uspio sam je gotovo odviknuti od njenih starih navika. Posjetio ju je moj liječnik koji mi je rekao da joj samo odmor i mir mogu sačuvati zdravlje. Tako sam uspio da kasne večere i nespavanje zamijeni zdravim načinom života i urednim spavanjem. Marguerite se i protiv svoje volje navikavala na ovaj novi način života kojega je spasonosni učinak već osjećala. Već je počinjala provoditi večeri kod kuće, ili, kad bi bilo lijepo vrijeme, zaogrnila bi se kašmirom i ogrtačem te bismo navečer otišli na Champs-Elysees i kao djeca trčali mračnim alejama. Vraćala bi se umorna, večerala nešto lagano i nakon što bi odsvirala nešto ili malo čitala, odmah bi odlazila u krevet. To se prije nikad nije dogodilo. A kašlja, koji mi je svaki put kad bi ga čuo razdirao grudi, gotovo je nestalo.

Nakon šest tjedana više nije bilo govora o grofu koji je bio zauvijek žrtvovan. Još sam jedino zbog vojvode morao skrivati svoju vezu s Margueritom, a i njega su često otppravljali dok sam bio kod nje, pod izgovorom da gospođa spava i da je zabranila da je bude.

Zahvaljujući Margueritinoj navici pa čak i potrebi da me vidi, napuštao sam igru baš u trenutku kad bi je i neki iskusni kockar napustio. Kad sam sve sračunao, zahvaljujući dobicima, ostalo mi je desetak tisuća franaka, što mi je izgledalo kao neiscrpn kapital.

Došlo je i vrijeme kad sam obično posjećivao oca i sestru, ali ja ne otputovah. Zbog toga sam često dobivao pisma i od oca i od sestre u kojima su me molili da dođem.

Na sve te molbe odgovarao sam kako sam najbolje znao, ponavljajući uvijek da mi je dobro i da mi ne treba novaca, dvije stvari koje bi, vjerovao sam, mogle malo utješiti mog oca zbog zakašnjenja mojeg uobičajenog godišnjeg posjeta.

U međuvremenu se dogodilo da je Marguerite, probudivši se jednog jutra divnim suncem, skočila iz kreveta i upitala bih li htio s njom provesti dan na izletu.

Pozvasmo Prudence i podosmo utroje, jer je Marguerite uredila Nanini da kaže vojvodi da je htjela iskoristiti lijepi dan i da je otišla na izlet s gospođom Duvernou.

Osim što je Prudence prisutnost bila potrebna da bi se vojvoda umirio, ona je bila jedna od onih žena koje kao da bile stvorene za ovakve izlaske u prirodu. Svojom nepomućenom veselošću i stalnim apetitom, ona nije mogla dopustiti da se ni trenutak dosađuju oni koje prati i savršeno je znala kako treba naručiti jaja, trešnje, mlijeko, pečenu zečevinu, sve od čega se sastoji uobičajeni ručak u okolici Pariza. Još je samo trebalo odlučiti kamo ćemo. I u tome nam je Prudence pomogla.

- Želite li ići baš u pravo selo? - upita nas ona.

- Da.

- Idemo onda u Bougival, u gostionicu "Zora", kod udovice Arnould. Armand, idite unajmiti kočiju.

Sat i pol kasnije nalazili smo se kod udovice Arnould. Možda poznajete tu gostionicu u koju preko tjedna navraćaju prolaznici, a nedjeljom izletnici. S terase koji se nalazi u visini prvog kata pruža se divan pogled. Na lijevoj strani vidik zatvara marlijski akvadukt, dok se desno protežu nebrojeni brežuljci. Rijeka koja je na tom mjestu gotovo nepomična, izgleda poput široke bijele pruge što se prelijeva između doline des Gabillons i otoka de Croissy. Čini se kao da je visoki jablanovi svojim podrhtavanjem i vrbe svojim šapatom vječno uspavljaju.

U pozadini, obasjane širokom zrakom sunca, dižu se male bijele kućice crvenih krovova i tvornice koje zbog daljine gube svoj grubi poslovni izgled i tako divno upotpunjuju krajolik.

U daljini, Pariz obavijen maglom.

To je bilo pravo selo, kako nam je već rekla Prudence, a ja još moram dodati, bio je i pravi ručak.

Ne kažem to iz zahvalnosti za sreću koju mu dugujem, Bougival je, usprkos svom ružnom imenu, jedno od najljepših mjestašca koja se mogu zamisliti. Mnogo sam putovao, vidio sam i većih mjesta, ali ne i tako ljupkih poput tog seoca što leži u podnožju brežuljka, koji ga zaštićuje.

Gospođa Arnould ponudi nam da se provezemo čamcem, što su Marguerite i Prudence radosno prihvatile.

Ljudi su uvijek povezivali prirodu i ljubav, i dobro su činili. Ništa tako ne uljepšava ženu koju volimo kao plavo nebo, mirisi, svijeće, lahor, blistava samoća polja i šuma. Ma koliko voljeli neku ženu, ma koliko povjerenja imali u nju ma koliko vam njezina prošlost davala sigurnost za budućnost, uvijek ste više ili manje ljubomorni. Ako ste bili zaljubljeni, uistinu zaljubljeni, morali ste osjetiti potrebu da izdvojite iz svijeta biće u kojemu ste potpuno htjeli živjeti. Čini se da, koliko god bila ravnodušna prema onome što je okružuje, voljena žena gubi svoj čar i sklad u dodiru s ljudima i stvarima. Ja sam to osjetio više no itko drugi. Moja ljubav nije bila obična ljubav. Bio sam zaljubljen kao i svako drugo biće, ali u Margueritu Gautier, što znači da sam u Parizu na svakom koraku morao sresti čovjeka koji je bio njezin ljubavnik ili će to biti. Na selu sam, međutim, među ljudima koji nas nikad nisu vidjeli, koje nismo zanimali, u srcu proljećem ukrašene i od gradske buke odvojene prirode, mogao pokazati svoju ljubav i voljeti bez stida i straha.

U Margueriti se malo pomalo gubila kurtizana. Kraj mene je bila mlada i lijepa žena koju sam volio, koja je mene voljela i koja se zvala Marguerite. Sjene prošlosti su se izgubile, budućnost više nije izgledala tmurno. Sunce je obasjvalo moju ljubavnicu kao što bi obasjvalo i najčistiju zaručnicu. Oboje smo šetali tim divnim mjestima koja su bila kao stvorena da podsjetite na Lamartineove stihove ili na Scudoove melodije. Marguerite je nosila bijelu haljinu, oslanjala se na moju ruku, a navečer mi je, pod zvijezdama osutim

nebom, ponavljala riječi koje mi je rekla dan prije i svijet je u daljini nastavljao svoj život ne prljajući svojom sjenkom radosnu sliku naše mladosti i ljubavi.

Eto, to je bio san koji mi je kroz krošnje stabala donosilo žarko sunce tog dana dok sam, ispružen na travi otoka na kojem smo se iskricali, pustio da mi misli, oslobođene svih okova koji su ih dotad sputavali, lutaju i sakupe sve nade koje sretnu.

Dodajte tome da sam s mjesta na kojem sam se nalazio gledao na obali dražesnu dvokatnu kućicu s polukružnom ogradom; kroz ogradu, ispred kuće, zelenu i kao svila glatku i mladu, a iza kuće gaj pun tajanstvenih skrovišta, na čijoj se mahovini svakog jutra gubio trag staze ugažene dan ranije.

Bršljan je skrivao trijem te nenastanjene kuće i pokrivao je sve do prvog kata.

Ta je kuća toliko nalikovala na moj san da sam, promatrajući je, na kraju uvjerio sebe da je moja. Vidio sam tamo Margueritu i sebe, danju u šumi što prekriva brežuljak, uvečer ispružene na livadi, i pitao sam se da li bi ikad zemaljska bića mogla biti tako sretna kao mi.

- Kakva lijepa kućica! - reče Marguerite, koja je pratila moj pogled, a možda i moju misao.

- Gdje to? - upita Prudence.

- Tamo. - I Marguerite pokaže prstom kuću koju sam promatrao.

- Ah! prekrasna je - odvrati Prudence. - Sviđa vam se?

- Veoma.

- Pa dobro! Recite vojvodi da vam je iznajmi. On će to i učiniti, sigurna sam. Ako želite, ja ću se pobrinuti za to.

Marguerite me pogleda kao da želi pitati što ja mislim o tome.

Mog sna je nestalo s posljednjim riječima što ih je Prudence izgovorila i tako sam se grubo vratio u stvarnost da sam još uvijek bio ošamućen od pada.

- Doista, izvrsna ideja - promucah i ne znajući što govorim.

- Dobro, ja ću to urediti - reče Marguerite tumačeći moje riječi po svojoj želji i stegne mi ruku. - Idemo odmah pitati da li se iznajmljuje.

Kuća je bila slobodna, a najamnina je iznosila dvije tisuće franaka.

- Hoćete li biti sretni ovdje? - upita me.

- A hoćete li sigurno doći ovamo?

- A zbog koga bih se zakopala ovdje, ako ne zbog vas?

- Dobro. Dopustite onda, Marguerite, da ja unajmim tu kuću.

- Jeste li vi ljudi? Ne samo da je to nepotrebno, nego bi bilo i opasno. Ostavite to meni, veliko dijete, i ne govorite ništa.

- Znači da ću, kad budem imala dva slobodna dana, doći i provesti ih s vama - doda Prudence.

Napustili smo kuću i krenuli u Pariz neprestance pričajući o toj novoj odluci. Ja sam Margueritu držao tako čvrsto u zagrljaju da sam, kad smo izišli iz kočije, već s manje nje savjesti razmišljao o zamisli svoje ljubavnice.

XVII.

SUTRADAN se Marguerite brzo oprostila sa mnom rekavši da vojvoda treba doći rano ujutro i obećavši da će mi, čim on ode, pisati kad ćemo se navečer vidjeti.

I doista, tijekom dana primih ovu poruku:

Idem s vojvodom u Bougival. Navečer u osam sati budite kod Prudence.

Marguerite se doista u naznačeno vrijeme vrati i dođe gospođi Duvernov.

- Sve je u redu - reče ulazeći.

- Je li unajmio kuću? - upita Prudence.

- Da. Odmah je pristao.

Nisam poznao vojvodu, ali sam bio posramljen što ga tako varam.

- Ali to nije sve - nastavi Marguerite.

- Što još?

- Pronašla sam stan i za Armanda.

- U istoj kući? - upita Prudence smijući se.

- Ne, nego u samoj "Zori", tamo gdje smo vojvoda i ja ručali.

Dok je on razgledavao okolicu, upitala sam gospođu Arnould... čini mi se da se gospođa zove Arnould, zar ne?... Upitala sam je ima li neki prikladan apartman. Baš je imala jedan koji se sastoji od salona, predsoblja i spavaće sobe. Upravo ono što je potrebno, mislim. Šezdeset franaka mjesečno. Namješten je baš tako da može razvedriti jednog sumornog tipa. Unajmila sam ga. Jesam li dobro napravila?

Objesih joj se o vrat.

- Bit će divno - nastavi ona - vi imate ključ od malih vrata, a vojvodi sam obećala ključ od glavnih vrata, ali on ga neće uzeti jer će, kad dođe, doći samo danju. Među nama rečeno, mislim da je očaran ovim mojim hirom da se na neko vrijeme udaljim iz Pariza,

jer će to malo uštkati njegovu obitelj. Ipak me je zapitao kako sam to ja, koja toliko volim Pariz, odlučila otići u takvo selo. Odgovorila sam mu da sam bolesna i da se želim odmoriti. Čini mi se da mi nije potpuno povjerovao. Taj jadni starac je stalno na oprezu. Morat ćemo dakle, veoma paziti, dragi moj Armande. On će tražiti da me tamo nadziru, ali to što mi je iznajmio kuću nije sve. Treba još platiti moje dugove, kojih, na nesreću, ima poprilično. Odgovara li vam sve to?

- Da - izustih pokušavajući uštkati grižnju savjesti koju je ovaj način života s vremena na vrijeme budio u meni.

- Pažljivo smo razgledali cijelu kuću. Bit će nam divno. Vojvoda se pobrinuo za sve. Ah! dragi moj - dodala ludica grleći me. - Niste tako nesretni kad vam milijunaš raspreda krevet.

- Kad ćete useliti? - upita Prudence.

- Što je moguće prije.

- Hoćete li uzeti kočiju i konje?

- Povest ću svu poslugu. Vi ćete se brinuti o stanu dok ja budem odsutna.

Osam dana kasnije Marguerite je uselila u ladanjsku kućicu, a ja sam se smjestio u "Zori".

Tada je počeo život koji bih vam teško mogao opisati.

U početku svog boravka u Bougivalu, Marguerite se nije mogla sasvim odreći svojih navika, tako da se u kući bez prestanka slavilo. Sve njene prijateljice su je posjećivale. U toku mjesec dana nije prošao nijedan dan, a da nije imala osam do deset gostiju za stolom. K tome je još i Prudence dovodila sve svoje znance i primala ih kao da je kuća njezina.

Kao što i pretpostavljate, sve se to plaćalo vojvodinim novcem, pa ipak, događalo se da Prudence s vremena na vrijeme zatraži od mene tisuću franaka, tobože u Margueritino ime. Znao sam da sam dobio nešto na kocki, pa sam spremno davao Prudenci onoliko koliko bi rekla da Marguerite traži. Čak sam, bojeći se da joj ne zatreba više nego što sam imao otišao u Pariz i opet posudio svotu ravnu onoj koju sam već jednom bio posudio i uredno vratio.

Ponovo dakle postadoh bogatiji za desetak tisuća franaka ne računajući rentu koju sam dobivao.

Međutim, zadovoljstvo koje je osjećala Marguerite primajući svoje prijateljice umanjilo se zbog troškova koje je pravila, a naročito zbog potrebe da i od mene ponekad zatraži novaca. Vojvoda, koji je unajmio kuću da bi se Marguerite u njoj mogla odmarati, nije se više pojavljivao iz bojazni da ne sretne neko veselo društvo koje ga ne smije vidjeti. I to naročito stoga što je jednog dana, došavši da nasamo večera s Margueritom, zatekao za stolom petnaest osoba, i to u vrijeme kad se spremao večerati. Kad je, ne sluteći ništa, otvorio vrata blagovaonice, dočeka ga je opći smijeh pa se brzo morao povući pred bezobzirnomo veselošću djevojaka koje su se tu nalazile.

Marguerite je ustala od stola, potražila vojvodu u susjednoj sobi i pokušala sve, ne bi li izgladila ovaj nemili događaj. Ali starčevo samoljublje je bilo povrijeđeno i on to nije mogao zaboraviti. Prilično okrutno je izjavio da je sit plaćanja ludosti jedne žene koja mu čak ni u svojoj kući ne može pribaviti dostojno poštovanje. Zatim je veoma ljut otišao.

Od tog dana više se nije govorilo o njemu. Usprkos tome što je Marguerite otpremila svoje goste i promijenila navike, vojvoda se više nije javljao. Ja sam time postigao da mi ljubavnica još potpunije pripadne i da se moj san napokon ostvari. Marguerite više nije mogla bez mene. Ne brinući se za posljedice, ona je javno priznavala našu vezu i ja na kraju više nisam izlazio iz njezine kuće. Za poslugu sam bio samo "gospodin", i ona se ponašala prema meni kao prema pravom gospodaru.

Prudence je zbog tog novog načina života mnogo prigovarala Margueriti, ali ova je odgovarala da me voli, da ne može živjeti bez mene te da se neće, ma što se dogodilo, odreći sreće da me ima neprestano uza se, dodajući da oni kojima se to ne sviđa, ne trebaju više dolaziti.

Eto, to sam čuo prisluškujući na vratima sobe kad je Prudence rekla Margueriti da joj mora saopćiti nešto važno.

Nakon nekog vremena, Prudence ponovno dođe.

Kad je ušla, bio sam u dnu vrta pa me nije vidjela. Po načinu kako joj je Marguerite krenula u susret, naslućivao sam da bi moglo doći do razgovora sličnog onom koji sam već čuo te odlučih da prisluškujem kao i prvi put.

Dvije žene se zatvoriše u sobu, a ja stadoh prisluškivati.

- No, onda? - upita Marguerite.

- Pa, vidjela sam vojvodu.

- I što vam je rekao?

- Da vam rado oprašta prvu nezgodu, ali da je čuo da javno živite s gospodinom Armandom Duvalom i da vam to ne može oprostiti. Ako Marguerite ostavi tog mladića, rekao mi je, ja ću joj kao i dosad davati sve što zaželi, ako ne morat će odustati da bilo što traži od mene.

- Što ste vi odgovorili?

- Da ću vam prenijeti njegovu odluku. Obećala sam mu da ću vas urazumiti. Mislite, drago dijete, na položaj koji gubite i koji vam Armand nikad neće moći osigurati. On vas voli svom svojom dušom, ali nema dovoljno novca da bi podmirio sve vaše potrebe. Jednog dana ćete se morati rastati, ali tada će biti isuviše kasno, jer vojvoda ništa više neće htjeti učiniti za vas. Hoćete li da razgovaram s Armandom?

Čini se da je Marguerite razmišljala, jer nije odmah odgovorila. Dok sam očekivao njezin odgovor srce mi je žestoko udaralo.

- Ne - progovori Marguerite - neću ostaviti Armanda i neću se skrivati da bih mogla živjeti s njim. To je možda ludost, ali ga volim. Što ćete! On je sad naviknut da me voli bez ograničenja. Suviše bi patio kad bi me morao ostaviti, makar i jedan sat dnevno. Uostalom, neću živjeti dovoljno dugo da bih sebe trebala unesrećiti i ispuniti volju jednog starca koji me, kad ga samo vidim, i samu čini starom. Neka zadrži svoj novac, mogu ja i bez njega.

- Ali kako?

- Ne znam još ništa.

Prudence je sigurno htjela nešto odgovoriti, ali ja naglo uđoh i bacih se pred Margueritine noge vlažeći joj ruke suzama koje su potekle od radosti što me toliko voli.

- Moj život pripada tebi, Marguerite. Više ti nije potreban taj čovjek. Zar nisam ja tu? Zar bih te mogao napustiti i zar bih ti ikad mogao dovoljno platiti sreću koju mi pružaš? Nema više primoravanja, draga Marguerite, mi se volimo! Što nas se tiče sve ostalo?

- Oh! Da, volim te, Armande moj! - šaputala je ovijajući mi ruke oko vrata. - Volim te, koliko nikad nisam vjerovala da mogu voljeti. Bit ćemo sretni, živjeti ćemo mirno i zauvijek ću reći zbogom životu zbog kojeg sada crvenim. Nikad mi nećeš predbacivati prošlost, zar ne?

Suze su mi gušile glas. Čvrsto je privukoh na srce. Jedino o samoj mogao odgovoriti.

- Eto - na to se ona uzbuđenim glasom obrati Prudenci - reći ćete vojvodi što ste vidjeli i dodati da nam više nije potreban.

Od tog dana vojvodino se ime više nije spominjalo. Marguerite više nije bila djevojka koju sam poznavao. Izbjegavala je sve što me je moglo podsjetiti na sredinu u kojoj sam je sreo. Nikada žena prema svojem mužu ili sestra prema svojem bratu nije pokazivala veću ljubav i pažnju no što je ona pokazivala meni. Ta boležljiva priroda sve je shvaćala, nijedan osjećaj nije joj bio stran. Odrekla se svojih prijateljica kao i svojih navika, svog načina izražavanja kao i svog rasipništva. Da nas je netko vidio kako izlazimo iz kuće da se provedemo u malom ljupkom čamcu koji sam kupio, nikad ne bi povjerovao da je ta žena u bijeloj haljini s velikim slamnatim šeširom na glavi i jednostavnim svilenim ogrtačem koji je nosila da se zaštiti od svježine na vodi, ista ona Marguerite Gautier o čijoj se rastrošnosti i skandalima toliko govorilo prije četiri mjeseca.

Ali jao! Žurili smo biti sretni kao da smo znali da ta sreća neće dugo trajati.

Puna dva mjeseca nismo uopće odlazili u Pariz. Nitko nas nije posjećivao osim Prudence i one Julie Duprat o kojoj sam vam

govorio, i kojoj je Marguerite kasnije predala ovu tužnu pripovijest što je sad vidite kod mene.

Cijele dane sam provodio pokraj nogu svoje ljubavnice. Otvarali smo prozore što gledaju u vrt i promatrajući kako se ljeto radosno smiruje u cvijeću i hladu stabala, udisali smo jedno pokraj drugog istinski život koji ni Marguerite ni ja do tada nismo poznavali.

Ta žena se poput djeteta čudila i najmanjim sitnicama. Bilo je dana kad je kao desetogodišnja djevojčica trčala vrtom hvatajući kakvog leptira ili konjica. Ta kurtizana, na koju su, poklanjajući bukete cvijeća, muškarci potrošili više novca nego što bi bilo potrebno za bezbrižan život ijedne obitelji, cijeli sat bi ponekad sjedila na livadi i promatrala obično cvijeće čije ime je nosila.

Baš u to vrijeme često je čitala "Manon Lescaut". Mnogo puta sam je zatekao kako pravi zabilješke o knjizi, i uvijek mi je govorila da žena koja voli ne može raditi ono što je radila Manon.

Vojvoda joj je dva tri puta pisao. Kad bi prepoznala rukopis, predala bi mi pisma i ne pročitavši ih.

Ponekad su mi riječi iz tih pisama tjerale suze na oči.

Vojvoda je vjerovao da će Margueritu vratiti ako joj uskrati pomoć. Ali kad je vidio da ni to ne pomaže, više nije mogao izdržati. Pisao joj je tražeći, kao i nekada, dopuštenje da se vrati, bez obzira na uvjete za taj povratak.

Čitao sam, dakle, ta goruća i učestala pisma i uništavao ih ne pričajući Margueriti njihov sadržaj. Nisam joj htio savjetovati da se sastane s tim starcem, iako me osjećaj samilosti prema patnji tog jadnog čovjeka tjerao na to. Bojao sam se da ona u tom savjetu ne vidi želju da vojvoda, obnovivši stare posjete, preuzme brigu o izdržavanju kuće. Naročito sam se bojao da ne pomisli da sam u stanju odreći se odgovornosti prema njoj u svemu što bi uradila iz ljubavi prema meni.

I tako je je vojvoda ne primivši odgovor prestao pisati, pa smo Marguerite i ja nastavili živjeti zajedno ne misleći na budućnost.

XVIII.

TEŠKO bi bilo potanko opisivati naš novi život. Sastojao se iz niza nama dragih djetinjarija, ali beznačajnih za onoga kome bi ih pripovijedao. Vi znate što znači voljeti jednu ženu, znate kako dani postaju kratki i kako se čovjek obuzet ljubavlju malo brine o sutrašnjici. Poznato vam je da vatrena, povjerljiva i obostrana ljubav, bezbrižno i nehajano gleda na sve oko sebe. Čini se da su sva bića osim voljene žene nepotrebna na ovom svijetu. Čovjek žali što je već bio s drugim ženama, i čini mu se, da nikada neće moći stegnuti neku drugu ruku osim one koju upravo drži među prstima. Razum ne prihvaća ni posao, ni uspomene, ništa što bi ga moglo odvratiti od jedne jedine misli koja ga neprestano zaokuplja. Svakog dana otkriva neku novu ljupkost svoje ljubavnice, novi još nepoznati užitak.

Život je tada samo iznova ispunjavanje jedne stalne želje, duša je samo vestalka koje je zadatak da održava svetu vatru ljubavi.

Često smo, kad bi pala noć, odlazili u gaj što je okruživao kuću. Tu smo slušali večernje zvukove misleći oboje na skori trenutak kad ćemo se sve do novoga dana predati sreći zagrljaja. Ponekad bismo cijeli dan ležali ne dopuštajući čak ni suncu da prodre u našu sobu. Zavjese bi bile potpuno spuštene i vanjski svijet tada nije postojao za nas. Jedino je Nanine smjela otvoriti naša vrata, ali samo da donese ručak koji smo jeli u krevetu prekidajući ga uvijek smijehom i šalama. Nakon toga obično bismo malo zaspali, jer, utapajući se u našoj ljubavi, bili smo dva uporna ronioca što izlaze na površinu samo da udahnu malo zraka.

Ponekad sam Margueritu zaticao tužnu, pa čak i u suzama. Pitao bih je što je uzrok njenoj nenadanoj boli, a ona bi odgovorila:

- Naša ljubav nije obična ljubav, dragi moj Armande. Ti me voliš kao da nikada nikome nisam pripadala, a ja strepim da me kasnije, kajući se zbog svoje ljubavi i predbacujući mi moju prošlost kao zločin, ne prisiliš da ponovno prihvatim život iz kojeg si me

izvukao. Znaj da bih sada, kad sam okusila jedan novi život, umrla kad bih se vratila starom. Reci mi da me nikad nećeš ostaviti.

- Kunem ti se!

Kad bih to rekao, pogledala bi me kao da mi iz očiju hoće pročitati je li moja zakletva iskrena, zatim bi se bacila u moj zagrljaj i, skrivajući glavu na mojim grudima, rekla:

- Ni sam ne znaš koliko te volim!

Jedne večeri stajali smo oslonjeni na ogradu prozora i gledali kako mjesec s mukom izbija iz oblaka. Slušali smo vjetar kako njiše grane. Držali smo se za ruke i četvrt sata nismo progovorili. Onda Maguerite reče:

- Zima je na pragu. Hoćeš li da otputujemo?

- A kamo?

- U Italiju.

- Dosadno ti je, dakle?

- Bojim se zime, a naročito našeg povratka u Pariz.

- Zašto?

- Zbog mnogo čega.

I odmah nastavi, ne objasnivši mi razlog svoga straha:

- Hoćeš li da otputujemo? Prodat ću sve što imam, živjeti ćemo tamo, ništa neće ostati od onoga što sam bila i nitko neće znati tko sam. Hoćeš li?

- Otputujmo, ako ti to pričinja zadovoljstvo, Marguerite. Pođimo na putovanje - rekoh joj. - Ali nije potrebno da prodaješ stvari koje bi tako rado zatekla na povratku. Nemam dovoljno novca da prihvatim takvu žrtvu, ali imam toliko da bismo mogli putovati pet šest mjeseci, ako ti to pričinja i najmanje zadovoljstvo.

- U stvari, ne - nastavi ona odlazeći od prozora i sjedajući na naslonjač u mračnom dijelu sobe. - Zašto trošiti novac tamo? I ovdje te već puno koštam.

- Zar mi to predbacuješ, Marguerite? To nije plemenito.

- Oprosti, prijatelju - reče ona pružajući mi ruku. - Ovo olujno vrijeme razdražuje mi živce. Ne govorim ono što želim reći.

Tada bi me poljubila i predala se dugom sanjarenju. Više puta su se ponavljali slični prizori, pa iako im nisam znao uzrok, osjećao sam da se Margueritina tjeskoba u pogledu budućnosti ne smanjuje. Nije mogla sumnjati u moju ljubav, jer je ona svakog dana bila sve veća, pa ipak, često sam je vidio tužnu, ali ona mi je uvijek svoju tugu objašnjavala slabim zdravljem.

Bojao sam se da joj ne dosadi i suviše jednoličan život pa sam joj predlagao da se vratimo u Pariz, ali ona je to uvijek odbijala uvjeravajući me da nigdje ne bi mogla biti toliko sretna kao ovdje, na selu.

Prudence je sada vrlo rijetko dolazila, ali je zato pisala pisma koja ja nikad nisam poželio pročitati, iako je Marguerite nakon svakog pisma bila sve zabrinutija. Nisam znao što da mislim.

Jednog dana Marguerite ostade u svojoj sobi. Uđoh. Pisala je.

- Kome pišeš? - upitah je.

- Prudenci. Hoćeš li da ti pročitam što sam napisala?

Grozio sam se svega što bi moglo i nalikovati na sumnju, te zato odgovorih Margueriti da ne osjećam potrebu da saznam što piše, a ipak, bio sam siguran da bih iz tog pisma doznao pravi uzrok njezine tuge.

Sutradan je vrijeme bilo prekrasno. Marguerite mi je predložila da se provozamo čamcem i da posjetimo otočić de Croissy. Izgledala je veoma radosna. Bilo je pet sati kad smo se vratili.

- Gospođa Duvernov je bila ovdje - reče Nanine otvarajući nam.

- Je li otišla? - zapita Marguerite.

- Da, i to gospođinom kočijom. Rekla je da ste se tako dogovorili.

- Dobro - živahno odgovori Marguerite. - Donesite nam večeru.

Dva dana kasnije stiže pismo od Prudence i slijedećih petnaest dana činilo se da je Marguerite odagnala svoju sjetu pa me je sada, kad je sve prošlo, molila za oprost.

Kočija se međutim nije vraćala.

- Zašto Prudence ne vraća tvoju kočiju? - upitah je jednog dana.

- Jedan konj je obolio, a i trebalo ju je popraviti. Bolje je to napraviti dok smo još ovdje gdje nam kočija nije potrebna nego kad se vratimo u Pariz.

Nekoliko dana kasnije posjeti nas Prudence i potvrdi mi ono što je Marguerite bila rekla.

Same su šetale vrtom, a kad sam im se pridružio, promijenile su razgovor.

Kad je uvečer odlazila, Prudence se požali na hladnoću i zamoli Margueritu da joj posudi jedan ogrtač od kašmira.

Idućih mjesec dana Marguerite je bila radosnija i srdačnija nego ikada.

Kočija međutim nije dolazila, Prudence nije vraćala ogrtač, sve je to, i nehotice izazivalo sumnju u meni. Kako sam znao u kojoj ladici Marguerite drži Prudenceina pisma, iskoristio sam trenutak kad je Marguerite bila u vrtu i pokušao otvoriti ladicu. Ali uzalud, bila je zaključana.

Tada sam počeo pretraživati ladice u kojima je obično držala nakit i dijamante. Ove sam lako otvorio, ali kutija nije bilo, a ni nakita, razumije se.

Strah mi obuze srce.

Mogao sam tražiti od Marguerite da mi kaže istinu, ali ona sigurno ne bi priznala.

- Dragaa moja Marguerite - rekoh joj tada - molim te dopusti mi da odem u Pariz. Moji ne znaju gdje sam, a sigurno je stiglo i pismo od mog oca. On je nesumnjivo uznemiren i morao bih mu odgovoriti.

- Idi, prijatelju dragi - reče mi ona - ali brzo se vrati.

Otputovah.

Odmah sam odjurio k Prudenci.

- No - rekoh - odgovorite mi iskreno gdje su Margueritini konji?

- Prodani.

- Kašmir?

- Prodan.

- Dijamanti?

- Založeni.

- A tko je sve to prodao i založio?
- Ja.
- A zašto od mene niste tražili novca?
- Jer Marguerite to nije htjela.
- Što ste učinili s novcem?
- Plaćam dugove.
- Znači, mnogo duguje?

- Još trideset tisuća ili gotovo toliko. Ah! dragi moj, dobro sam ja vama rekla. Niste mi htjeli vjerovati. E pa, sad ste se uvjerali. Vojvoda je izbacio tapetara kad se ovaj pojavio kod njega, i sutradan mu napisao da više ništa neće učiniti za gospođicu Gautier. Taj čovjek je tražio novac, pa smo mu kao predujam dali onih nekoliko tisuća franaka koje sam od vas zatražila. Zatim su ga milosrdne duše obavijestile da njegova dužnica, koju je napustio vojvoda, živi s jednim mladićem bez novaca. I druge vjerovnike su obavijestili, pa su i oni počeli tražiti novac i popisivati stvari. Marguerite je sve htjela prodati, ali više nije bilo vremena, a uostalom i ja bih se bila usprotivila. Trebalo je dakle platiti, a kako nije htjela tražiti od vas, prodala je konje, kašmir i založila nakit. Želite li vidjeti potvrde kupaca i zalagaonice?

Prudence otvori jednu ladicu i pokaže mi dokumente.

- Ah! vi vjerujete! - nastavi upornošću žene koja ima pravo reći:
 - Dobro sam govorila! - vi vjerujete da je dovoljno ljubiti, otići na selo, pa živjeti idilično i u oblacima? Ne, dragi moj prijatelju, nije. Osim idealnog postoji i stvarni život, a i najnevinije odluke vezane su za zemlju smiješnim, ali željeznim nitima koje nije lako pokidati. Marguerite vas nije već dvadeset puta prevarila samo zato što je ona izuzetno biće. Savjet koji sam joj dala nije grijeh, jer mi je teško gledati kako jadnica ostaje bez ičega. Ali ona nije pristala! Odgovorila mi je da vas voli i da vas ne bi prevarila ni za što na svijetu. Sve je to veoma lijepo, poetično, ali tim novcem ne mogu se isplatiti vjerovnici. I ponavljam vam, ona se danas iz ovoga ne može izvući bez trideset tisuća franaka.

- U redu, dat ću tu svotu.

- Posudit ćete je?

- Bože moj, razumije se.

- Lijepu stvar ćete napraviti. Posvađati ćete se s ocem, uništiti vaše izvore prihoda, a i nije tako lako naći trideset tisuća franaka od danas do sutra. Vjerujte mi, dragi moj Armande, bolje ja poznajem žene od vas. Ne činite ludost zbog koje ćete se jednog dana pokajati. Budite razumni. Ne kažem vam da ostavite Margueritu, ali živite s njom onako kako ste živjeli na početku ljeta. Pustite je da pronađe način kako da se izvuče iz nepravilike. Vojvoda će joj se polako vratiti. Grof de N... mi je jučer rekao da će, ako ga prihvati, isplatiti sve njezine dugove.

XIX.

U PRVA TRI pisma otac je izražavao zabrinutost zbog moje šutnje pa je pitao za razlog. U posljednjem mi je dao do znanja da su ga obavijestili o promjeni mog načina života, pa mi je najavio svoj skori dolazak.

Uvijek sam veoma poštovao i iskreno volio svog oca. Odgovorih mu, dakle, da je jedno malo putovanje prouzrokovalo moju šutnju i zamolih ga da mi piše kad će doći, kako bih ga mogao dočekati.

Sluzi dadoh svoju adresu na selu s nalogom da mi donese svako pismo sa žigom iz C..., zatim se odmah vratih u Bougival.

Marguerite me je čekala na vratima vrta.

Pogled joj je izražavao uznemirenost. Objesila mi se o vrat i nije se mogla svladati, a da me ne upita:

- Jesi li vidio Prudencu?

- Nisam.

- Dugo si se zadržao u Parizu.

- Zatekao sam očeva pisma i trebalo je odgovoriti.

Nekoliko trenutaka kasnije, sva zadihana, uđe Nanine.

Marguerite ustane, pride Nanini, i one počеше nešto tiho govoriti.

Kad je Nanine izišla, Marguerite ponovno sjedne kraj mene, uhvati me za ruku i reče:

- Zašto si me prevario? Bio si kod Prudence.

- Tko ti je rekao?

- Nanine.

- A kako ona zna?

- Pratila te je.

- Ti si joj dakle rekla da me slijedi?

- Da. Mislila sam da razlog zbog kojeg ideš u Pariz mora biti jako ozbiljan, budući da me već četiri mjeseca nisi ostavljao samu. Bojala sam se da ti se nije dogodila nekakva nesreća, ili da možda ne ideš drugoj ženi.

- Ludice!

- Sad sam mirna. Znam što si radio, ali još uvijek ne znam što su ti rekli.

Pokazah joj očeva pisma.

- To me ne zanima. Htjela bih znati zašto si otišao k Prudenci.

- Da je vidim.

- Lažeš, prijatelju dragi.

- U redu! Išao sam pitati je li konju bolje, je li joj još potreban kašmir i tvoj nakit.

Marguerite pocrveni, ali ništa ne odgovori.

- I - nastavih - saznao sam što si učinila s konjima, kašmirima i dijamantima.

- Ljutiš li se na mene?

- Ljutim se zbog toga što ti nije palo na pamet da od mene tražiš ono što ti je bilo potrebno.

- U jednoj vezi kakva je naša, ako je žena sačuvala još imalo dostojanstva, ona mora podnijeti sve moguće žrtve prije nego što od ljubavnika zatraži novac i time svojoj ljubavi dađe izgled potkupljivosti. Ti me voliš, ja to znam, ali ti ne znaš kako je slaba nit koja u srcu zadržava ljubav prema djevojci kakva sam ja. Tko zna? Možda ćeš jednog dana kad se nađeš u stisci, u našoj vezi vidjeti samo spretno smišljeni proračun! Prudence je brbljavica. Zar su mi bili potrebni ti konji? Uštedjela sam prodavši ih. Mogu i bez njih, a sad barem na njih ništa ne trošim. Sve što tražim to je da me ti voliš, a ti ćeš me isto tako voljeti bez konja, bez kašmira i bez dijamanta.

Sve je to rekla tako prirodno da su mi suze navrle a oči dok sam je slušao.

- Ali, dobra moja Maguerite - odgovorih, stežući s ljubavlju ruke svoje dragane - dobro si znala da ću jednog dana doznati za tu žrtvu, i da je kad doznam, neću moći prihvatiti.

- Zašto?

- Zato, draga moja, što mislim da te ljubav koju osjećaš prema meni ne smije lišiti ni jednog dragulja. Ni ja ne želim da u slučaju novčanih neprilika pomisliš da se to ne bi dogodilo da si živjela s drugim čovjekom i da se, ma i na trenutak, pokaješ što si živjela sa

mnom. Za nekoliko dana ponovo ćeš imati svoje konje, kašmire i dijamante. Oni su ti isto tako potrebni kao što je zrak potreban životu, i možda je to smiješno, ali više te volim u raskoši nego bez nje.

- Pa ti me onda ne voliš.

- Ludo mala!

- Da me voliš, pustio bi da te volim onako kako želim. Naprotiv, ti u meni još gledaš ženu koja ne može biti bez raskoši, još uvijek vjeruješ da moraš platiti. Stid te je prihvatiti dokaze moje ljubavi. I protiv svoje volje, misliš da ćeš me napustiti jednog dana i svoj obzir želiš zaštititi od svake sumnje. U pravu si, prijatelju dragi, ali ja sam se boljem nadala.

I Marguerite napravi pokret kao da će ustati, ali ja je zadržah i rekoh:

- Želim da budeš sretna i da mi ništa ne prebacuješ. To je sve.

- I mi ćemo se rastati!

- Zašto, Marguerite? Tko nas može rastaviti - povikah.

- Ti, koji ne dopuštaš da shvatim tvoj položaj, a iz taštine želiš sačuvati moj. Ti, koji čuvajući raskoš u kojoj sam živjela, želiš sačuvati moralnu razliku koja nas dijeli. Ti, napokon, koji ne vjeruješ da je moja ljubav toliko nesebična da bih podijelila s tobom ono što imam i s čime bismo zajedno i sretno mogli živjeti. Ti više voliš da se upropastiš i robuješ smiješnim predrasudama. Misliš li ti, dakle, da ja kočiju i nakit uspoređujem s tvojom ljubavlju? Misliš li da se moja sreća sastoji od taština kojima se zadovoljavamo kad ništa ne volimo, ali koje postaju kukavne kad volimo? Platit ćeš moje dugove, potrošit ćeš ono što imaš i onda ćeš me uzdržavati! I koliko će sve to trajati? Dva, tri mjeseca, a onda bi bilo prekasno da započnemo život koji ti predlažem, jer bi ti tada sve dobivao od mene, a častan čovjek na to ne može pristati. Ti, međutim, sada imaš osam ili deset tisuća franaka rente i od toga možemo živjeti. Ja ću prodati sve što mi nije potrebno, i samo tom prodajom dobit ću dvije tisuće godišnje. Unajmit ćemo lijepi mali stan u kojem ćemo zajedno živjeti. Ljeti ćemo odlaziti na selo, ali ne u ovakvu kuću, već u kućicu koja će biti

dovoljna za dvije osobe. Ti si slobodan, ja sam slobodna, mladi smo, za ime Božje, Armande, ne vraćaj me u život kakvim sam nekada morala živjeti.

Ništa nisam mogao odgovoriti, oči su mi se ispunile suzama zahvalnosti i ljubavi i ja se bacih u Magueritin zagrljaj.

- Htjela sam - nastavi ona - sve srediti bez tvog znanja, platiti sve dugove i pripremiti novi stan. U listopadu bismo se vratili u Pariz i tada bih ti sve rekla. Ali, budući da ti je Prudence već ispričala, moraš pristati unaprijed umjesto na kraju. Voliš li me toliko?

Nemoguće je bilo oduprijeti se tolikoj odanosti. Poljubih joj ruke i rekoh:

- Učinit ću sve što želiš.

Prihvatio sam dakle ono što je odlučila.

Ona se tada ludo razveseli. Plesala je, pjevala, uživala u jednostavnosti svog novog stana, radovala se novom dijelu grada, pitajući me koji da izaberemo.

Vidio sam kako je sretna i ponosna zbog odluke koja nas je napokon trebala zbližiti.

Ni ja nisam htio zaostati za njom.

U trenutku sam donio odluku o svom životu. Utvrdio sam stanje svog imutka i prepustio Margueriti rentu koju mi je ostavila majka, svotu koja mi je još uvijek izgledala nedovoljna da nadoknadim žrtvu koju sam prihvatio.

Ostalo mi je pet tisuća franaka koje sam primio od oca i ma što se dogodilo, taj mi je godišnji prihod bio još uvijek dovoljan za život.

Margueriti nisam rekao što sam odlučio, jer sam bio uvjeren da će odbiti taj dar.

Ta renta je potjecala od šezdeset tisuća franaka hipoteke na kuću koju još nikada nisam vidio. Sve što sam znao bilo je da odvjetnik mog oca i stari prijatelj naše obitelji svaka tri mjeseca daje sedamsto i pedeset franaka na moju običnu priznanicu.

Onog dana kad smo Marguerite i ja došli u Pariz da nađemo stan, posjetih tog odvjetnika i upitah ga što bih morao napraviti da tu svotu prenesem na drugu osobu.

Čestiti čovjek pomisli da sam propao i upita me za razlog moje odluke. Pa, kako sam mu kad tad morao kazati u čije ime se odričem te svote, radije sam mu odmah kazao istinu.

Nije reagirao, iako je to kao odvjetnik i prijatelj morao učiniti. Uvjerio me je da će učiniti najbolje moguće.

Naravno, rekoh mu da ništa ne kaže mom ocu i odoh Margueriti koja me je čekala kod Julie Duprat, da ne mora slušati Prudencine prodike.

Krenusmo u potragu za stanom. Sve koje smo vidjeli Marguerite je smatrala preskupim, a ja suviše običnim. Na kraju smo se ipak složili, i u jednom od najmirnijih dijelova Pariza unajmili mali paviljon, izdvojen od glavne zgrade.

Iza te male kućice pružao se dražestan vrt okružen dovoljno visokim zidovima da nas odvoji od susjeda, a ipak ne toliko visok da bi nam zaklonio vidik.

Bilo je bolje nego što smo se nadali.

Kad sam ja otišao doma, otkazati svoj stan, Marguerite se uputila nekom poslovnom čovjeku koji je, po njenim riječima, već bio učinio za jednu njezinu prijateljicu nešto, što je htjela da i za nju učini.

Potražila me je u ulici de Provence, sva oduševljena. Čovjek je obećao da će isplatiti sve njezine dugove, da će joj dati potvrdu o tome i da će joj dati još dvadesetak tisuća franaka ako mu ustupi sav namještaj.

Kako ste se mogli uvjeriti po ishodu rasprodaje, taj bi poštenjaković zaradio na njoj više od trideset tisuća franaka, da je posao uspio.

U Bougival smo krenuli vrlo radosni stalno razgovarajući o našim planovima za budućnost koju smo, zahvaljujući našoj bezbrižnosti, a naročito ljubavi, gledali u najružičastijem svjetlu.

Osam dana kasnije, baš kad smo ručali, Nanine me obavijesti da me čeka sluga.

Rekoh da ga uvede.

- Gospodine - reče - vaš otac je stigao u Pariz i moli vas da odmah dođete kući, gdje vas čeka.

Ta vijest nije mogla biti prirodija nego što je bila, pa ipak, kad smo je čuli, Marguerite i ja se pogledasmo.

Predosjećali smo nesreću u tom događaju.

Iako mi Marguerite ni jednom riječju nije spomenulo bojazan koju smo oboje dijelili, prihvatih je za ruku i rekoh:

- Ništa se ne boj.

- Vrati se što prije možeš - prošapće ona grleći me. - Čekat ću te na prozoru.

Poslah Josepha da kaže ocu da stižem.

I doista, dva sata kasnije bio sam u ulici de Provence.

XX.

Moj OTAC je sjedio u salonu i nešto pisao. Na sebi je imao kućni ogrtač.

Po načinu kako me je pogledao kad sam ušao, odmah sam shvatio da će razgovor biti veoma ozbiljan.

Priđoh mu kao da u izrazu njegova lica ništa nisam primijetio i poljubih ga.

- Kad ste stigli, oče?

- Sinoć.

- Jeste li odsjeli kod mene kao i obično?

- Da.

- Žao mi je što nisam bio ovdje da vas dočekam.

Mislio sam da ću na te riječi čuti prijekor koji mi je obećavalo hladno očevo lice, ali on ništa ne odgovori. Samo zapečati pismo i preda ga Josephu da ga odnese na poštu.

Kad smo ostali sami, otac ustane, osloni se na kamin i reče:

- Dragi moj Armande, moramo razgovarati o ozbiljnim stvarima.

- Slušam vas, oče.

- Obećavaš li mi da ćeš biti iskren?

- To je moj običaj.

- Je li istina da živiš s ženom koja se zove Marguerite Gautier?

- Jest.

- Znaš što je bila ta žena?

- Kurtizana.

- Jesi li zbog nje zaboravio posjetiti sestru i mene ove godine?

- Da, oče, priznajem.

- Dakle, veoma voliš tu ženu?

- I sami vidite, oče, budući da sam zbog nje propustio jednu svetu dužnost i zato vas danas ponizno molim da mi oprostite.

Otac se sigurno nije nadao tako jasnim odgovorima, jer se na trenutak zamislio, pa tek onda rekao:

- Sigurno si shvatio da nećeš uvijek moći tako živjeti?

- Bojao sam se toga, oče, ali nisam shvatio.

- Ali morali ste shvatiti - nastavi moj otac, sad već malo oštrijim tonom - da ja to ne bih mogao podnijeti.

- Mislio sam da bih, sve dok ne učinim ništa što bi naudilo poštovanju koje dugujem vašem imenu i starodrevnoj čestitosti naše obitelji, mogao živjeti onako kako živim i to je malo smirilo moj strah.

Strast nam daje snagu protiv osjećaja. Da bih sačuvao Margueritu, bio sam spreman na svaku bitku čak i protiv svog oca.

- Ipak, došao je trenutak da živite drugačije.

- A zašto, oče?

- Jer biste sada mogli učiniti nešto što bi povrijedilo poštovanje koje, kako smatrate, osjećate prema obitelji.

- Ne razumijem vaše riječi.

- Ja ću vam ih objasniti. To što imate ljubavnicu, u redu. Da je plaćate kao što jedan otmjen gospodin treba platiti ljubav jedne kurtizane, i to je ne mjestu. Ali da zbog nje zaboravljate i najsvetije stvari, da dopuštate da glasine o vašem skandaloznom životu dopru čak i do našeg rodnog kraja i da krnje čestito ime koje sam vam dao, eto, to se ne smije dogoditi, i to se neće dogoditi.

- Dopustite mi, oče, da vam kažem da su loše bili obaviješteni oni koji su vam to ispričali o meni. Ja sam ljubavnik gospođice Gautier, živim s njom, i to je najprirodnija stvar na svijetu. Gospođici Gautier ne dajem ime koje sam dobio od vas, trošim na nju onoliko koliko mi moja sredstva dopuštaju, nigdje se nisam zadužio i nisam u položaju koji ovlašćuje oca da svom sinu kaže ono što ste vi meni rekli.

- Otac uvijek ima pravo da vrati sina s lošeg puta kad vidi da je skrenuo. Vi još niste učinili nikakvo zlo, ali ćete ga učiniti.

- Oče!

- Gospodine, ja poznajem život bolje nego vi. Potpuno čiste osjećaje imaju samo potpuno čiste žene. Svaka Manon može stvoriti jednog Des Grieuxa, a vrijeme i običaji su se promijenili. Kakva

korist da svijet stari, kad se ne bi popravljao. Napustit ćete svoju ljubavnicu.

- Žao mi je što vas ne mogu poslušati, oče, ali to je nemoguće.

- Ja ću vas prisiliti na to.

- Na žalost, oče, nema više otoka Sainte Marguerite na koji šalju kurtizane, a kad bi ih i bilo, ja bih otišao tamo s gospođicom Gautier, kad biste vi postigli da je tamo pošaljete, što ćete? Možda i griješim, ali ja mogu biti sretan jedino ako ostanem njezin ljubavnik.

- No, Armande, otvorite oči, pogledajte svog oca koji vas je uvijek volio i želio jedino da budete sretni. Služi li vam na čast da živite kao muž s ženom, s djevojkom koju je svatko imao?

- To nije važno, oče, ako je više nitko neće imati! Nije važno, jer me ta djevojka voli i jer se preobražava u svojoj ljubavi prema meni i u ljubavi koju ja osjećam prema njoj! I na kraju, je li to važno, ako se vratila na pravi put!

- Eh! smatrate li vi, gospodine, da je dužnost jednog čestitog čovjeka obraćenje kurtizana? Mislite li da je Bog dao životu tako neprirodni cilj, i da se srce ničim drugim ne smije zanositi osim time? Kakav će biti kraj tog čudesnog liječenja i što ćete, o ovome što danas radite, misliti kad vam bude četrdeset godina? Smijate se svojoj ljubavi, ako još budete imali snage da joj se nasmijete, ako u vašoj prošlosti ne bude ostavila preduboke tragove. Što biste vi bili danas da je i vaš otac mislio kao vi i da je svoj život prepustio svim tim ljubavnim hirovima umjesto da ga je čvrsto gradio na časti i poštenju? Promislite, Armande, i ne govorite više slične gluposti. Ostavite tu ženu, vaš otac vas zaklinje.

Ne odgovorih ništa.

- Armande - nastavi moj otac - zaklinjem vas uspomenu na vašu dobru majku, poslušajte, odrecite se tog života koji ćete zaboraviti prije nego što i mislite, i uz koji vas vežu neodrživi nazori. Dvadeset i četiri su vam godine, mislite na budućnost. Ne možete uvijek voljeti ženu koja isto tako ni vas neće uvijek voljeti. Upropaštavate svoju karijeru. Još jedan korak i vi više nećete moći sići s puta kojim ste krenuli, cijeli život će vas peći savjest zbog vaše

mladosti, otputujte, provedite mjesec dva kod vaše sestre. Odmor i nježna obiteljska ljubav brzo će vas izliječiti od te groznice, jer to nije ništa drugo nego groznica. Vaša ljubavnica će se u međuvremenu utješiti, naći će novog ljubavnika i kad budete vidjeli zbog koga ste se mogli posvađati s ocem i izgubiti njegovu ljubav, reći ćete mi da je dobro što sam vas potražio i blagosivljat ćete me. Hajde, Armande, otputovat ćeš, zar ne?

Osjećao sam da je otac u pravu u pogledu svih žena, ali sam bio uvjeren da nije u pravu i u pogledu Marguerite. Međutim, način na koji je izgovorio svoje posljednje riječi bio je tako blag, tako zaklinjujući, da se nisam usudio odgovoriti.

- No, onda? - uzbuđeno izusti.

- Vidite, oče. Ništa vam ne mogu obećati - napokon progovorih. - To što zahtijevate od mene nadilazi moje snage. Vjerujte mi - nastavih vidjevši da je učinio nestrpljiv pokret - vi uveličavate posljedice te veze. Marguerite nije djevojka kakvom je smatrate. Ta ljubav ne samo da me ne zavodi na loš put, već naprotiv, razvija u meni najčasnije osjećaje. Prava ljubav uvijek čini čovjeka boljim, pa ma kakva da je žena koja je nadahnjuje. Kad biste poznavali Margueritu, vidjeli biste da se ne izlažem nikakvoj opasnosti. Plemenita je koliko i najplemenitije žene. Koliko god su druge pohlepne, toliko je ona nesebična.

- Što je ne sprečava da uzme cijeli vaš imutak, jer šezdeset tisuća franaka koje vam je ostavila majka, a koje joj vi dajete, upamtite što vam kažem, jedini su vaš imutak.

Otac je valjda taj zaključak i tu prijetnju sačuvao da bi mi zadao posljednji udarac.

Ali ja sam bio jači prema njegovim prijetnjama nego prema njegovim molbama.

- Tko vam je rekao da joj želim ostaviti tu svotu?

- Moj odvjetnik. Zar bi pošten čovjek napravio nešto slično, a da me ne obavijesti? Eto, zato sam došao u Pariz. Da vas spriječim da se upropastite zbog jedne žene. Vaša majka vam je to umirući ostavila

da biste mogli živjeti časno, a ne da dajete poklone svojim ljubavnicama.

- Kunem vam se, oče, da Marguerite ne zna za taj dar.

- I zašto ga onda dajete?

- Zato što Marguerite, žena koju klevećete i tražite da je napustim, žrtvuje sve što ima da bi mogla živjeti sa mnom.

- A vi prihvaćate tu žrtvu? Kakav ste vi čovjek, gospodine, kad dopuštate nekoj gospođici Margueriti da zbog vas nešto žrtvuje? Sad je već dosta. Napustit ćete tu ženu. Malo prije sam vas molio, sad vam naređujem. Ne želim slične gadarije u svojoj obitelji. Spakirajte vaše stvari i spremite se da pođete sa mnom.

- Oprostite, oče - rekoh tada - ali ja neću oputovati.

- Zašto?

- Zato što sam već dovoljno star da se ne pokoravam naredbama. Otac problijedi na taj odgovor.

- Dobro, gospodine - reče. - Sad znam što mi je činiti.

On pozvoni.

Uđe Joseph.

- Prenesite moje stvari u "Hotel de Paris" - reče mom sluzi.

Zatim prijeđe u svoju sobu i obuče se.

Kad se opet pojavio, krenuh mu u susret.

- Obećajte mi, oče, da nećete učiniti ništa što bi Margueriti moglo nanijeti bol - rekoh mu.

Otac zastane, prezirno me pogleda i samo reče:

- Vi ste ljudi, čini mi se.

Onda iziđe i žestoko zalupi vratima. Malo kasnije iziđoh i ja, naručih kočiju i krenuh u Bougival.

Marguerite me je čekala na prozoru.

XXI.

NAPOKON! - klikne i objesi mi se o vrat. - Stigao si. Kako si blijed.

Ispričaj joj svađu s ocem.

- Oh! Bože moj, znala sam - reče. - Kad je Joseph došao javiti da ti je stigao otac, zadrhtala sam kao na vijest o nekoj nesreći. Jadni prijatelju! Ja sam uzrok svih tvojih teškoća. Možda bi bolje bilo da me ostaviš nego da se svađaš s ocem. Ipak, ja mu nisam ništa učinila. Živimo sasvim mirno, a živjeti ćemo još i mirnije. On dobro zna da trebaš imati ljubavnicu i morao bi biti sretan što sam to ja, jer te volim i ne tražim ništa više od onoga što ti tvoj položaj dopušta. Jesi li mu rekao kako smo planirali budućnost?

- Da, i to ga je najviše razljutilo, jer je u toj odluci vidio dokaz naše uzajamne ljubavi.

- Što da radimo onda?

- Ostat ćemo zajedno, draga Marguerite i čekati dok oluja prođe.

- A hoće li proći?

- Mora.

- Ali tvoj otac će ustrajati.

- I što misliš da može napraviti?

- Što ja znam? Sve što može učiniti otac da bi ga sin poslušao. Podsjetit će te na moj bivši život i možda će me počastiti nekom novom izmišljotinom kako bi me ti ostavio.

- Dobro znaš da te volim.

- Da, ali isto tako znam da prije ili poslije treba poslušati oca i on će te možda na kraju i uvjeriti.

- Ne, Marguerite, ja ću njega uvjeriti. Tu veliku ljutnju izazvala su ogovaranja nekih njegovih prijatelja. Ali on je dobar, pravedan, i opet će biti takav. Na kraju krajeva, nije me briga.

- Ne govori tako, Armande. Sve bih više voljela nego da pomisle kako sam te posvađala s tvojom obitelji. Pričekaj još danas, a sutra se vrati u Pariz. I tvoj otac će u međuvremenu razmisliti kao i ti, pa ćete

se možda bolje shvatiti. Ne vrijeđaj njegova načela, neka malo izgleda da popuštaš njegovim željama. Pravi se da ti nije toliko stalo do mene i on će pustiti da ostane ovako kako je. Nadaj se, prijatelju dragi, i budi siguran, što god se desilo, Marguerite će zauvijek ostati tvoja.

- Zakuni mi se.

- Zar je potrebno da se zaklinjem?

Kako je ugodno pustiti da vas uvjeri glas koji volite! Cijeli dan smo proveli pričajući o svojim planovima, kao da smo shvatili da ih što prije moramo ostvariti. Svakog trenutka smo očekivali da se nešto dogodi, ali na sreću, dan prođe ne donijevši ništa novo.

Sutradan krenuh oko deset sati, a u hotel stigoh oko podne.

Otac je već bio izišao.

Odem kući, jer sam se nadao da je možda tamo otišao. Nitko nije dolazio. Krenuh k odvjetniku. Nitko!

Vratih se u hotel i pričekah do šest sati. Gospodin Duval se ne vrati.

Uputih se natrag u Bougival.

Margueritu zatekoh, ali ne kako me čeka kao dan ranije, nego kako sjedi uz peć koju je već trebalo naložiti.

Bila je toliko zamišljena, da sam prišao naslonjaču, a da me nije ni čula ni osvrnula se. Kad sam je poljubio u čelo, zadrhta kao da ju je taj poljubac trgnuo iz sna.

- Uplašio si me - reče mi. - Što kaže otac?

- Nisam ga vidio. Ne znam što to znači. Nisam ga našao ni u hotelu ni igdje gdje sam pretpostavljao da bi mogao biti.

- Znači, sutra opet moraš poći.

- Doista bih želio da me on sam pozove. Mislim da sam učinio sve što je trebalo učiniti.

- Ne, prijatelju dragi, to nikako nije dovoljno. Opet moraš posjetiti oca, i to svakako sutra.

- Zašto sutra, a ne koji drugi dan?

- Zato - reče Marguerite koja je, činilo mi se, malo pocrvenjela čuvši moje pitanje - zato što će tvoja upornost izgledati veća i što će nam onda prije oprostiti.

Cijelog tog dana Marguerite je bila zabrinuta, rastresena i tužna. Sve što bih rekao morao bih dva puta ponoviti da bih dobio odgovor. Ona je tu zabrinutost pripisivala strahu za budućnost što su ga u njoj izazvali događaji u ova posljednja dva dana.

Noć sam proveo smirujući je, ali me ona sutradan ispratila s jednakim nemirom, koji nisam mogao objasniti.

Oca ne zatekoh u hotelu, kao ni prethodnog dana. Ipak prije no što je izišao ostavio mi je poruku:

Ako danas ponovno dođete, pričekajte me do četiri popodne. Ako se do četiri sata ne vratim, dođite sutra večerati sa mnom. Moram razgovarati s vama

Čekao sam do četiri sata, a otac ne dođe i ja se vratih.

Prethodnog dana Margueritu sam našao tužnu, tog dana zatekoh je u groznici i uzbuđenu. Kad sam stigao, zagrlila me je, ali je dugo plakala u mom naručju.

Upitah je za razlog te iznenadne tuge koja me počela uznemirivati. Ništa mi određeno nije odgovorila, navodeći sve što žena može kazati kad ne želi odgovoriti istinu.

Kad se malo smirila, ispričah joj rezultat svog putovanja. Pokazah joj očevo pismo i primijetih da se možemo nadati sretnom ishodu.

Kad je vidjela pismo i čula moju primjedbu, briznula je u tako grčevit plač da sam pozvao Naninu. Kako sam se bojao da ne dobije živčani napad, odvedosmo jadicu u krevet. Suze su joj stalno navirale na oči, ali ni riječi nije progovorila, samo me je držala za ruke i svaki čas ih ljubila.

Upitah Naninu da li je gospodarica, dok sam bio odsutan, primila kakvo pismo ili posjet koji bi mogli objasniti stanje u kojem sam je zatekao, ali Nanine mi odgovori da niti je tko dolazio, ni itko išta donio.

Od jučerašnjeg dana, međutim, ipak se događalo nešto što me je sve više uznemiravalo. Što je to Marguerite sakrivala preda mnom.

Navečer je izgledala nešto mirnija. Pozvala me je da sjednem do njenog kreveta i dugo me je uvjeravala u svoju ljubav. Osmjehivala mi se, ali s naporom, jer su joj se oči, i protiv njene volje, punile suzama.

Pokušao sam sve ne bi li doznao pravi uzrok njezine tuge, ali je ona i dalje uporno ponavljala neodređene razloge koje sam vam već spomenuo.

Na kraju je zaspala u mom naručju, ali snom koji razdire tijelo umjesto da ga odmara. S vremena na vrijeme bi kriknula, trgla se iz sna, a kad bi se uvjerila da sam još uza nju, zahtijevala je da joj se zakunem da ću je uvijek voljeti.

Nikako nisam mogao shvatiti te isprekidane izljeve boli koji su trajali sve do jutra, kad je utonula u neku vrstu drijemeža. Već dvije noći nije spavala.

Taj odmor nije dugo trajao.

Oko jedanaest sati Marguerite se probudi. Kad je vidjela da sam već ustao, pogleda oko sebe i uzvikne:

- Zar već odlaziš?

- Ne - odgovorih prihvativši je za ruke. - Htio sam te pustiti da spavaš. Rano je još.

- U koliko sati ideš u Pariz?

- U četiri.

- Tako rano? Do tada ćeš biti sa mnom, zar ne?

- Naravno, ta zar te ikada ostavljam?

- Kakva sreća!

- Hoćemo li ručati? - nastavi rastreseno.

- Kako ti hoćeš.

- A poslije ćeš me grliti sve dok ne pođeš?

- Da, i vratit ću se što je moguće ranije.

- Vratit ćeš se? - reče i preplašeno me pogleda.

- Naravno.

- Da, večeras ćeš se vratiti, a ja ću te čekati kao i obično, i ti ćeš me voljeti, i bit ćemo sretni kao i sve vrijeme otkad se poznajemo.

Sve te riječi izgovorila je tako isprekidanim glasom, kao da skriva neku upornu bolnu misao, da sam svakog trenutka sa strahom očekivao da će pasti u bunilo.

- Slušaj - rekoh joj - ti si bolesna. Ne mogu te ovakvu ostaviti. Pisat ću ocu da me ne čeka.

- Ne! Ne! - odjednom poviče ona. - Ne čini to. Tvoj otac će me još optužiti da ti priječim da ga posjetiš onda kad te želi vidjeti. Ne, ne, moraš ići. Uostalom, ja nisam bolesna, izvrsno se osjećam. Samo sam nešto ružno sanjala pa sam se probudila neraspoložena.

Kad se približio čas odlaska, zagrlih je i upitah bi li me htjela otpratiti do željezničke stanice. Nadao sam se da će je šetnja oraspoložiti i da će joj svježih zrak koristiti. Jako sam želio da ostanem s njom što je moguće duže.

Ona pristane, uzme ogrtač i isprati me skupa s Naninom da se ne bi morala vraćati sama.

Dvadeset puta sam pomislio da ne pođem. Zadržavala me nada da ću se brzo vratiti i strah da ponovno ne oneraspoložim oca, i vlak me odveze.

- Do viđenja do večeras - rekoh Margueriti opraštajući se.

Ona mi ništa ne odgovori.

Već mi jednom nije odgovorila na ove iste riječi, i grof de G... je, sjećate se, tada proveo noć kod nje. Ali to vrijeme je bilo tako daleko da mi je gotovo iščezlo iz pamćenja pa, ako je i postojao strah, to svakako nije bila bojazan da bi me Marguerite mogla prevariti.

Kad sam stigao u Pariz, odmah otrčah do Prudence, zamoliti je da posjeti Margueritu jer sam se nadao da bi je njena živahnost i veselost mogle rastresti.

Uđoh bez najave i zatekoh Prudencu kako se oblači.

- Ah! - izlance ona uznemireno. - Je li i Maguerite s vama?

- Nije.

- Kako je ona?

- Ne osjeća se dobro.
- Zar neće i ona doći?
- Zar je trebala doći?

Gospođa Duvernov pocrveni i zbunjeno mi odgovori:

- Htjela sam reći: budući da ste vi došli u Pariz, zar i ona neće doći za vama?

- Ne.

Pogledah Prudencu. Ona obori pogled i ja joj na licu prepoznah strah da se moj posjet ne produži.

- Došao sam vas zamoliti, draga Prudence, da posjetite večeras Margueritu, ako nemate nikakva drugog posla. Pravili biste joj društvo i mogli biste prenoćiti kod nje. Nikad mi nije izgledala tako kao danas, pa se bojim da se ne razboli.

- Večeram u gradu - odgovori mi Prudence - i večeras neću moći posjetiti Margueritu. Ali posjetit ću je sutra.

Oprostih se s gospođom Duvernov, koja mi je izgledala isto tako zabrinuta kao i Marguerite, pa odoh ocu, koji me, čim uđoh, pažljivo pogleda.

Pruži mi ruku.

- Vaša dva posjeta pričinila su mi zadovoljstvo, Armande - reče mi. - Probudili su u meni nadu da ste i vi razmislili isto kao i ja.

- Mogu li dopustiti sebi, oče, da vas upitam kakav je rezultat vašeg razmišljanja?

- Shvatio sam, prijatelju dragi, da sam preuveličao važnost onoga što su mi ispričali, pa sam odlučio biti manje strog prema tebi.

- Što to kažete, oče! - radosno kliknuh.

- Kažem, drago dijete, da svaki mladić treba imati ljubavnicu i da, prema novim spoznajama, više volim da si ljubavnik gospođice Gautier nego neke druge.

- Kako ste divni, oče! Kako me usrećujete!

Nekoliko trenutaka smo razgovarali tako, a onda, smo sjeli za stol. Otac je bio divan cijele večeri.

Htio sam se što prije vratiti u Bougival da ispričam Margueriti ovu sretnu promjenu. Svakog trenutka sam pogledavao na sat.

- Gledaš na sat - reče mi otac. - Nestrpljiv si, želiš me ostaviti. Oh! Vi mladići. Iskrene osjećaje uvijek žrtvujete sumnjivim osjećajima.

- Ne govorite tako, oče! Marguerite me voli, siguran sam u to.

Otac ništa ne odgovori. Nije izgledalo ni da sumnja, ni da vjeruje.

Nagovarao me da cijelu večer provedem s njim i da tek sutradan otputujem. Ali rekoh mu da sam Margueritu ostavio bolesnu i zamolih ga za dopuštenje da se što prije vratim, obećavši da ću ga sutra opet posjetiti.

Vrijeme je bilo lijepo. On me je htio ispratiti do stanice. Nikada nisam bio tako sretan. Budućnost mi je izgledala onakvom kakvom sam je već odavna htio vidjeti.

Oca sam volio više nego ikada.

Trenutak prije samog odlaska još me je jednom pokušao nagovoriti da ostanem. Odbio sam.

- Dakle, jako je voliš? - upita me.

- Lud sam za njom.

- Idi onda! - I on prijede rukom preko čela kao da želi odagnati neku misao. Zatim učini pokret kao da nešto želi reći, međutim, samo mi stegnu ruku i naglo ode doviknuvši:

- Onda, sutra!

XXII.

ČINILO mi se kao da se vlak uopće ne miče.

U Bougival stigoh u jedanaest sati.

Nijedan prozor na kući nije bio osvijetljen. Pozvonih, ali nitko se ne javi.

Bilo je prvi put da mi se nešto slično dogodilo. Napokon se pojavi vratar. Uđoh.

U susret mi iziđe Nanine i posvijetli mi. Dođoh do Margueritine sobe.

- Gdje je gospoda?

- Gospoda je otišla u Pariz - odgovori mi Nanine.

- U Pariz!

- Jest gospodine.

- Kada?

- Sat poslije vas.

- Nije vam ostavila nikakvu poruku za mene?

- Nije.

Nanine ode.

Možda se uplašila nečega, pomislih, pa je otišla u Pariz uvjeriti se, nije li posjet ocu samo izgovor da dobijem jedan slobodan dan.

Možda joj je Prudence pisala o nekom važnom poslu, rekoh u sebi kad sam ostao sam. Ali Prudencu sam vidio i nije mi rekla ništa po čemu bih mogao pretpostaviti da je pisala Margueriti.

Odjednom se sjetih pitanja koje mi je postavila gospođa Duvernov kad sam joj rekao da je Marguerite bolesna: *Zar ona neće doći danas?* Odmah se sjetih Prudencina zbunjenog izraza kad sam je pogledao nakon te rečenice, koji kao da je odavao neki dogovor. Tom sjećanju pridružiše se i Margueritine suze koje je cijeli dan lila, suze koje sam zbog dobrog očeva prijema bio već pomalo zaboravio.

Od tog trenutka svi događaji skupiše se oko moje prve sumnje i u mojemu duhu je učvrstiše tako jako da ju je sve potvrđivalo, čak i očeva blagost.

Marguerite je gotovo zahtijevala da idem u Pariz; pravila se da je mirna kad sam joj predložio da ostanem uz nju. Jesam li upao u zamku? Da li me Marguerite vara? Je li smatrala da će se vratiti dovoljno rano da neću primijetiti njenu odsutnost, pa ju je slučaj zadržao? Zašto mi nije ostavila nikakvu poruku? Što znače te suze, ta odsutnost, ta tajanstvenost?

Eto, o čemu sam s užasom razmišljao usred te prazne sobe, očiju uprtih u sat koji je pokazivao ponoć, kao da je time htio reći da je suviše kasno da se nadam, da će mi se ljubavnica vratiti.

Međutim, nakon odluka koje smo donijeli, nakon ponuđene i prihvaćene žrtve, je li se moglo dogoditi da me prevari? Nije. Pokušah odbaciti svoje prve pretpostavke.

Sigurno je jadnica našla kupca za svoj namještaj, pa je otišla u Pariz da zaključi ugovor. O tome me nije htjela obavijestiti, jer zna da mi je ta prodaja, iako neophodna za našu buduću sreću, ipak mučna, pa se bojala da ne povrijedi moje samoljublje i moju osjetljivost bude li mi o tome govorila. Više je voljela da se pojavi tek kad sve bude gotovo. Prudence ju je sigurno zbog toga očekivala pa se odala predamnom: Marguerite danas nije mogla završiti posao, pa će spavati kod nje, ili će se čak vratiti uskoro, jer naslućuje moj nemir, pa sigurno neće htjeti da me prepusti njemu.

Ali čemu suze, onda? Jadna se djevojka, bez sumnje, usprkos ljubavi prema meni, nije bez suza mogla odlučiti da napusti raskoš usred koje je dosad živjela, raskoš koja ju je činila sretnom i zbog koje su joj zavidjeli.

Veoma rado sam opraštao Margueriti njeno žaljenje. Nestrpljivo sam očekivao da joj, obasipajući je poljupcima, kažem da sam pogodio razlog njezina tajanstvena nestanka.

Noć je, međutim, odmicala, a Marguerite nije dolazila.

Obruč nemira se sve više sužavao i stezao mi razum i srce.

Možda joj se nešto dogodilo! Možda je ranjena, bolesna! Možda će doći glasnik javiti mi neku bolnu nesreću! I možda će me dan zateći u istom nemiru i istom strahu!

Pomisao da me Marguerite vara u trenutku dok je ja obuzet zebnjom čekam, nije mi više padala na pamet. Samo neki razlog koji ne ovisi o njezinoj volji mogao ju je zadržati daleko od mene, i što sam više o tome mislio sve sam više bio uvjeren da je taj razlog mogla biti samo neka nesreća. O taštino ljudska! Javljaš se u svim oblicima.

Odbije jedan sat. Rekoh sebi da ću pričekati još jedan sat ali da ću u dva, ako se Marguerite ne vrati, krenuti u Pariz.

U međuvremenu potražih neku knjigu, jer se nisam usuđivao misliti.

"Manon Lescaut" je ležala otvorena na stolu. Pričinilo mi se da su neka mjesta na stranicama bila vlažna, kao od suza. Kad sam prelistao knjigu, zatvorih je. Nikakav smisao nisam vidio u riječima koje su promicale kroz veo mojih sumnji.

Vrijeme je sporo odmicalo. Nebo je bilo prekriveno oblacima. Jesenja kiša šibala je po prozorima. Prazni krevet mi je u nekim trenucima nalikovao na grob. Strah me obuzeo.

Otvorih vrata. Osluškivao sam, ali čuo se jedino šum vjetra u krošnjama stabala. Nijedna kočija ne prođe cestom. Sa zvonika crkve odzvoni jedan i pol.

Prestraših se da netko ne uđe. Činilo mi se da bi me jedino nesreća mogla posjetiti u to doba i po tako sumornom vremenu.

Odbiše i dva sata. Pričekah još malo. Samo je sat narušavao tišinu svojim jednoličnim i pravilnim otkucajima.

Na kraju iziđoh iz sobe u kojoj su i najmanje sitnice dobivale onaj tužni izgled koji osamljeno i tjeskobom obuzeto srce daje svemu što ga okružuje.

U susjednoj sobi nađoh Naninu koja je radeći bila zaspala. Škripa vrata je probudi i ona me upita je li se gospodarica vratila.

- Nije, ali ako se vrati, reći ćete joj da više nisam mogao svladati svoj nemir i da sam otišao u Pariz.

- U ovo doba?

- Da.

- Ali kako? Nećete naći kočiju.

- Pješačiti ću.

- Kiša pada.

- Nije važno.

- Gospođa će se vratiti, ali ako se i ne vrati, još uvijek možete sutra, po danu, otići vidjeti što ju je zadržalo. Još vas netko može ubiti putem.

- Nema opasnosti, draga moja Nanine. Doviđenja sutra.

Dobra djevojka donese moj ogrtač, prebaci mi ga preko ramena i reče da će probuditi gospođu Arnould i upitati je, je li moguće dobiti kakvu kočiju. Ja se usprotivili, uvjeren da bih tim možda bezuspješnim pokušajem izgubio više vremena nego što mi treba za prijeći polovicu puta.

A, bio mi je potreban zrak i fizički umor koji bi ublažio moju razdražljivost.

Uzeh ključ stana u ulici d'Antin i, pošto sam se pozdravio s Naninom koja me ispratila do dvorišnih vrata, odoh.

Najprije sam trčao, ali zemlja je bila ovlažena pa sam se dvostruko umarao. Nakon pola sata takva trčanja morao sam se zaustaviti, jer sam bio sav znojnan. Predahnuli i nastavih put. Noć je bila tako mračna da sam se bojao da ću svakog trenutka naletjeti na kakvo drvo uz cestu koje bi mi naglo iskrslilo ispred očiju i nalikovalo na veliku sablast koja me progoni.

Sretoh jedna ili dvojica kola koja uskoro ostavih za sobom.

Jedna je kočija punim kasom išla prema Bougivalu. U trenutku dok je prolazila pokraj mene ponadah se da se Marguerite nalazi u njoj.

Zaustavih se i viknuh: - Marguerite! Marguerite!

Ali nitko mi ne odgovori i kočija nastavi svoj put. Pogledah kako se udaljuje, pa ponovo krenuh.

Dva sata su bila potrebna da stignem do mitnice na Etoileu.

Pogled na Pariz povrati mi snagu i ja trčeći krenuh niz dugu aleju kojom sam toliko puta prošao.

Te noći nitko nije prolazio alejom.

Izgedala je kao šetalište mrtvog grada.

Dan je počinjao svitati.

Kad sam stigao u ulicu d'Antin, veliki se grad već počeo malo gibati prije no što će se sasvim razbuditi.

U trenutku dok sam ulazio u Margueritinu kuću, na crkvi Saint Roch odzvoni pet sati.

Rekoh vrataru svoje ime. On je od mene dobio priličan broj novčanica po dvadeset franaka da bi zapamtio da imam pravo posjetiti gospođicu Gautier u pet sati ujutro.

Prošao sam dakle bez poteškoća.

Mogao sam ga zapitati je li Marguerite kod kuće, ali on mi je mogao odgovori da nije, a ja sam više volio sumnjati još dvije minute jer, sumnjajući, još sam se uvijek nadao.

Na vratima sam prisluškivao pokušavajući otkriti neki šum, neki pokret.

Ništa. Seoska tišina kao da se prostirala dovdje.

Otvorih vrata i uđoh.

Sve zavjese su bile potpuno spuštene.

Povukoh one u blagovaonici, zatim se uputih prema spavaćoj sobi i gurnuh vrata.

Potrčah prema prozoru, zgrabih vrpce i snažno je povukoh.

Zavjese se razmaknuše, u sobu prodre slaba svjetlost. Pojurih prema krevetu.

Bio je prazan.

Otvorih sva vrata, pretražih sve sobe.

Nigdje nikoga.

Da čovjek poludi.

Uđoh u toaletnu sobu, otvorih prozor i nekoliko puta zazvah Prudencu.

Prozor gospođe Duvernov osta zatvoren.

Tada siđoh k vrataru i upitah ga je li gospođica Gautier dolazila doma tokom dana.

- Jest - odgovori mi čovjek. - S gospođom Duvernov.

- Ništa mi nije poručila?

- Ne.

- Znete li što su kasnije radile?
- Otišle su kočijom.
- Kakvom kočijom?
- Zatvorenom.
- Što znači sve to?

Pozvonih na susjedna vrata.

- Kamo idete, gospodine? - upita me vratar nakon što mi je otvorio.

- Gospođi Duvernov.
- Nije se vratila.
- Jeste li sigurni?
- Jesam, gospodine. Evo čak i pismo koje su mi sinoć donijeli za nju, još joj ga nisam dao.

I vratar mi pokaže pismo koje i nehotice pogledah. Prepoznah Margueritin rukopis.

Uzeh pismo.

Na omotnici su bile ispisane ove riječi:

Gospođi Duvernov, za gospodina Duvala.

- Ovo pismo je za mene - rekoh vrataru i pokazah mu adresu.
- Vi ste gospodin Duval? - upita me on.
- Da.
- Ah! prepoznajem vas. Vi često dolazite gospođi Duvernov.

Čim sam izišao na ulicu, otvorih pismo.

Ni da je grom udario ispred mene ne bi me obuzeo takav užas kakav me je obuzeo kad sam pročitao pismo.

Kad budete čitali ovo pismo, Armande, ja ću već biti ljubavnica drugog čovjeka. Između nas je, dakle, sve svršeno.

Vratite se vašem ocu, prijatelju dragi, posjetite vašu sestru nevinu djevojku, koja ne pozna naše jade, i uz koju ćete vrlo brzo zaboraviti sve boli koje vam je nanijela ova izgubljena djevojka koju ste voljeli malo i koja vam duguje jedine sretne trenutke života koji, kako se ona nada, sada više neće biti dug.

Kad sam pročitao pismo, pomislih da ću poludjeti.

U jednom trenutku doista sam se uplašio da ću pasti na pločnik. Oblak mi je zastro oči, a krv u sljepoočnicama počela udarati.

Onda se malo osvijestih, pogledah oko sebe, začuđen što vidim da se život drugih ljudi nastavlja i ne zaustavlja na mojoj nesreći.

Nisam bio dovoljno jak da sam podnesem udarac koji mi je zadala Marguerite.

Tada se sjetih da se moj otac nalazi u istom gradu, da bih deset minuta mogao biti kod njega i da će on podijeliti moju bol, pa ma kakav joj uzrok bio.

Poput ludaka, poput lopova, potrčah do očeva hotela. Vrata njegova apartmana nisu bila zaključana. Uđoh.

Čitao je.

Tako se malo iznenadio vidjevši me gdje ulazim da bi čovjek pomislio da me je očekivao.

Bez riječi mu se bacih u naručje, pružih mu Magueritino pismo, a onda klonuh ispred njegova kreveta i gorko zaplakah.

XXIII.

KAD SE sve opet počelo odvijati svojim uobičajenim tokom, nisam mogao vjerovati da dan koji dolazi neće sličiti onima koji su mu prethodili. Bilo je trenutaka kad sam zamišljao da sam, zbog neke okolnosti koje se ne sjećam, noć proveo izvan Margueritine kuće, ali ja ću je, kad se vratim u Bougival, naći uznemirenu, kao što sam i ja bio, i ona će me upitati tko me to zadržao daleko od nje.

Kad čovjek stekne naviku kakva je bila ova ljubav, izgleda nemoguće da se ta navika prekine, a da u isti mah ne slomi i sve ostale životne snage.

Bio sam, dakle, prisiljen s vremena na vrijeme pročitati Margueritino pismo, ne bi li se doista uvjerio da ne sanjam.

Moje tijelo, svladano duševnim potresom, nije bilo sposobno ni za kakav pokret. Tjeskoba, noćno pješačenje i pismo što sam ga ujutro primio, bijahu me sasvim iscrpili. Otac je iskoristio moju potpunu malaksalost i zatražio od mene obećanje da ću otputovati s njim.

Obećah sve što je tražio. Nisam se imao snage oduprijeti, a bila mi je potrebna stvarna ljubav koja bi mi pomogla da živim nakon svega što se dogodilo.

Bio sam i presretan što me otac hoće tješiti u takvoj boli.

Sjećam se samo toga da sam se još istoga dana s njim popeo u poštansku kočiju. Ne spominjući mi ništa, zapovjedio je da spremne moje kovčege, da ih s njegovima ukrcaju u kočiju, i poveo me.

Nisam shvatio što činim sve dok grad nije nestao s vidika i dok me samotna cesta nije podsjetila na prazninu u mojem srcu.

Tada su mi opet suze navrle na oči.

Otac je shvatio da me riječi, pa čak ni njegove, ne bi utješile, pa je pustio da plačem ne govoreći mi ništa. Zadovoljio se samo time da mi ponekad stisne ruku, kao da me želi podsjetiti da imam prijatelja uza se.

Te noći malo sam spavao. Sanjao sam Margueritu.

Naglo se prenuh ne shvaćajući zašto sam u kočiji.

Zatim postadoh svjestan stvarnosti i glava mi klone na grudi.

Nisam se usuđivao razgovarati s ocem, bojeći se da mi ne kaže:

- Vidiš da sam bio u pravu kad sam sumnjao u ljubav te žene.

Ali on nije zloporabio tu svoju prednost već je pričao samo o stvarima koje nisu imale nikakve veze s događajem zbog kojeg sam otputovao. Tako stigismo u C...

Kad sam zagrlio sestre, sjetio sam se riječi iz Margueritina pisma, ali sam odmah shvatio da mi, ma koliko dobra bila, moja sestra neće dostajati da zaboravim Margueritu.

Bilo je vrijeme lova i otac pomisli da bi me to moglo rastresti. Pozva dakle susjede i prijatelje i organizira lov. Pođoh bez opiranja, ali bez oduševljenja, ravnodušnošću koja je bila sastavni dio svih mojih postupaka nakon odlaska.

Lovili smo s hajkačima. Kad su me postavili na moje mjesto, odložih praznu pušku pokraj sebe i počeh sanjariti.

Gledao sam kako oblaci prolaze. Pustio sam da mi misli lutaju pustim ravnicama i s vremena na vrijeme čuo kako me neki lovac zove pokazujući mi zeca na deset koraka od mene.

Mojemu ocu nije mogla promaknuti nijedna od tih sitnica i nije ga zavarao moj vanjski mir. Shvaćao je dobro da bi se moje srce, ma koliko da je utučeno, jednog dana užasno, možda i opasno moglo suprotstaviti, pa je izbjegao da me tješi, već je činio sve što je mogao da me rasonodi.

Moja sestra, dakako, nije znala sve što se dogodilo, pa prema tome nije mogla objasniti zbog čega sam ja, nekada onako veseo, postao odjednom tako zamišljen i tužan.

Ponekad, kad bi moju tugu iznenadio zabrinuti pogled mog oca, pružio bih mu ruku i stisnuo njegovu kao da ga šutke molim da mi oprostí bol koju sam mu i protiv svoje volje nanosio.

Tako prođe mjesec dana, ali duže nisam mogao ovako izdržati.

Uspomena na Margueritu progonila me je bez prestanka. Previše sam bio volio i još uvijek sam previše volio tu ženu, a da bih odjednom mogao postati ravnodušan prema njoj. Trebao sam je ili

voljeti ili mrziti. Naročito je bilo potrebno, pa ma kakvi bili moji osjećaji prema njoj, da je ponovo vidim, i to odmah.

Ta želja se zavukla u moju dušu i učvrstila u njoj, svom snagom volje koja se napokon pojavila, u već odavno obamrlom tijelu.

Nisam je htio vidjeti za mjesec dana, za osam dana, htio sam je vidjeti već sutradan nakon što mi je to palo na pamet. Rekoh ocu da bih zbog nekih poslova morao otputovati u Pariz, ali da ću se odmah vratiti.

On je sigurno pogađao razlog koji me tjerao da otputujem, jer je sve pokušavao da ostanem kod kuće. Ali kad je vidio da bi, u razdražljivom stanju u kojem sam bio, neispunjenje te želje moglo imati kobne posljedice za mene, zagrlio me je i zamolio, gotovo sa suzama u očima, da se što prije vratim.

Nisam zaspao ni na trenutak dok nisam stigao u Pariz.

A kad sam stigao, što sam trebao učiniti? Nisam znao. Ipak, iznad svega bilo je potrebno riješiti stvari s Margueritom.

Otidoh u svoj stan, presvukoh se i kako je bilo lijepo vrijeme i još rano, zaputih se na Champs-Elysees.

Nakon pola sata u daljini ugledah Margueritinu kočiju. Dolazila je s raskršća na trgu de la Concorde.

Ponovo je otkupila svoje konje, jer zaprega bijaše ista kao i nekada. Samo, bila je prazna.

Tek što sam bio primijetio da je kočija prazna, ugledah kako ide pješke u društvu žene koju nikad prije nisam vidio.

Dok je prolazila pored mene, ona pobljedi, a usne joj se skupiše u nervozan osmijeh. Srce mi žestoko počne udarati u grudima, ali ipak uspjeh sačuvati hladan izraz lica i ravnodušno pozdravih svoju nekadašnju ljubavnicu koja gotovo odmah priđe svojoj kočiji i popne se u nju skupa sa svojom prijateljicom.

Da sam zatekao Margueritu nesretnu, da sam joj, da joj se osvetim mogao priteći u pomoć, možda bih joj i oprostio i sigurno ne bih ni pomislio da joj nanese bol. Ali ja sam je, barem naizgled, zatekao sretnu. Netko drugi joj je vratio raskoš koju sam ja bio prekinuo. Prema tome, naš raskid, koji je ona izazvala, dobio je

značenje najnižeg koristoljublja. Ponizila je, dakle, mene i moju ljubav, i zato je trebala platiti ono što sam propatio.

Nisam mogao biti ravnodušan prema onome što je radila ta žena. Prema tome, najveću bol joj je morala nanijeti moja ravnodušnost. Taj osjećaj je, dakle, trebalo izigravati, ne samo pred njom već i pred drugima.

Pokušah napraviti veselo lice i uputih se Prudenci.

Sobarica me ode najaviti i ja nekoliko trenutaka pričekah u sobi za primanje.

Gospođa Dubernov se napokon pojavi i uvede me u salon. U trenutku kad sam sjedao, začuh kako se otvaraju vrata jedne sobe. Pod zaškripi pod nečijim lakim korakom, zatim žestoko zalupiše vrata.

- Smetam li vam? - upitah Prudencu.

- Nimalo. Marguerite je bila ovdje. Kad su vas najavili, pobjegla je. To je upravo ona izišla.

- Zar me se sada boji?

- Ne, ali se boji da bi vam bilo neugodno ponovo je vidjeti.

- Zašto? - rekoh trudeći se da slobodno dišem, jer me uzbuđenje gušilo. - Jadnica me je napustila da bi povratila kočiju pokućstvo i svoje dijamante. Dobro je učinila i ja se ne ljutim na nju zbog toga. Sreo sam je danas - nehajno dodah.

- Gdje? - upita Prudence, koja me je promatrala kao da se pita je li to onaj isti čovjek koji je bio tako zaljubljen.

- Na Champs-Elysees. Bila je u društvu jedne jako lijepe žene. Tko je ta žena?

- A kako izgleda?

- Plava, vitka, plavih očiju, nosi duge uvojke, vrlo elegantna.

- Ah! To je Olimpija. Doista, vrlo lijepa djevojka.

- S kime živi?

- Ni sa kime i sa svakim.

- Gdje stanuje?

- U ulici Tronchet broj... Ah, tako! Želite joj udvarati?

- Tko zna što se može dogoditi.

- A Marguerite?

- Lagao bih kad bih vam rekao da više uopće ne mislim na nju. Ali ja sam jedan od onih koji mnogo drže do načina na koji se raskida. Vidite, Marguerite me je tako lako napustila da smatram da sam bio vrlo glup što sam toliko bio zaljubljen u nju. Jer, doista, bio sam jako zaljubljen u tu djevojku.

Vi pogađate kakvim sam glasom to pokušavao reći: znoj mi se slijevao niz čelo.

- Ali ona vas je jako voljela i još uvijek vas voli. To je dokazala i time što me je odmah nakon što vas je danas susrela, došla obavijestiti o tome susretu. Sva je drhtala kad je stigla i gotovo joj je pozlilo.

- Pa dobro, što vam je rekla?

- Rekla mi je: "Sigurno će vas posjetiti", i dodala da vas zamolim za oprostjenje.

- Možete joj reći da sam joj oprostio. Ona je dobra djevojka, ali je kurtizana. Trebao sam očekivati ono što mi je učinila. Čak sam joj zahvalan zbog njezine odluke, jer danas se pitam kamo bi nas odvela moja zamisao da zauvijek živimo zajedno. To je bila ludost.

- Ona će biti veoma zadovoljna kad dozna da ste shvatili situaciju u kojoj se našla. Bilo je i vrijeme da vas napusti, dragi moj. Onaj nitkov kome je predložila da joj proda namještaj posjetio je njene vjerovnike i pitao ih koliko im ona duguje. Ovi su se preplašili, pa se prodaja morala obaviti za dva dana.

- Sad su isplaćeni?

- Uglavnom.

- A tko je platio?

- Grof de N... Ah, dragi moj, ima ljudi koji su samo zato stvoreni. Ukratko, dao je dvadeset tisuća franaka. Ali, i postigao je svoj cilj. On dobro zna da Marguerite nije zaljubljena u njega, ali to ga ne priječi da bude veoma ljubazan prema njoj. Vidjeli ste, otkupio je njezine konje, povratio nakit i daje joj onoliko novaca koliko joj je i vojvoda davao. Bude li živjela mirno, taj će čovjek dugo ostati s njom.

- A što ona radi? Stanuje li samo u Parizu?

- Nikad se nije htjela vratiti u Bougival otkad ste vi otišli. Ja sam otišla tamo da donesem sve njezine stvari, pa čak i vaše, koje sam spremila. Možete nekoga poslati po njih. Sve je tu, osim jednog malog novčanika s vašim inicijalima. Marguerite ga je htjela uzeti i sad je kod nje. Ako želite da vam ga vrati, reći ću joj.

- Može ga zadržati - promucah, jer sam osjećao kako mi suze naviru na oči pri sjećanju na selo u kojem sam bio toliko sretan i na pomisao da Marguerite želi zadržati nešto što je meni pripadalo i što će je podsjećati na mene. Da je tog trenutka ušla, rasplinula bi se moja odluka da se osvetim i ja bih joj se bacio pred noge.

- Uostalom - nastavi Prudence - nikad nisam vidjela da se ponaša kao sada. Gotovo da i ne spava. Juri po plesovima, večerama, čak se i opija. Neki dan, nakon jedne večere, osam dana je ostala u krevetu. I kad joj je liječnik dopustio da ustane, opet je počela, izlažući se opasnosti da umre zbog toga. Hoćete li je posjetiti?

- Čemu? Vas sam došao posjetiti, jer ste uvijek bili ljubazni prema meni i zato što sam vas poznavao prije nego što sam upoznao Margueritu. Vama dugujem to što sam bio njezin ljubavnik, kao i to da više nisam, zar ne?

- Ah, doista! Učinila sam sve što sam mogla da vas ona napusti, i vjerujte da se zbog toga kasnije nećete ljutiti na mene.

- Zbog toga sam vam dvostruko zahvalan - dodah dižući se, jer mi se zgodilo kad sam vidio kako ta žena vjeruje sve što sam govorio.

- Zar odlazite?

- Da.

Dovoljno sam saznao.

- Kad ću vas vidjeti?

- Uskoro. Zbogom.

- Zbogom.

Prudence me isprati do vrata. Kući se vratih sa suzama bijesa u očima.

Tako, Marguerite je dakle bila žena kao i sve ostale. Duboka ljubav koju je osjećala prema meni nije se usprotivila želji da nastavi nekadašnji život, da ima kočiju, da priređuje pijanke.

Eto, to sam ponavljao u sebi za vrijeme besanih noći, međutim, da sam razmišljao onoliko hladno koliko sam se uzbuđivao, u tom novom i bučnom Margueritinu životu vidio bih njenu želju da time uguši jednu stalnu misao, neprekidno sjećanje.

Na žalost, mnome je gospodarila zla strast te sam jedino tražio način kako da mučim to jedno stvorenje.

Oh! Čovjek je tako malen i tako podao kad se povrijedi neka njegova uskogrudna strast.

Ta Olimpija, s kojom sam je vidio, bila je, ako ne Margueritina prijateljica, a ono barem žena s kojom se najviše družila nakon povratka u Pariz. Upravo je priređivala ples a kako sam pretpostavljao da bi i Marguerite mogla biti tamo, pokušah dobiti pozivnicu i dobih je.

Kad sam, ispunjen bolnim osjećajima, stigao na ples, raspoloženje je već bilo veoma živo. Plesalo se, čak i vikalo, i, za vrijeme jedne kadrile, opazih Margueritu kako pleše s grofom de N..., koji je izgledao ponosan što je može pokazati, kao da svima želi reći:

"Ova žena je moja!"

Naslonih se na kamin, upravo nasuprot Margueriti, i počeh promatrati kako pleše. Tek što me je opazila, zbuni se. Pogledah je i rastreseno pozdravih pokretom ruke i pogledom.

Kad sam pomislio da nakon plesa neće biti sa mnom, već s tim bogatim glupanom, kad sam predočio sebi ono što će se vjerojatno dogoditi kad se vrate njezinoj kući, krv mi je navrla u lice, osjetio sam želju da im pokvarim ljubav.

Kad je završio ples, odoh pozdraviti domaćicu koja je svojim gostima pokazivala predivna ramena i blistav vrat.

Ta djevojka bijaše lijepa, stasom čak i ljepša od Marguerite. To sam još bolje shvatio po stanovitim pogledima koje je ova upućivala Olimpiji dok sam s njom razgovarao. Čovjek koji bi bio ljubavnik te

žene mogao bi biti isto tako ponosan kao i gospodin de N..., i ona je bila dovoljno lijepa da razbudi strast ravnu onoj koju je Marguerite u meni izazvala.

U to vrijeme nije imala ljubavnika. A to ne bi bilo teško postati. Trebalo je samo pokazati dosta zlata pa da se ona zagleda.

Ja dakle odlučih. Ta žena će biti moja ljubavnica.

Ulogu kandidata započeh plešući s Olimpijom.

Pola sata kasnije, Marguerite je, blijeda poput mrtvaca, oblačila ogrtač i napuštala ples.

XXIV.

TO JE VEĆ bilo nešto, ali ne i dovoljno. Shvatio sam moć koju sam imao nad tom ženom i podlo sam je zloporabio.

Kad pomislim da je sada mrtva, pitam se hoće li mi Bog ikada oprostiti zlo koje sam joj nanio.

Nakon večere, koja je protekla vrlo bučno, počesmo kockati.

Sjedoh pokraj Olimpije i počeh ulagati novac tako odvažno da je to privuklo njezinu pažnju. Začas sam dobio sto pedeset ili dvjesta zlatnika koje sam složio ispred sebe. Ona ih je žudno promatrala.

Bio sam jedini kojega igra nije potpuno bila zanjela i koji se zanimao za Olimpiju. Cijelu noć sam dobivao i baš sam joj ja, dao novac da igra kad je izgubila sve što je imala ispred sebe, a vjerojatno i kod sebe.

U pet ujutro gosti odoše.

Dobivao sam trista zlatnika.

Svi su već bili otišli i jedino sam ja bio ostao, ali to nitko inije primijetio, budući da nisam bio prijatelj ni s jednim od te gospode.

Olimpija je osobno osvjetljavala stube. Napokon, krenuh i ja kao i ostali, ali se onda okrenuh i rekoh joj:

- Moram razgovarati s vama.

- Sutra - odgovori ona.

- Ne, sada.

- Što mi imate reći?

- Vidjet ćete.

I ja se vratih u stan.

- Izgubili ste - rekoh joj.

- Da.

- Sve što ste imali kod sebe?

Oklijevala je.

- Budite iskreni.

- Pa dobro! Istina je.

- Ja sam dobio trista zlatnika. Evo ih, ako želite da ostanem.

I istodobno bacih zlatnike na stol.

- A zašto to predlažete?

- Jer vas volim, zaboga!

- Ne, već zato što ste zaljubljeni u Margueritu i što joj se želite osvetiti postavši moj ljubavnik. Ne možete prevariti ženu kao što sam ja, dragi moj prijatelju. Na žalost, još uvijek sam isuviše mlada i lijepa da bih prihvatila ulogu koju mi predlažete.

- Tako dakle, vi odbijate?

- Da.

- Zar biste više voljeli da me volite ni za što? Vidite, ja tada ne bih prihvatio. Razmislite, draga Olimpijo. Da sam poslao nekoga da vam u moje ime ponudi tih trista zlatnika, pod uvjetima koje sam predložio, vi biste pristali. Više sam volio da sam razgovaram s vama. Prihvatite, ne pokušavajući otkriti razloge zbog kojih ovo činim. Recite sebi da ste lijepi i da nema ništa čudno u tome što sam zaljubljen u vas.

Marguerite je bila kurtizana kao i Olimpija, pa ipak se ne bih usudio da joj pri prvom susretu predložim ono što sam rekao ovoj ženi. Jer, ja sam volio Margueritu i nalazio u njoj osjećaje koje ova druga nije imala. Međutim, već u trenutku dok sam predlagao pogodbu, Olimpija mi je, usprkos svojoj izvanrednoj ljepoti, bila odvratna.

Razumije se, ona je na kraju ipak pristala i ja u podne iziđoh iz stana kao njezin ljubavnik. Ali njen krevet napustih ne ponijevši sa sobom sjećanje na milovanje i ljubavne riječi kojima je smatrala da me mora obdariti zbog onih šest tisuća franaka što sam joj ih ostavio.

Pa ipak, neki su se upropastili zbog te žene.

Počevši od tog dana Margueritu sam bez prestanka mučio. Olimpija i ona više se nisu sastajale, vi dobro znate zašto. Svojoj novoj ljubavnici poklonih kočiju, dragulje, počeh kockati i, napokon, činiti sve ludorije koje radi čovjek zaljubljen u ženu poput Olimpije. Odmah je pukao glas o mojoj novoj strasti.

Čak je i Prudence nasjela i na kraju povjerovala da sam potpuno zaboravio Margueritu. A ova, možda zato što je pogodila razlog mog

ponašanja, a možda i zato što se prevarila kao i ostali, odgovarala je velikim dostojanstvom na uvrede koje sam joj svakodnevno nanosio. Samo, činilo se da pati, jer je svaki put kad bih je sreo bila sva bijeda i sve tužnija. Moju ljubav prema njoj, koja je bila toliko žarka da se činilo da se pretvorila u mržnju, veselio je svakodnevni prizor njezine boli. Više puta, u situacijama kad sam bio bezobzirno okrutan, Marguerite bi mi uputila tako zaklinjući pogled da bih pocrvenio zbog uloge koju sam prihvatio i da sam gotovo bio spreman zamoliti je za oprostjenje.

Ali ti trenuci kajanja bili su kratki kao bljesak munje. A Olimpija, koja je napokon bila odbacila svaku taštinu i shvatila da će, nanoseći bol Magueriti, postići kod mene sve što zaželi, neprestano me je poticala protiv nje i vrijeđala je svaki put kad bi joj se pružila prilika, i to upornom pakošću koju pokazuje žena kad osjeća podršku muškarca.

Marguerite, bojeći se da tamo ne sretne mene i Olimpiju, nije više odlazila ni na plesove, ni u kazalište. Tada su anonimna pisma zamijenila neposredne drzovitosti i nije bilo sramotne stvari koju moja ljubavnica, po mojem nagovoru, a i ja sam, nismo pričali o Margueriti.

Trebalo je biti lud da se do toga stigne. Bio sam nalik čovjeku koji nakon što se opio lošim vinom pada u takvu živčanu razdraženost u kojoj je ruka sposobna izvršiti zločin, a da misao u tome nimalo ne sudjeluje. A to je bilo mučeništvo za mene. Taj spokoj bez mržnje, to dostojanstvo lišeno prezira, kojima je Marguerite odgovarala na sve moje napade i koji su je u mojim vlastitim očima uzdizali iznad mene, još su me više raspaljivali protiv nje.

Jedne večeri Olimpija je izišla ni sam ne znam kamo i tamo srela Margueritu koja taj put nije imala milosti s glupom djevojkom. Odbrusila joj je tako da se ova čak morala povući. Olimpija se vratila bijesna, a Marguerite su odnijeli onesviještenu.

Kad se je vratila, Olimpija mi je ispričala sve što se dogodilo i rekla da joj se Marguerite, vidjevši je samu, htjela osvetiti zato što je

ona moja ljubavnica te da joj napišem da mora poštovati, bio ja prisutan ili ne, ženu koju volim.

Nije potrebno reći da sam pristao i da sam u to pismo koje sam joj tog istog dana poslao, unio svu gorčinu, bestidnost i okrutnost koja mi je pala na pamet.

Udarac je bio isuviše jak, a da bi ga jadnica bez riječi mogla podnijeti.

Naslučivao sam da ću dobiti odgovor i stoga odlučih da tog dana uopće ne izlazim iz kuće.

Oko dva sata netko pozvoni. Uđe Prudence.

Pokušao sam izgledati ravnodušno dok sam pitao čemu mogu zahvaliti njen posjet. Ali tog dana gospođa Duvernov nije bila podrugljiva, već mi je iskreno uzbuđena rekla da, otkad sam se vratio, to jest već tri tjedna otprilike, nisam propustio nijednu priliku da Margueriti nanese bol, i da se ona zbog toga razboljela, a događaj koji se zbio jučer uvečer i moje pismo nakon toga, su je bacili u krevet.

Ukratko, Marguerite ju je, ne predbacujući mi, poslala da me moli za milost. Poručivala mi je da više nema ni duševne ni tjelesne snage da podnese ono što joj činim.

- Gospođica Gautier - rekoh Prudenci - može me izbaciti iz svoje kuće. To je njeno pravo. Ali da vrijeđa ženu koju volim, zato što je moja ljubavnica, to nikada neću dopustiti.

- Prijatelju dragi - odgovori mi Prudence - vi ste pod utjecajem žene koja nema ni srca ni duše. Istina, vi ste zaljubljeni u nju, ali to nije razlog da mučite ženu koja se ne može obraniti.

- Neka mi gospođica Gautier pošalje svog grofa de N..., i računi će biti izravnani.

- Vi dobro znate da ona to neće učiniti. Ostavite je na miru, dragi moj Armande. Kad biste je vidjeli osjetili biste stid što se tako ponašate prema njoj. Blijeda je, kašlje, više neće dugo izdržati.

I Prudence mi pruži ruku, dodavši:

- Dođite je vidjeti, vaš će je posjet usrećiti.

- Ne želim sresti gospodina de N...

- Gospodin de N... nikada nije kod nje. Ona ga ne podnosi.
- Ako me Marguerite želi vidjeti, zna gdje stanujem, neka dođe, ali ja nikad neću prekoračiti prag kuće u ulici d'Antin.
- I lijepo ćete je primiti?
- Svakako.
- Dobro! Vjerujem da će doći.
- Neka dođe.
- Izlazite li danas?
- Bit ću kod kuće cijelu večer.
- Idem joj to reći.

I Prudence ode.

Čak i ne poručih Olimpiji da je neću posjetiti. Pred tom djevojkom nisam se mnogo ustručavao. Jedva da sam i jednu noć tjedno provodio s njom. Mislim da ju je tješio neki glumac iz ne znam kojeg bulevarskog kazališta.

Iziđoh na večeru i vratih se gotovo odmah. Zapovjedih da se naloži vatra u cijelom stanu i otpustih Josepha.

Ne bih vam mogao objasniti sve osjećaje koji su me obuzeli dok sam je očekivao. Ali kada oko devet sati začuh zvonce, zahvatilo me takvo uzbuđenje da sam se, krenuvši otvorim, morao osloniti na zid da ne bih pao.

Na svu sreću, u predsoblju je vladao polumrak, pa je promjena na mom licu bila manje vidljiva.

Marguerite uđe.

Bila je sva u crnom i pod velom. Jedva sam joj prepoznao lice ispod čipaka.

Ušla je u salon i skinula koprenu s lica.

Bila je blijeda kao mramor.

- Evo me, Armande - rekla je. - Htjeli ste me vidjeti i ja sam došla.

Glava joj klone na ruke i ona brzine u plač. Približih joj se.

- Što vam je? - rekoah uzbuđenim glasom.

Ona mi bez riječi stisne ruku, jer su joj suze još uvijek gulile glas. Ali nekoliko trenutaka kasnije, kad se malo smiri reče:

- Toliko ste mi zla nanijeli, Armande, a ja vam ništa nisam učinila.

- Ništa? - odgovorih gorko se osmjehnuvši.

- Ništa osim onoga na što su me okolnosti prisilile.

Ne znam jeste li ikad u životu osjetili, i hoćete li uopće osjetiti ono što sam ja osjećao gledajući Margueritu.

Kad je posljednji put bila kod mene, sjedila je na mjestu na koje je i sada sjela. Samo, od tog vremena bila je ljubavnica drugog čovjeka. Tuđi, a ne moji poljupci dodirivali su njene usne, koje su, i usprkos mojoj volji, tražile moje usne.

Ipak sam osjećao da volim tu ženu isto onoliko kao nekada a možda i više nego što sam je ikad volio.

Međutim, teško mi je bilo započeti razgovor o onome što ju je dovelo k meni. Marguerite je to sigurno shvatila, jer je nastavila:

- Možda ću vam dosađivati, Armande, jer ću vas zamoliti za dvije stvari: za oprostjenje zbog onog što sam jučer rekla gospođici Olimpiji i za milost da me poštedite onoga što mi još možda namjeravate učiniti. Svjesno ili nesvjesno, otkad ste se vratili, nanijeli ste mi toliko boli da sada nisam sposobna podnijeti ni četvrtinu onih uzbuđenja koja sam podnosila sve do ovog jutra. Smilovat ćete mi se, zar ne? Shvatit ćete da čovjek koji ima srca može raditi i mnogo plemenitije stvari nego da se osvećuje bolesnoj i tužnoj ženi kao što sam ja. Prihvatite mi ruku, molim vas. Imam vrućicu. Ustala sam iz kreveta da vas dođem zamoliti, ne za vaše prijateljstvo, već za ravnodušnost.

Prihvatih Margueritinu ruku, koja je doista gorjela. Jadna djevojka je drhtala u svom ogrtaču od velura. Primakoh kaminu naslonjač u kojem je sjedila.

- Zar vjerujete da ja nisam patio - odgovorih - one noći kad sam, nakon što sam vas čekao u selu, otišao u Pariz da vas potražim, i kad sam tamo našao pismo zbog kojega sam gotovo poludio? Kako ste me mogli prevariti, Marguerito, mene koji sam vas toliko ljubio!

- Ne govorimo o tome, Armande, nisam došla da o tome govorim. Htjela sam vas vidjeti, ali ne više kao neprijatelja, to je sve.

Htjela sam vam još jednom stisnuti ruku. Imate mladu i lijepu ljubavnicu koju volite, kažu. Budite sretni s njom i zaboravite mene.

- A vi, i vi ste sigurno sretni?

- Zar izgledam kao sretna žena. Armande? Ne izrugujte se mojoj boli. Vi bolje od ikoga znate koliko je velika i što joj je uzrok.

- Samo je od vas zavisilo da nikad ne budete nesretni, ako ste uopće nesretni kao što kažete.

- Ne, prijatelju dragi, okolnosti su bile jače od moje volje. Pokorila sam se, ali ne nagonima kurtizane što vi, čini mi se, želite reći, već ozbiljnoj potrebi i razlozima koje ćete jednog dana saznati i zbog kojih ćete i oprostiti.

- Zašto mi danas ne kažete te razloge?

- Jer ne bi pomogli zbliženju među nama, budući da je ono nemoguće, i jer bi vas možda udaljili od ljudi od kojih ne trebate udaljiti.

- Tko su ti ljudi?

- To vam ne mogu reći.

- Znači, lažete.

Marguerite ustane i uputi se prema vratima. Kad sam usporedio u sebi tu blijedu i zaplakanu ženu s luckastom djevojkom koja mi se rugala u kazalištu, nisam mogao prisustvovati toj nijemoj i snažnoj boli, a da se ne uzbudim.

- Nećete otići, - rekoh, i stadoh ispred vrata.

- Zašto?

- Zato što te, usprkos onomu što si mi učinila još uvijek volim i želim da ostaneš ovdje.

- I da me onda sutra otjerate, zar ne? Ne to je nemoguće! Naši se putovi razilaze, ne pokušavajmo ih sastaviti. Tad biste me možda prezirali, a sada me možete samo mrziti.

- Ne, Marguerite - povikah, osjećajući kako se sva moja ljubav i sve moje žudnje bude u dodiru s tom ženom. - Ne, sve ću zaboraviti i bit ćemo sretni kao što smo to obećali jedno drugome.

Marguerite sumnjičavo odmahne glavom i reče:

- Zar nisam vaša robinja, vaš pas? Učinite sa mnom sve što želite, uzmite me, vaša sam.

Tada skine ogrtač i šešir, baci ih na kanape i naglo počne otkopčavati bluzu, jer joj je, kao što se to često događa u Njezinoj bolesti, krv navrla u glavu i gušila je.

Nakon toga suho i promuklo zakašlje.

- Zapovjedite da kažu mojem kočijašu - nastavi - da može otići.

Sam odoh reći kočijašu da može poći. Kad sam se vratio, Marguerite se već bila opružila pokraj vatre. Zubi su joj cvokotali od hladnoće.

Uzeh je u naručje, svukoh je, a da se ni pomakla nije, i svu smrznutu odnesoh je u svoj krevet.

Tada sjedoh pokraj nje i milovanjem je pokušah ugrijati. Ništa mi nije govorila, ali mi se osmjehivala.

Oh! Kakva čudna noć. Marguerite kao da je sav svoj život nosila u poljupce kojima me je obasipala, a ja sam je toliko ljubio da sam se obuzet grozničavim ljubavnim zanosom, pitao da li da je ubijem kako nikada više nikome ne bi pripadala.

Samo mjesec dana takve ljubavi i srca i tijela pa bismo oboje bili mrtvi.

Jutro nas zatekne budne.

Marguerite je bila strašno blijeda. Ni riječi nije progovorila. S vremena na vrijeme iz očiju bi joj potekle krupne suze i zaustavljale se na obrazima. Blistave kao dijamanti. Ponekad bi pružila iscrpljene ruke da me zagrlí, ali bi joj one bez snage ponovo klonule na krevet.

Na trenutak sam pomislio da bih mogao zaboraviti ono što se dogodilo nakon mog odlaska iz Bougivala, pa rekoh Marguerite:

- Hoćeš li da otputujemo, da napustimo Pariz?

- Ne, ne, - reče mi gotovo s užasom u glasu. - I suviše bismo bili nesretni. Više ne mogu poslužiti tvojoj sreći, ali ću, dok budem mogla disati, robovati tvojim hirovima. U bilo koje vrijeme dana ili noći me poželiš, dođi, biti ću tvoja. Ali ne povezuju više svoju budućnost s mojom, previše bi bio nesretan, a i mene bi učinio

nesretnom. Još neko vrijeme bit ću lijepa. Iskoristi to, ali ništa drugo ne traži od mene.

Kad je otišla, prestrašila me samoća u kojoj me je ostavila. Dva sata nakon njenog odlaska još uvijek sam sjedio na krevetu koji je napustila i promatrao jastuk koji je sačuvao obris njenog lika pitajući se što će biti sa mnom, razapetim ovako između ljubavi i ljubomore.

I ne znajući zašto, u pet sati uputih se u ulicu d'Antin.

Otvori mi Nanine.

- Gospođa vas ne može primiti - reče mi zbunjeno.

- Zašto?

- Zato što je gospodin grof de N... kod nje pa mi je naređeno da ne puštam nikoga.

- Da, točno - promucah. - Zaboravio sam.

Kući se vratih kao pijan i znate što sam učinio u trenutku ljubomornog ludila koji je bio dovoljan za besramno djelo koje sam izveo, znate što sam učinio? Rekao sam sebi da mi se ta žena ruga, zamislio sam kako, sama s grofom, ponavlja one iste riječi koje je meni govorila noć prije. Uzeo sam novčanicu od petsto franaka i poslao je s ovim riječima:

Jutros ste otišli tako brzo da sam vam zaboravio platiti.

Ovo je vaša noćasnja zarada.

Zatim, nakon što sam poslao pismo, iziđoh. Kao da sam želio pobjeći od grižnje savjesti koja me je zahvatila zbog tog sramnog djela.

Oдох k Olimpiji, koju nađoh kako isprobava haljine. Kad smo ostali sami, pjevala mi je bestidne pjesme da me raspoloži.

Ona je, barem za mene, bila pravi primjer kurtizane bez ikakva stida, bez srca i bez duše, iako je možda netko drugi oživio s njom onaj san koji sam ja doživio s Margueritom.

Zatražila je novac i ja joj ga dadoh. Kako sam onda slobodno mogao poći, vratih se kući.

Marguerite mi nije odgovorila.

Nije potrebno da vam kažem u kakvom sam uzbuđenju proveo sutrašnji dan.

U šest i pol sati jedan čovjek mi donese omotnicu u kojoj se nalazilo moje pismo, novčanica od petsto franaka i ništa više.

- Tko vam je dao ovo? - upitah čovjeka.

- Jedna gospođa koja je sa svojom sobaricom otputovala poštanskim kolima za Boulognu. Rekla mi je da ga predam tek nakon što kola krenu.

Odjurih k Margueriti.

- Gospođa je danas u šest sati otputovala u Englesku - reče mi vratar.

Ništa me više nije zadržavalo u Parizu. Ni ljubav, ni mržnja. Iscrpili su me svi udarci. Jedan moj prijatelj je odlazio na put na Istok. Rekoh ocu da bih želio otputovati s njim. Otac mi dade novac, preporuke, i osam ili deset dana kasnije ja iz Marseillea krenuh na put.

U Aleksandriji mi jedan ataše ambasade, kojega sam nekoliko puta sreo kod Marguerite, ispriča da je jadnica bolesna.

Napisah joj pismo i ona mi posla odgovor koji vi već poznajete, a koji sam primio u Toulonu.

Odmah sam krenuo natrag, a ostalo znate. Sad vam još samo preostaje da pročitate onih nekoliko stranica koje mi je predala Julie Duprat i koje predstavljaju neophodnu dopunu ovoga što sam vam ispričao.

XXV.

IZMOREN dugim pričanjem, koje su često prekidale suze, Armand prekrije rukama čelo i sklopi oči. Možda je o nečemu razmišljao, a možda je pokušao i zaspati nakon što mi je dao onih nekoliko stranica ispisanih Margueritinom rukom.

Nekoliko trenutaka kasnije malo brže disanje potvrdi mi da Armand spava, ali onim lakim snom koji i najmanji šum može razbiti.

Evo što sam pročitao i prepisao, a da ni slova nisam dodao niti oduzeo:

Danas je 15. prosinca. Bolesna sam već tri četiri dana. Jutros sam ostala u krevetu. Vrijeme je sumorno, tužna sam. Nikoga nema pokraj mene, mislim na vas, Armande. A vi, gdje ste vi sada, dok pišem ove retke? Daleko od Pariza, veoma daleko, rekli su mi, a možda ste već i zaboravili Margueritu. Ipak, budite sretni, vi kojem dugujem jedine radosne trenutke svog života.

Nisam mogla odoljeti želji da vam objasnim svoje držanje pa sam vam napisala pismo. Ali pismo koje napiše žena kao ja, takvo pismo može se smatrati lažnim, osim ako ga ne posveti smrt svojim dostojanstvom te umjesto da ostane samo pismo, postane ispovijed.

Danas sam bolesna. Mogu i umrijeti od ove bolesti, jer sam uvijek osjećala da bih mogla umrijeti mlada. I majka mi je umrla od sušice, a način na koji sam živjela mogao je samo pogoršati tu bolest, jedinu baštinu koju mi je ostavila. Ali ja ne želim umrijeti, a da vi ne znate što trebate misliti o meni, ako se uopće, kad se vratite, sjetite jadne djevojke koju ste voljeli prije no što ste otišli.

Evo što je sadržavalo to pismo: sretna sam što ga mogu ponovo napisati i pružiti novi dokaz svom opravdanju:

Vi se sjećate, Armande, kako nas je dolazak vašeg oca iznenadio u Bougivalu. Sjećate se nesvjesnog strana koji je taj

dolazak izazvao u meni i prizora koji se odigrao između vas dvojice i koji ste mi navečer ispričali.

Sutradan, dok ste vi bili u Parizu i čekali oca koji se nije vraćao, posjetio me je jedan čovjek i predao mi pismo od gospodina Duvala.

U tom pismu, koje prilazem ovome, vaš otac me je najozbiljnije molio da vas pod bilo kakvim izgovorom sutra udaljim i da ga primim. Pisao mi je da mora razgovarati sa mnom, a naročito me je molio da vam ne spominjem ovaj njegov korak.

Znate kako sam, nakon vašeg povratka, uporno zahtijevala da sutradan ponovo odete u Pariz.

Sat nakon vašeg odlaska pojavio se vaš otac. Poštedjet ću vas dojma koji je na mene ostavilo njegovo strogo lice. Vaš otac je bio prožet poznatim idejama po kojima je svaka kurtizana stvorenje bez srca i pameti, neka vrsta stroja za uzimanje zlata, stroja koji je uvijek spreman da poput kakvog čeličnog stroja smrvi ruku koja mu nešto pruži i da bez razmišljanja, bez samilosti rastrgne onoga koji ga čini živim i koji ga pokreće.

Vaš mi je otac napisao vrlo ljubazno pismo pa sam zato i pristala da ga primim, ali nije se predstavio na način na koji je pisao. Svoje prve riječi izgovorio je svisoka, drsko, pa čak i s prijetnjom, tako da sam mu dala na znanje da se ja nalazim u svojoj kući i da mu polazem račun o svom životu jedino zbog iskrene ljubavi koju osjećam prema njegovu sinu. Gospodin Duval se tada malo smirio, ali mi je ipak počeo govoriti da više ne može podnositi da mu se sin upropašćuje zbog mene, da sam ja, doduše, lijepa, ali da se, koliko god da sam lijepa, ne smijem služiti ljepotom kako bih upropastila budućnost jednog mladića, troškovima koje činim.

Na to sam samo jedno mogla odgovoriti, zar ne? Pružiti mu dokaz da mi otkad sam vaša ljubavnica, nikakva žrtva nije bila teška da vam ostanem vjerna i da od vas nisam tražila više novaca nego što ste mi mogli dati. Pokazala sam mu potvrde zalagaonice Mont de Piete, priznanice ljudi kojima sam prodala ono što nisam mogla založiti, saopćila sam mu odluku da prodam namještaj i tako isplatim

dugove kako bih živjela s vama, a da vam ne budem na teret. Pričala sam mu o našoj sreći, o tome da ste mi otkrili mirniji i sretniji život. Tada je uvidio istinu, pružio mi ruku i zamolio me za oprostjenje što je u početku onako postupio. Zatim mi je rekao:

- Sad, gospodo, više neću prijetnjama i prigovorima, već molbama pokušati uvjeriti vas da učinite još veću žrtvu od svih onih koje ste do sada učinili za mog sina.

Ja zadrhtah, čuvši taj uvod.

Vaš otac se približi, prihvati me za obje ruke i ljubazno nastavi:

- Dijete moje, nemojte loše protumačiti ovo što ću vam reći. Shvatite samo da život ponekad zahtjeva nešto što ranjava srce, ali čemu se treba pokoriti. Vi ste dobri, vaša duša je plemenitija nego u mnogih žena koje vas možda preziru, a ne vrijede koliko vi. Ali pomislite da osim ljubavnice postoji i obitelj, da osim ljubavi postoje dužnosti, da nakon godina strasti dolazi vrijeme kad čovjek, da bi ga poštivali, mora steći siguran i ozbiljan položaj. Moj sin nije bogat, a ipak je spreman da vam ostavi baštinu svoje majke. Kad bi prihvatio žrtvu koju ste spremni učiniti, čast i dostojanstvo bi mu nalagali da vam u zamjenu prepusti to nasljedstvo koje bi vas zauvijek osiguralo od krajnje bijede. Ali on ne može prihvatiti tu žrtvu, jer bi ljudi koji vas ne poznaju, vidjeli nepoštenu pobudu u tom prihvaćanju, a to ne smije ocrniti ime koje nosimo. Ne bi ih zanimalo to što vas Armand voli i što vi njega volite, što bi ta ljubav za njega značila sreću, a za vas povratak ugleda. Vidjeli bi samo jedno: da Armand Duval dopušta da jedna kurtizana, oprostite mi, dijete moje, sve ovo što sam prisiljen da vam kažem, proda zbog njega sve što posjeduje. Zatim bi, budite sigurni nastupili dani predbacivanja i žaljenja, uvijek se to događa, i vi biste se oboje našli u okovima iz kojih se ne biste mogli osloboditi.

Što biste tada napravili? Vaša mladost bi prošla, a budućnost mog sina bila bi uništena. A meni, njegovu ocu, utjehu koju je očekivao od dva djeteta, pružilo bi samo jedno.

Vi ste mladi, lijepi ste, život će vas utješiti. Plemeniti ste, pa će sjećanje na jedno dobro djelo iskupiti mnogo štošta iz vaše prošlosti.

Ovih šest mjeseci koliko vas poznaje, Armand me počeo zaboravljati. Četiri puta sam mu pisao, a on se ni jednom nije sjetio da mi odgovori. Mogao sam i umrijeti, a da on to ne bi doznao!

Ma kako čvrsta bila vaša odluka da živite drugačije nego što ste živjeli, Armand, koji vas voli, ne bi se pomirio s osamljenošću na koju bi vas osudilo njegovo skromno imovinsko stanje koje ne priliči vašoj ljepoti. Tko zna što bi on tada napravio! Doznao sam da je kockao. Neću vam o tome govoriti, ali znam da to i sada radi. Ali u trenutku zaborava mogao bi izgubiti dio onoga što već toliko godina skupljam za miraz svojoj kćeri, za njega i za spokojnost svojih starih dana. A ono što se moglo dogoditi, još se uvijek može dogoditi. Uostalom, jeste li sigurni da vas opet ne bi privukao život koji ste napustili radi njega? Jeste li sigurni da vi, koji ga volite, nikada više ne biste zavoljeli nekog drugog? Zar ne biste patili zbog neugodnosti koje bi vaša veza unijela u život vašeg ljubavnika i u kojima mu ne biste možda mogli pružiti utjehu kad, s godinama, ambicije zamijene ljubavne snove? Razmislite o ovome, gospođo. Vi volite Armanda. Dokažite mu to na jedini način na koji mu to još možete dokazati: žrtvujte svoju ljubav njegovoj budućnosti. Još se nije dogodila nikakva nesreća, ali bi se mogla dogoditi, i to veća od onih koje predviđam. Armand može postati ljubomorán na nekoga tko vas je volio. Može ga izazvati, potući se s njim i na kraju biti ubijen. Pomislite kako biste se osjećali pred ocem koji bi od vas tražio da položite račun o životu njegova sina.

Napokon, dijete moje, sve morate doznati, jer vam još nisam sve rekao. Evo, dakle, zbog čega sam došao u Pariz. Kao što sam već rekao, imam kćerku, mladu, lijepu, čistu poput anđela. I ona voli, i ona je od te ljubavi učinila san svog života. Pisao sam o tome Armandu, ali on mi, posve zaokupljen vama, nije odgovorio. Eto, moja kći se udaje. Udaje se za čovjeka kojeg voli i odlazi u čestitu obitelj koja želi da i u našoj sve bude čestito. Obitelj čovjeka koji treba da mi postane zet doznala je kako Armand provodi život u Parizu i izjavila mi je da će povući svoju riječ ako Armand nastavi s takvim načinom života. U vašim se rukama nalazi budućnost jedne

djevojke koja vam ništa nije učinila i koja ima pravo na svoju budućnost.

Imate li pravo i smatrate li da možete uništiti tu budućnost? U ime vaše ljubavi i vašeg kajanja, Maguerite, omogućite sreću moje kćeri.

Tiho sam plakala, prijatelju dragi, slušajući sve te razloge koji su i meni često padali na pamet, a koji su, u ustima vašeg oca, izgledali još ozbiljniji. Govorila sam sebi sve ono što se vaš otac nije usuđivao da mi kaže, a što mu je dvadeset puta bilo na vrh jezika: da sam ja, na kraju krajeva, ipak samo kurtizana, i da će naša veza, pa bilo kako da je objasnim, uvijek nalikovati na proračun. Da mi moj prošli život ne daje nikakvo pravo da sanjam o takvoj budućnosti i da prihvatim odgovornosti kojima moje navike i moj ugled ne pružaju nikakvo jamstvo. Napokon, ja sam vas voljela, Armande. Očinske riječi gospodina Duvala, čisti osjećaji koje je probudio u meni, poštovanje koje će mi udijeliti taj čestiti starac, i vaše, koje sam smatrala da ću uživati kasnije, sve je to u mojem srcu izazvalo plemenite misli koje su me uzdizale u vlastitim očima i govorile mi o svetim, dotad nepoznatim taštinama. Kad sam pomislila da će jednog dana taj starac, koji me moli za budućnost svog sina, reći svojoj kćeri da me spomene u svojim molitvama, kao neku tajanstvenu prijateljicu, preobrazila sam se i ponosila sobom.

Možda je trenutni zanos preuveličavao iskrenost tih osjećaja, ali, eto, ja sam tako osjećala, prijatelju, i ti novi osjećaji su uštkivali u meni opomene koje je budilo sjećanje na sretne dane provedene s vama.

- Dobro, gospodine - rekoh vašem ocu brišući suze. - Vjerujete li da volim vašeg sina?

- Da. - odgovori gospodin Duval.

- I to nesebičnom ljubavlju?

- Da.

- Vjerujete li da sam od te ljubavi stvorila nadu, san i iskupljenje svog života?

- Čvrsto.

- Pa dobro, gospodine. Poljubite me onda jednom onako kako biste poljubili svoju kćer i ja vam se kunem da će me taj poljubac, jedini uistinu čist od svih koje sam primila, osnažiti protiv moje ljubavi i da će vam se sin još prije osam dana vratiti, možda nesretan stanovito vrijeme, ali zauvijek izliječen.

- Vi ste plemenita djevojka - odgovori vaš otac i poljubi me u čelo. - Pokušavate nešto što će vam Bog platiti, ali bojim se da nećete uspjati uvjeriti mog sina.

- Oh, ne uznemirujte se, gospodine, zamržit će me.

Trebalo je dakle postaviti između nas jednu, i za mene i za tebe nepremostivu prepreku.

Napisah Prudenci da prihvaćam ponude gospodina grofa de N..., i da mu kaže da ću večerati s njim.

Zapečatih pismo, i ne kazavši mu što sam napisala, zamolih vašeg oca da ga, kad stigne u Pariz, pošalje na označenu adresu.

Ipak me je upitao što sadrži to pismo.

- Sreću vašeg sina - odgovorih mu.

Vaš otac me još jednom poljubi i ja osjetih na svom čelu dvije suze zahvalnice koje primih kao oprostjenje svojih prošlih grijeha. I u trenutku kad sam pristala da pripadnem drugom čovjeku, zračila sam ponosom misleći na ono što iskupljujem ovim novim grijehom.

To je bilo sasvim prirodno, Armande. Vi ste mi bili rekli da je vaš otac najpošteniji čovjek kojeg se može sresti.

Gospodin Duval se popne u kočiju i ode.

No ipak, ja sam žena, i kad sam vas ponovo ugledala nisam mogla suzdržati suze, ali nisam klonula.

Jesam li dobro učinila? Eto, to se pitam danas kad ležim bolesna u krevetu koji ću možda tek mrtva napustiti.

Bili ste svjedok onoga što sam proživjela dok se bližio trenutak našeg neizbježnog rastanka. Više nije bilo vašeg oca da me ohrabri i u jednom trenutku umalo da vam nisam sve priznala. Toliko sam se prestrašila pomisli da ćete me zamrziti i prezreti.

Nešto ipak nećete možda povjerovati, Armande. Molila sam Boga da mi udijeli snage, a dokaz da je prihvatio moju žrtvu, bilo je to što mi je dao snagu koju sam tražila.

I na toj večeri bila mi je potrebna pomoć, jer nisam htjela znati što činim, toliko sam se bojala da će mi nedostajati hrabrosti!

Tko bi rekao da Marguerite Gautier može toliko patiti i pri samoj pomisli na novog ljubavnika?

Pila sam da bih zaboravila, a kad sam se sutradan probudila, ležala sam u grofovoj postelji.

Eto, to je cijela istina, prijatelju. Sudite i oprostite mi kao što sam i ja vama oprostila sve zlo koje ste mi učinili od onog dana.

XXVI.

VI ISTO tako dobro, kao i ja, znate što se dogodilo nakon te kobne noći, ali ne znate, a niti možete naslutiti, koliko sam propala nakon našeg rastanka.

Doznala sam da vas je otac poveo sa sobom, ali sam veoma sumnjala da ćete dugo moći živjeti daleko od mene, i onog dana kad sam vas srela na Champs-Elysees bila sa uzbuđena, ali ne i iznenađena.

Tada je započeo onaj niz dana od kojih mi je svaki donosio neku vašu novu uvredu, uvredu koju sam gotovo radosno primala, jer osim što je bila dokaz da me još uvijek volite, činilo mi se da ću, što me više budete progonili, više porasti u vašim očima onog dana kad saznate istinu.

Neka vas ne čudi to radosno mučeništvo, Armande, jer ljubav koju ste osjećali prema meni otvorila je moje srce plemenitim zanosima.

Ipak, nisam odmah bila toliko jaka.

Od trenutka kad sam se žrtvovala za vas, pa do vašeg povratka, proteklo je prilično mnogo vremena. Morala sam potražiti pomoć u vanjskim sredstvima kako ne bih poludjela i kako bih ugušila misao o životu u koji sam se ponovo bacila. Prudence vam je rekla, zar ne, da sam odlazila na sve prijeme, sve plesove i pikanke?

Nadala sam se da ću se tim pretjerivanjem brzo ubiti, a vjerujem da će se ta nada brzo ostvariti. Naravno, zdravlje mi se sve više i više pogoršavalo i onog dana kad sam poslala gospođu Duvernov da vas moli da budete milostivi sa mnom, i tijelo i duša bili su mi iscrpljeni.

Neću vas podsjećati, Armande, na kakav način ste nagradili posljednji dokaz ljubavi koji sam vam poklonila i kakvom ste uvredom otjerali iz Pariza ženu koja, gotovo umirući, nije mogla odoljeti vašem glasu kad ste zatražili od nje jednu ljubavnu noć: koja je, poput sluškinje, povjerovala na trenutak da bi mogla spojiti prošlost sa sadašnjošću. Bili ste u pravu, Armande, kad ste učinili

ono što ste učinili: nisu uvijek tako mnogo plaćali sa mnom provedene noći.

Tada sam sve napustila! Olimpija me je zamijenila kod gospodina de N..., i potrudila se, kako sam doznala, da mu kaže razlog mog odlaska. Grof de G... je bio u Londonu. On je jedan od onih ljudi koji, pridajući ljubavi s djevojkama poput mene upravo onoliko važnosti koliko se pridaje rasonodi, ostaju prijatelji sa ženama koje su imali, ne mrze ih, budući da nikada nisu bili ljubomorni. On je napokon jedan od one velike gospode koja nam otvaraju samo jednu stranu srca, ali zato obje strane svoje novčarke. Odmah sam se njega sjetila. Otišla sam k njemu. Divno me je primio, ali je tamo imao neku ljubavnicu iz visokog društva pa se bojao da ne izgubi ugled pokazujući se sa mnom. Predstavio me je svojim prijateljima koji prirediše večeru, nakon koje me jedan od njih odvede k sebi.

Što sam mogla uraditi, prijatelju dragi.

Ubiti se? To bi značilo opteretiti nepotrebnom grižnjom savjesti vaš život, koji treba biti sretan. I onda, zašto da se ubijem, kad je smrt ionako bila tako blizu?

Pretvarala sam se u tijelo bez duše, u predmet bez misli. Neko vrijeme sam živjela tim automatskim životom, a onda sam se vratila u Pariz i pitala za vas.

Doznala sam da ste krenuli na dugo putovanje. Ništa me više nije ohrabivalo. Život mi se pretvorio u ono što je bio dvije godine prije nego što sam vas upoznala. Opet sam pokušala pridobiti vojvodu, ali sam isuviše okrutno ranila tog čovjeka, a starci nisu strpljivi, sigurno zato što opažaju da nisu besmrtni. Bolest se iz dana u dan sve više pogoršavala, bila sam blijeda, tužna, još sam više smršavila. Muškarci koji kupuju ljubav ispituju robu prije nego što je kupe, a u Parizu je bilo zgodnijih i punijih žena od mene. Počeše me zaboravljati. I to je moja prošlost do jučer.

Sada sam potpuno bolesna. Pisala sam vojvodi i tražila da mi dade novaca, jer više nemam ništa, a vjerovnici su se ponovo vratili i nemilosrdnom upornošću pokazuju svoje račune. Hoće li mi vojvoda

odgovoriti? Zašto vi, Armande, niste u Parizu! Posjećivali biste me, a vaši posjeti bi mi pružili utjehu.

20. prosinac

Vrijeme je užasno, sniježi, sama sam kod kuće. Tri dana sam imala takvu vrućicu da vam ni riječi nisam mogla napisati. Ništa nova, prijatelju dragi. Svakog dana se nadam vašem pismu, ali ono ne stiže i sigurno nikada neće stići. Jedino muškarci imaju snage da ne oprostite. Vojvoda mi nije odgovorio.

Prudence je ponovo počela odlaziti u zalagaonicu.

Ne prestajem iskašljavati krv. Oh! zaboljelo bi vas kad biste me vidjeli. Vi ste doista sretni što ste u toplom podneblju i što vam ova ledena zima ne pritišće grudi kao meni. Danas sam malo ustala i promatrala kroz zavjese kako Parizom teče život koji je za mene, vjerujem, završio. Ulicom je brzo prošlo nekoliko veselih i bezbrižnih poznanika. Nijedan nije podigao oči prema mojim prozorima. Ipak, neki mladići su me posjetili. Jednom sam već bila bolesna, i vi, koji me niste poznavali, koji ste od mene doživjeli samo drskost onog dana kad sam vas prvi put vidjela, svakog ste jutra dolazili da doznate kako mi je. Eto, sad sam opet bolesna. Šest mjeseci smo proveli zajedno. Toliko sam vas ljubila koliko uopće, može ljubiti i dati srce jedne žene, a vi ste daleko, i proklinjete me, i ni jednu riječ mi ne šaljete. Ali sigurna sam da je ova moja osamljenost samo slučajna, jer da ste vi u Parizu, ne biste napuštali moje uzglavlje, ni moju sobu.

25. prosinca

Liječnik mi zabranjuje da pišem svaki dan. Doista, uspomene mi samo povećavaju vrućicu, ali jučer sam primila jedno pismo koje me je obradovalo, i to više osjećajima koje je izražavalo, nego materijalnom pomoći koju mi je donijelo. Danas vam, dakle, mogu pisati. To pismo je stiglo od vašeg oca i evo što je sadržavalo:

Gospođo,

Upravo sam doznao da ste bolesni. Da sam u Parizu, osobno bih vas posjetio da vidim kako ste. Da je moj sin kod mene, rekao bi mu da to on učini, ali ja ne mogu napustiti C..., a Armand je šest ili sedam stotina milja daleko.

Dopustite mi, dakle, gospođo, da vam jednostavno napišem koliko mi je žao što ste bolesni i vjerujte da iskreno želim vaše brzo ozdravljenje.

Jedan moj dobri prijatelj, M.H...., posjetit će vas, pa vas molim da ga primite. Povjerio sam mu zadatak kojega rezultat nestrpljivo očekujem.

Molim vas, gospođo, da primite izraze mojeg najdubljeg poštovanja.

To je stajalo u pismu koje sam primila. Vaš otac ima plemenito srce, volite ga, prijatelju dragi, jer na svijetu nema mnogo ljudi koji su dostojni da budu voljeni. Ovaj papir potpisan njegovim imenom učinio mi je više dobra nego svi recepti našeg poznatog liječnika.

Jutros je došao gospodin H... Izgledao je veoma zbunjen osjetljivim zadatkom koji mu je povjerio gospodin Duval. Jednostavno mi je dao pet tisuća talira koje je poslao vaš otac. Najprije sam htjela odbiti, ali mi je gospodin H... rekao da bi to uvrijedilo vašeg oca koji ga je ovlastio da mi najprije preda tu svotu, a zatim da mi osigura sve što bi mi još moglo biti potrebno. Primila sam tu uslugu, jer ona od strane vašeg oca nije mogla biti milostinja. Budem li mrtva kad se vratite, pokažite svom ocu što sam napisala o njemu i recite mu da je, pišući ove retke, jedna djevojka kojoj se udostojio napisati to utješno pismo, lila suze zahvalnice i molila Boga za njega.

4. siječnja

Provela sam nekoliko vrlo teških dana. Nisam znala da i tijelo može toliko patiti. Oh! Kako danas dvostruko plaćam zbog svog nekadašnjeg života.

Svaku noć su bdjeli pokraj mene. Više nisam mogla disati. Buncanje i kašalj podijelili su međusobno ostatak mog jasnog života.

Moja blagovaonica je puna bombona i svih mogućih darova koje su mi prijatelji donijeli. Među tim ljudima sigurno ima i takvih koji se nadaju da ću im kasnije postati ljubavnica. Kad bi vidjeli što je bolest učinila od mene, sa strahom bi pobjegli.

Prudence kao svoje novogodišnje poklone poklanja darove koje primam.

Pao je mraz i liječnik mi je rekao da ću za nekoliko dana moći izaći, ako potraje lijepo vrijeme.

8. siječnja

Jučer sam prošetala kočijom. Vrijeme je bilo prekrasno. Champs-Elysees bila je puna svijeta. Moglo bi se reći, prvi osmijeh proljeća. Sve oko mene je imalo blagdanski izgled. Nikada ni slutila nisam da jedna sunčeva zraka može pružiti toliko radosti, nježnosti i utjehe koliko mi je jučer pružila.

Srela sam gotovo sve ljude koje poznajem, svi su radosni i zauzeti svojim užicima. Koliko ima sretnih ljudi koji i ne znaju da su sretni! Prošla je Olimpija de N... Pokušala me je uvrijediti pogledom. Ona i ne zna koliko sam ja daleko od svih tih taština. Jedan čestiti mladić kojeg već dugo poznajem upitao me želim li večerati s njim i s jednim njegovim prijateljem koji bi se, rekao je, veoma rado upoznao sa mnom.

Tužno sam se osmjehnula i pružila mu ruku koja je gorjela od vrućice.

Nikada nisam vidjela tako iznenađeno lice.

Vratila sam se u četiri sata i večerala s priličnim užitkom.

Taj izlazak mi je koristio.

Oh, kad bih ozdravila!

Kako život i sreća drugih rada želju za životom u onima koji su, dan ranije, u samoći svoje duše i mraku svoje bolesničke sobe željeli da što prije umru!

10. siječnja

Ta nada u ozdravljenje bila je samo san. Evo opet sam u krevetu. Tijelo mi je prekriveno melemina koji me peku. Ponudi sada to tijelo koje su nekad skupo plaćali, pa vidi što će ti danas dati za njega!

Sigurno smo učinili mnogo zla prije nego što smo se rodili, ili nakon smrti moramo uživati mnogo veću sreću, kad Bog dopušta da u ovom životu trpimo sve moguće pokore i sva iskušenja.

12. siječnja

Još uvijek sam bolesna.

Jučer mi je grof de N... poslao novaca. Nisam primila. Ništa ne želim od tog čovjeka. On je razlog da više niste sa mnom.

Oh, naši lijepi dani u Bougivalu! Gdje ste?

Ako izađem živa iz ove sobe, izići ću jedino zato da posjetim kuću u kojoj smo zajedno živjeli, ali iz nje ću izići samo mrtva.

Tko zna hoću li vam sutra pisati?

Evo, ovo je već jedanaesta noć da ne spavam. Gušim se i mislim da ću svakog trenutka umrijeti.

Liječnik je zapovijedio da ne dopuste ni da dotaknem pero. Julie Duprat, koja sada bdije pokraj mene, dopustila mi je da napišem ovih nekoliko redaka. Zar se doista nećete vratiti prije nego što umrem? Među nama je, dakle, zauvijek svršeno? Čini mi se da bih ozdravila kad biste došli. A zašto da ozdravim?

28. siječnja

Jutros me probudila neka velika buka. Julie, koja spava u mojoj sobi, odmah je pohitala u blagovaonicu. Čula sam muške glasove protiv kojih se uzalud borio njen glas. Vratila se plačući.

Došli su popisati stvari. Rekla sam joj da pusti da izvrše ono što nazivaju pravdom. Ovrhovoditelj je ušao u moju sobu sa šeširom na glavi. Otvorio je ladice i popisao sve što je vidio. Činilo se kao da nije ni primijetio da u krevetu koji mi na sreću, milost zakona ostavlja, leži samrtnica.

Udostojao se kazati mi na odlasku da mogu uložiti žalbu u roku od devet dana, ali je ostavio čuvara! Bože moj, što će biti sa mnom! Taj prizor je još više pogoršao moje stanje. Prudence je htjela tražiti novac od prijatelja vašeg oca, ali ja sam se usprotivila.

Jutros sam primila vaše pismo. Kako mi je bilo potrebno! Hoće li moj odgovor stići na vrijeme? Hoćete li me još vidjeti? Evo jedan sretan dan zbog kojeg zaboravljam sve koje sam proživjela u posljednjih šest tjedana. Čini mi se da mi je bolje, usprkos tuzi u kojoj sam vam napisala odgovor.

Napokon, ne moramo uvijek biti nesretni.

Kad pomislim da se može dogoditi da ne umrem, da ćete vi doći i da ću opet ugledati proljeće, da me još uvijek volite i da ćemo opet započeti naš prošlogodišnji život!

Kako sam luda! Jedva držim pero kojim pišem ovaj bezumni san svog srca.

Bilo što da se dogodi, ja sam vas ljubila, Armande, i već davno bih bila mrtva da me nije održavala uspomena na tu ljubav i nejasna nada da ću vas opet vidjeti pokraj sebe.

4. veljače

Vratio se grof de G... Ljubavnica ga je prevarila. Jako je tužan, mnogo ju je volio. Došao mi je to ispričati. Jadni mladić se nalazi u novčanim neprilikama, ali to ga nije spriječilo da podmiti ovrhovoditelja i otpravi čuvara.

Govorila sam mu o vama i on je obećao da će vam pričati o meni. Kako sam u tim trenucima zaboravljala da sam mu bila ljubavnica i kako je on nastojao da to zaboravim! Ima plemenito srce.

Vojvoda je jučer pitao kako mi je, a jutros je i sam došao. Ne znam što tog starca još održava na životu. Tri sata je ostao uz mene, a ni dvadeset riječi nije progovorio. Kad je vidio kako sam blijeda, dvije krupne suze potekle su mu iz očiju. Sigurno se sjetio svoje mrtve kćeri i zaplakao. Ovo bi bilo drugi put da gleda kako umire. Leđa su mu pogrbljena, glava mu je klonula, usne su mu opuštene, pogled se ugasio. Godine i patnja pritišću svojom dvostrukom težinom njegovo iscrpljeno tijelo. Ništa mi nije predbacio. Kao da je

čak potajno uživao u pustoši koju je bolest stvorila u meni. Izgledao je ponosan što se još drži na nogama, dok sam ja, iako još mlada, skršena bolešću.

Opet se vratilo ružno vrijeme. Nitko me ne posjećuje. Julie bdije nada mnom koliko joj to snage dopuštaju. Prudence, kojoj više ne mogu davati onoliko novca koliko sam joj nekad davala, izgovara se poslovima kako bi se mogla udaljiti.

Sada, kad usprkos onome što kažu liječnici - imam ih više, što dokazuje da se bolest pogoršava - osjećam da je smrt blizu, gotovo žalim što sam poslušala vašeg oca. Da sam znala da ću vašoj budućnosti oduzeti samo jednu godinu, ne bih odoljela želji da tu godinu provedem s vama, pa bih barem umrla držeći ruku jednog prijatelja. Istina, da smo ovu godinu proživjeli zajedno, ja ne bih umrla tako brzo. Nek se vrši volja Božja!

5. veljače

Oh! Dođite, dođite, Armande, užasno patim, umrijet ću, Bože moj! Jučer sam bila toliko tužna da sam večer htjela provesti negdje izvan kuće, jer je izgledalo da će biti isto tako dugo kao i prethodno. Jutros je došao vojvoda. Čini mi se da ću brže umrijeti kad vidim tog starca koga je smrt zaboravila.

Usprkos žestokoj vrućici od koje izgaram obukla sam se i otišla u Vaudeville. Julie mi je narumenila lice, jer bih inače izgledala poput mrtvaca. Otišla sam u onu ložu u kojoj smo ugovorili naš prvi sastanak. Sve vrijeme sam promatrala mjesto na kojem ste vi sjedili i na kojem je jučer sjedio neki prostak koji se bučno smijao svim šalama koje su izgovarali glumci. Kući su me donijeli polumrtvu. Kašljala sam i izbacivala krv cijelu noć. Danas ne mogu govoriti, jedva i ruke pokrećem. Bože moj! Bože moj! Umrijet ću! Očekivala sam to, ali ne mogu podnijeti misao da ću patiti više nego što patim, i ako...

Nakon ove riječi, nekoliko slova koje je Marugerite pokušala napisati bilo je nečitko, pa je Julie Dupart nastavila pisati.

18. veljače

Gospodine Armande.

Od danas kada je Marguerite zaželjela otići u kazalište, bolest se sve više i više pogoršavala. Potpuno je izgubila glas, a zatim ni udovima nije mogla micati. Nemoguće je opisati ono što trpi naša jadna prijateljica. Nisam navikla na ovakva uzbuđenja, pa živim u neprestanom strahu.

Kako bih voljela da ste s nama! Ona gotovo sve vrijeme bunca, ali bilo da bunca ili da je pri svijesti, kad uspije izgovoriti neku riječ, onda je to uvijek vaše ime.

Liječnik mi je rekao da neće izdržati dugo. Otkako se bolest ovako pogoršala, stari vojvoda se nije pojavio.

Rekao je liječniku da ga ovaj prizor isuviše boli.

Gospođa Duvernov ne ponaša se lijepo. Ta žena, koja je od Marguerite željela jedino izvući što više novca i koja je živjela gotovo isključivo na njezin račun, preuzela je neke obveze koje ne može održati, a kako vidi da od susjede ne može više izvući nikakvu korist, više je čak i ne posjećuje. Svi je napuštaju.

Gospodin de G... je sav u dugovima, što ga je prisililo da ponovo ode u London. Prije nego što je otišao poslao nam je nešto novaca. Učinio je sve što je mogao, ali su ovrhovoditelji ponovo popisali stvari i vjerovnici samo čekaju smrt da obave rasprodaju.

Htjela sam dati sve što imam kako bih spriječila ovo popisivanje, ali ovrhovoditelj mi je rekao da je to uzaludno, jer mora izvršiti i neke druge presude. Budući da će ona umrijeti, bolje je napustiti sve nego spašavati za obitelj koju ni vidjeti nije htjela i koja nju nikad nije vidjela. Ne možete zamisliti usred kakve pozlaćene bijede umire jadna djevojka. Jučer nismo imale ni novčića. Pribor za jelo, dragulji, kašmiri, sve je založeno, ostalo je prodano ili popisano. Marguerite je još uvijek svjesna svega što se događa oko nje, pa pati i tijelom i dušom i srcem. Niz tako blijede i tako omršavjele obraze, da više ne biste mogli prepoznati lice one koju ste toliko voljeli, teku krupne suze. Tražila je od mene da joj obećam da ću vam pisati kad to ona više ne bude mogla, i ja to činim pored nje. Upravlja oči prema meni,

ali me ne vidi, jer joj je pogled već zastrt velom blize smrti. Ipak, osmjehuje mi se i uvjereni sam da svaka njena misao, sva njena duša, pripadaju vama.

Svaki put kad netko otvori vrata oči joj se ozare i uvijek povjeruje da ćete se vi pojaviti. A zatim, kad vidi da to niste vi, lice joj ponovo poprimi bolni izraz, orosi se hladnim znojem, a jagodice joj pocrvene kao krv.

19. veljače

Kako je tužan današnji dan, jadni moj gospodine Armande! Jutros se Marguerite gušila. Liječnik joj je pustio krv, pa joj se glas malo vratio. Preporučio joj je da pozove svećenika. Pristala je, i on je sam otišao u Saint-Roch da ga dovede.

Za to vrijeme Marguerite me je pozvala da priđem krevetu i zamolila da otvorim ormar. Zatim mi je pokazala jednu kapu i dugu čipkastu košulju i slabašnim glasom rekla:

- Kad se ispovjedim, umrijet ću. Ti ćeš me onda obući u ovo: to je posljednje kicošenje umiruće.

Onda me je plačući zagrlila i dodala:

- Mogu govoriti, ali strašno se gušim kad govorim. Gušim se! Zraka!

Briznuh u plač i otvorih prozor. Nekoliko trenutaka kasnije ušao je svećenik.

Pođoh mu u susret.

Kad je doznao komu je došao, kao da se pobjao da će biti loše primljen.

- Uđite slobodno, oče - rekoh mu.

Malo se zadržao u bolesničkoj sobi, a kad je izišao rekao mi je:

- Živjela je kao grešnica, ali će umrijeti kao kršćanka.

Nekoliko trenutaka kasnije vratio se u pratnji ministranta koji je nosio križ i sakristana koji je išao ispred njih, objavljujući zvonom da Bog dolazi umirućoj.

Sva trojica su ušli u spavaću sobu koja je nekad odjekivala tolikim čudnim riječima, a koja se sada pretvorila u pravo svetište.

Ja se spustih na koljena. Ne znam koliko će dugo trajati dojam koji je na mene ostavio taj prizor, ali ne vjerujem da bi me se, sve dok i ja ne doživim isti trenutak, bilo što drugo moglo toliko dojmiti.

Svećenik pomaza svetim uljem stopala, ruke i čelo samrtnice, izmoli kratku molitvu i Marguerite je bila spremna da pođe na nebo, gdje će sigurno i stići, ako je Bog vidio iskušenje njezina života i svetost njezine smrti.

Od tog trenutka više nije progovorila ni jednu riječ, ni jedan pokret nije napravila. Sto puta bih pomislila da je umrla, da nisam čula njeno naporno disanje.

20. veljače, pet sati poslijepodne

Sve je gotovo.

Marguerite je noćas oko dva sata pala u agoniju. Nikad nijedan mučenik nije pretrpio takve muke, ako se može suditi po krikovima koje je puštala. Dva tri puta uspravila se na krevetu kao da je ponovno htjela uhvatiti život koji je odlazio Bogu.

Dva tri puta je izgovorila i vaše ime, zatim je ušutjela i iscrpljena klonula na postelju. Iz očiju su joj tekle bezglasne suze. Tako je umrla.

Tada sam joj se približila i zovnula je. Kako mi nije odgovorila, sklopila sam joj oči i poljubila je u čelo.

Jadna draga Marugerite! Voljela bih da sam svetica pa da je taj poljubac može preporučiti Bogu.

Zatim sam je obukla kako me je zamolila. Potražila sam svećenika u Saint Rochu, upalila dvije svijeće za nju i cijeli sat molila u crkvi.

Njen novac podijelila sam siromasima.

Ne poznajem baš dobro vjeru, ali mislim da će dobri Bog vidjeti da su mi suze bile iskrene, molitva usrdna, da sam milostinju dala od srca, i da će biti milosrdan prema onoj koja je, umrijevši mlada i lijepa, imala samo mene da joj sklopim oči i da je sahranim.

22. veljače

Danas je bio sprovod. U crkvu su došle mnoge Marugeritine prijateljice. Neke su iskreno plakale. Kad je povorka krenula prema Montmartreu, samo su dva čovjeka išla iza lijesa. Grof de G., koji je zbog toga došao iz Londona, i vojvoda, kojeg su podržavala dva lakaja.

Sve ovo pišem vam u njezinom stanu i plačem. Sjedim pored svjetiljke koja tužno gori uz večeru koju, što i sami pretpostavljate, ne mogu ni dotaći. Nanine je naručila jelo jer više od dvadeset četiri sata ništa nisam jela.

Ove tužne dojmove neću moći sačuvati, jer moj život ne pripada više meni nego što je Margueriti pripadao njezin. Zato vam sada sve ove pojedinosti opisujem na istim mjestima na kojima su se i dogodile, jer se bojim da vam njihovu tužnu stvarnost ne bih mogla točno ispričati ako bi kasnije, između njih i vašeg povratka, prošlo dugo vremena.

XXVII.

JESTE li pročitali? - upita me Armand kad sam završio čitanje rukopisa.

- Razumijem koliko ste morali patiti, prijatelju dragi, ako je istina sve što sam pročitao!

- Otac mi je to potvrdio u svojem pismu.

Nakon što smo još neko vrijeme razgovarali o toj tužnoj sudbini ja se vratih kući da se malo odmorim.

Armand se, još uvijek tužan, ali ipak malo umiren pričanjem ovih događaja, brzo oporavio, pa zajedno krenusmo u posjet Prudenci i Julie Dupart.

Prudence je pala pod stečaj. Rekla nam je da je Marguerite uzrok tome. Da joj je tijekom njene bolesti posudila mnogo novca, zbog čega je i potpisala mjenice koje nije mogla isplatiti. Marguerite je umrla ne vrativši joj dug, a nije joj dala ni priznanice s kojima bi se mogla pojaviti kao vjerovnik.

Pomoću te priče koju je gospođa Duvernov posvuda pričala da bi opravdala svoje propale poslove, uspjela je izmamiti od Armanda tisuću franaka. On joj nije vjerovao, ali se pravio da vjeruje. Toliko je poštovao sve što je imalo veze s njegovom ljubavnicom.

Zatim smo posjetili Julie Duprat koja nam je lijući iskrene suze pri sjećanju na svoju prijateljicu ispričala sve tužne događaje kojima je bila svjedok.

Na kraju smo otišli na Margueritin grob na kojem se pod zracima proljetnog sunca već rastvaralo prvo lišće.

Armand je još morao izvršiti i svoju posljednju dužnost. Vratiti se ocu. Htio je da ga i tamo pratim.

Stigosmo u C... Gospodin Duval je izgledao upravo onako kako sam ga zamišljao po opisu njegova sina: visok, dostojanstven, dobrodušan.

Armanda je dočekaao sa suzama sreće, a meni je srdačno stisnuo ruku. Brzo sam primijetio da je očinski osjećaj u njemu nadvladao sve druge osjećaje.

Njegova kći, Blanche, imala je tako bistre oči i pogled, i tako vedar izraz usana, što dokazuje da joj je duša poznavala samo svete misli i da su joj usne govorile samo pobožne riječi. Veselila se povratku svoga brata. Čista djevojka nije znala da je, negdje daleko, jedna kurtizana žrtvovala svoju sreću na sam spomen njezinog imena.

Provedoh neko vrijeme u toj sretnoj obitelji koja je bila potpuno zaokupljena onim koji joj se vratio oporavljena srca.

Vratih se u Pariz i tamo napisah ovu priču onako kako su mi je ispričali. Njezina se vrijednost sastoji jedino u njezinoj istinitosti, koju će joj možda osporavati.

Iz ove priče ne zaključujem da su sve djevojke poput Marguerite sposobne činiti ono što je ona učinila. Daleko od toga, ali doznao sam da je jedna takva u svom životu doživjela ozbiljnu ljubav, da je zbog toga patila i da je umrla zbog toga. Čitatelju sam ispričao što sam doznao. To je bila moja dužnost.

Nisam apostol poroka, ali ću plemenitu bol propovijedati posvuda gdje god je čujem da moli.

Ponavljam, Margueritin život je izniman jer kad bi bio običan, ne bi vrijedilo truda zabilježiti ga.